

FUTURE
FOOD

Samråd och införande av samisk mat i kommuner

Minoritetssamordnarnas perspektiv

Ildikó Asztalos Morell, Ann Sparrock, Leonora Ulfhager, Ellacarin Blind & Lena Maria Nilsson

| SLU Future Food Reports 30 | 2026

Samråd och införande av samisk mat i kommuner - Minoritetssamordnarnas perspektiv

Författare: Ildikó Asztalos Morell, institutionen för stad och land, SLU; Ann Sparrock, Torsta AB; Leonora Ulfhager, institutionen för stad och land, SLU; Ellacarin Blind, institutionen för epidemiologi och global hälsa, Umeå universitet; Lena Maria Nilsson, institutionen för epidemiologi och global hälsa, Umeå universitet

Utgivningsår: 2026, Uppsala

Utgivare: Sveriges lantbruksuniversitet, framtidsplattformen SLU Future Food

Layout: Cajsa Lithell

Omslag: En ställning för att torka röding, en mycket viktig konserveringsmetod i gamla dagar. Foto: Ann Sparrock

Illustrationer: s 3 och 90, Fredrik Saarkoppel

Diagram och flödesscheman: Ildikó Asztalos Morell(där inget annat anges)

Foton: Fotona i rapporten är tagna av Ildikó Asztalos Morell, Ann Sparrock, Lena Maria Nilsson och Ellacarin Blind där inget annat anges.

ISBN nummer: ISBN (elektronisk version): 978-91-8124-450-2 , ISBN (tryckt version): 978-91-8124-448-9

DOI: <https://doi.org/10.54612/a.54r292sfqf>

Copyright ©: CC BY-NC-ND 4.0 Internationell

Detta verk är licensierat under Creative Commons erkännande, ickekommersiell, inga bearbetningar, 4.0 Internationell. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

SLU Future Food

SLU Future Food är en plattform som stimulerar och utvecklar tvärdisciplinär forskning och samverkan för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbara livsmedelssystem.

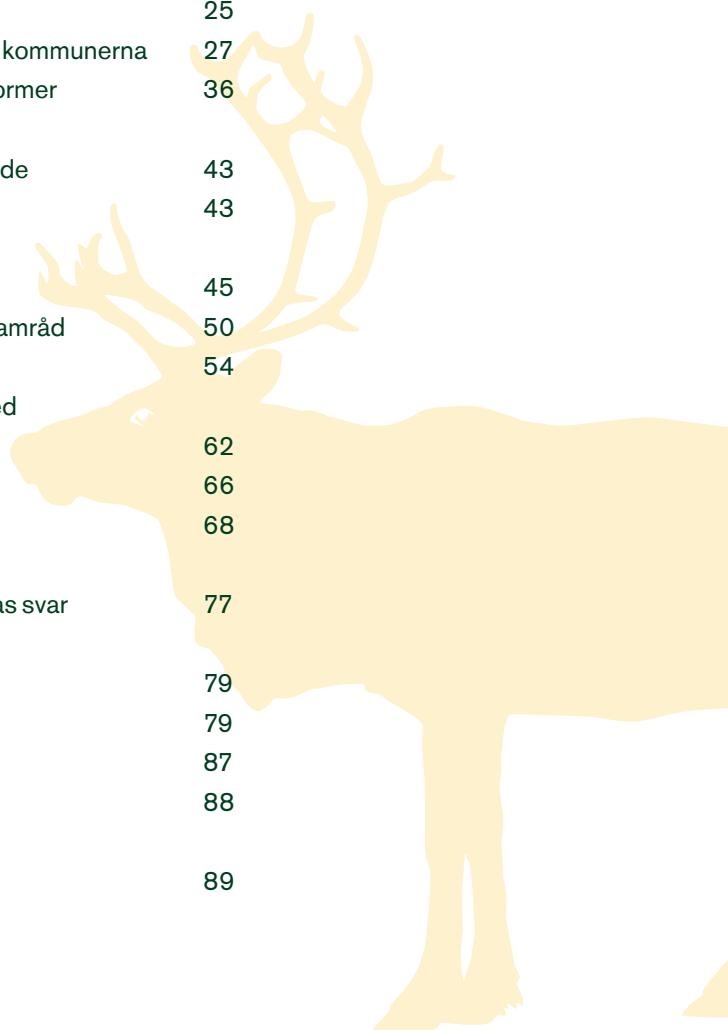
- www.slu.se/futurefood
- SLU Future Foods nyhetsbrev
- @SLUFutureFood
- Feeding your mind
- futurefood@slu.se

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

Innehåll

Sammanfattning	3
1. Introduktion	5
1.1. Syfte	5
1.2. Bakgrund	5
1.3. Teoretiska utgångspunkter	7
2. Metod och presentation av kommunerna	11
2.1. Presentation av tre sammanhängande datainsamlingar	11
2.2. Kommuner i samiskt förvaltningsområde – en översikt	13
3. Tillgång till kulturanpassade tjänster inom äldreomsorgen	17
3.1. Samisk mat i äldreomsorgen	17
3.2. Samisk mat i äldreomsorgen – etniska och geografiska aspekter	25
3.3. Institutionella aspekter av samisk mat i kommunerna	27
3.4. Äldre samers omsorg i olika samrådsformer	36
4. Demokratiska processer och möjlighet till inflytande	43
4.1. Betydelsen av samrådsformer	43
4.2. Vems röst representeras inom den kommunala samrådsformen	45
4.3. Processuella rättvisefrågor gällande samråd	50
4.4. Dialog om tjänster för äldre samer	54
4.5. Möjlighet för inflytande i kommuner med olika samrådsformer	62
4.6. Interna processer i kommunen	66
4.7. Beslutsprocesser	68
5. Identifierade utmaningar i minoritetssamordnarnas svar	77
6. Sammanfattande diskussion	79
6.1. Slutsatser	79
6.2. Förbättringsförslag	87
6.3. Förslag på fortsatt forskning	88
Bibliografi	89

*Kvanne växer vilt i naturen och har
traditionellt använts som mat bland samer.
Foto: Ildikó Asztalos Morell*

Sammanfattning

Denna rapport utgör en fördjupad analys av en enkätundersökning avslutad maj 2025 och en kompletterande totalundersökning avslutad mars 2026 riktad till minoritetssamordnare i kommuner inom förvaltningsområde för samiska språk (i resten av texten refereras det till som ”samiskt förvaltningsområde”). Studien genomfördes inom ramen för det tvärvetenskapliga projektet *Hälsosamt åldrande i urfolkssamhällen i Sverige och Indien*, med särskilt fokus på kulturellt relevant äldreomsorg och hur offentliga aktörer arbetar med samiska perspektiv inom mat och omsorg.

I rapporten belyser vi hur dessa kommuner omsätter sitt lagstadgade ansvar för samisk kultur i praktiken, med ett särskilt fokus på införandet av samisk mat i äldreomsorgen. Under början av 2000-talet har mat fått en ny betydelse, utöver näring, och har lyfts som en central bärare av kulturell identitet och ett verktyg för att främja hälsa och välbefinnande bland samiska äldre. Att införa inslag av samisk mat i äldreomsorgens matsedel initierades både spontant av olika lokala civilsamhällen och har varit fokus hos mer omfattande projektinsatser i kommunerna. Hur idéburna rörelser får fäste i en kommunal organisation kan te sig på olika vis, beroende på lokala förutsättningar. Genom en kombination av en totalundersökning av 27 kommuner och en fördjupad enkätstudie med 20 minoritetssamordnare beskrivs variationer i tillgången till samisk mat i relation till variationer i etniska, sociogeografiska och institutionella faktorer. Resultaten visar på en ojämlikhet över landet; medan vissa kommuner erbjuder samiska maträtter med en viss regelbundenhet – som

högst veckovis – begränsar sig majoriteten till ett eller två tillfällen per år, vid högtider. Samtliga brukare får som regel maten serverad, och i ett fåtal kommuner erbjuds ett något större utbud för samiska äldre. Omfånget av utbudet, som både påverkas av antal tillfällen och antal brukare som får maten, är störst i mellanstora kommuner följt av stora kommuner.

De kommuner som erbjuder samiska måltider vid flest tillfällen kännetecknas av att de enbart tillhör samiskt förvaltningsområde och har en korporativ samrådsform, vilket tyder på att institutionella former har betydelse. Samtidigt är det viktigt att påpeka att de också är mindre inlandskommuner och tenderar att ha högre sametäthet och en högre kännedom om samiska brukare.

Bland kommuner som inte erbjuder samisk mat nämns bland annat svårigheter att identifiera målgruppen, ekonomiska begränsningar, bristande kulturkompetens hos personalen och brist på traditionella råvaror som betydande hinder för implementering av samisk mat.

Sammanfattningsvis kan våra observationer tolkas som att det finns ett behov av ett mer proaktivt förhållningssätt från den kommunala ledningen. Strukturerad dialog som erbjuder reellt inflytande för minoriteten, inkorporering av kostnaden för samisk mat i kostenhetens budget, alternativt en flexibel användning av statsbidrag, framstår som möjliga sätt att hantera det glapp som kan uppstå mellan lagstiftningens ambitioner och den faktiska vardagen för samiska brukare.

Kalvmärkning i Idre sameby. Kalvmärkningen sker när sommarnätterna är som ljusast och är en viktig familje- och samebyhändelse under renskötselåret. Foto: Ildikó Asztalos Morel

1. Introduktion

1.1. Syfte

Det övergripande syftet med denna rapport är att få en djupare förståelse för hur tillgång till samisk mat ser ut inom äldreomsorgen i kommuner inom samiskt förvaltningsområde med olika representation av samer samt olika sociogeografiska och institutionella profiler med särskilt fokus på samrådsformer. Vi har utgått från följande frågeställningar:

- Hur ser tillgången till traditionell samisk mat ut inom äldreomsorgen i kommunerna?
- Finns det skillnader i tillgången till samisk mat mellan kommunerna beroende på graden av samisk närvaro samt sociogeografiska och institutionella förutsättningar?
- Hur ser de demokratiska processerna ut – genom vilka samer som nationell minoritet och urfolk har möjlighet att utöva inflytande över utbudet av samisk mat?
- Vilka framgångsfaktorer och utmaningar kan identifieras inför införandet av samisk mat i kommunernas äldreomsorg?

Slutligen har vi formulerat policy-rekommendationer för hur arbetet mot kulturanpassad mat kan främjas i kommuner inom samiskt förvaltningsområde och inom äldreomsorgen mer generellt. Tänkta målgrupper för rapporten är myndigheter och offentliga kök som arbetar med äldreomsorg och minoritetsfrågor.

1.2. Bakgrund

Bakgrunden till denna undersökning är den lagstadgade rätten som äldre samer har att kunna åldras med bibehållen kulturell identitet – en rätt som vilar på såväl nationell minoritetspolitik som internationella urfolksdeklarationer. Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk

(2009:724), socialtjänstlagen (SFS 2025:400, 8 kap. 5–9 §), liksom den nyare lagen om konsultation med det samiska folket (SFS 2022:66), ger kommunerna ett ansvar att verka för samers delaktighet, språkstöd och inflytande. Hur detta ansvar konkretiseras i vardagen är inte kartlagt när det gäller mat – något som denna rapport ämnar belysa.

En minoritets möjlighet att få inflytande över beslut som berör den är en demokratifråga. Därför intresserar sig studien för de juridiska grunderna som kommuners arbete vilar på och i vilka former det tar sig uttryck i olika kommuner.

Enligt minoritetslagen § 5 är myndigheter – likaså kommuner – skyldiga att erbjuda en strukturerad dialog med minoriteter i frågor som berör deras möjlighet att bevara sin kultur. Syftet är att dialogen ska leda till att minoriteter får möjlighet till inflytande. Europarådet (Council of Europe, 2009) har tagit fram fyra nivåer enligt en dialogstege: information, konsultation, dialog och partnerskap. Även om myndigheter inte är skyldiga att bevilja ett minoritetsförslag, ska de möjliggöra minoritetens inflytande från tidiga skeden av hanteringen av frågor som berör den ända fram till att beslut fattas. Kommuner ansvarar för att utforma hur samråd med minoriteter ser ut. Initialt efter att lagstiftningen infördes bjöd kommuner in representanter från minoritetsföreningar och samebyar till samråd, en modell som följer en korporativ modell för demokrati. Det ledde till att individer som inte var föreningsaktiva inte fick en röst och således inte blev hörda. För att rätta till denna brist tillkom en förändring i lagen som ställde krav på att bjuda in brett till samråd (Prop. 2017/18:199, s.44). Trots att ändringen inte syftade till att utesluta föreningslivet från representation ändrade flera kommuner sin samrådsform till vad vi kallar individuellt samråd, det vill säga att samrådet är individbaserat. Denna studie ger en systematisk och jämförande beskrivning av hur

Äldregruppen i Sáhkie Umeå sameförening utbyter erfarenheter om traditionell samisk mat och dess betydelse i omsorgen om äldre samer. Foto: Ildikó Asztalos Morell

olika kommuner organiserar sina samrådsformer samt hur dessa organisatoriska förutsättningar formar minoriteternas möjligheter att utöva inflytande över utformningen av de tjänster som riktas till dem. Genom att synliggöra variationer i kommunernas arbetssätt bidrar studien till ett strukturerat underlag för att förstå hur inflytande kan komma till uttryck i olika lokala kontexter.

I en fallstudie som ingår i detta projekt undersöktes försök av den samiska minoriteten att introducera samisk mat inom äldreomsorgen i en kommun som gick från en korporativ till en individuell modell (Asztalos Morell & Eriksson, under utgivning). Artikeln, skriven utifrån ett socialrättsligt perspektiv, finner att minoritetens möjlighet att få erkännande för sitt krav (att få samisk mat inom äldreomsorgen) försvagades i övergången. I de nya individuellt baserade samråden har regelbundna möten mellan sameföreningens och kommunens representanter avslutats. De få (ett till två per år) samråden, vilka är gemensamma för alla minoriteter, blev knappt tillräckliga för informationsträffar. Förslag från minoriteterna har hamnat i interna processer utan organiserade former för återkoppling, utöver ovannämnda årliga samråd. Sammantaget har den nya formen av individuellt baserat samråd visat sig inte leva upp till de krav på inflytande som ställs i minoritetslagstiftningen och i Europarådets

rekommendationer. Även om en individuell samrådsform med bredare inkludering och strukturer för dialog kan ge utrymme för reellt inflytande för minoriteter pekar fallstudien på ett behov av att studera hur olika samrådsformer öppnar för möjlighet till inflytande.

Studiens resultat sammanfaller med de brister som Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget (2023) samt senare Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor [MUCF] och Sametinget (2026) har lyft i sina studier om minoriteters möjlighet till inflytande i mer generella drag. Länsstyrelsen i Stockholm och Sametingets rapport (2023) visar att bristande kunskap hos förvaltningsmyndigheter och samrådsansvariga tjänstepersoner försämrar kvaliteten i samråden, binder minoriteternas tid åt grundläggande förklaringar och försvårar framsteg i centrala frågor. Rapporten pekar även på att minoriteter ibland bjuds in för sent i processen, att beslutsfattare uteblir, att kontinuitet saknas och att möten som benämns som samråd i praktiken fungerar som informationsmöten utan reell möjlighet till inflytande. Detta står i kontrast till lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724), som föreskriver en strukturerad dialog där deltagare ges möjlighet att framföra synpunkter, men som i praktiken bör innebära

tidig involvering, gemensam dagordningssättning och långsiktig samverkan. Denna rapport bygger på en fokusgruppsstudie med individer som har erfarenhet av samråd. Den behandlar inte vilka samrådsformer som förekommer, inte heller hur samrådets möjligheter att fungera som arena för inflytande tar form i olika modeller, eller hur minoritetssamordnares erfarenheter kan utgöra underlag för sådana bedömningar. Vår studie ämnar fylla denna betydande kunskapslucka.

MUCF och Sametingets nationella uppföljning (2026) visar statistiskt att nästan samtliga tillfrågade nationella myndigheter uppger att de har genomfört insatser för inflytande, och en ökande andel anser att minoriteternas synpunkter har påverkat deras beslut (p. 10). Samtidigt medger myndigheterna själva att hälften av dessa insatser helt saknar reell påverkan på slutgiltiga beslut, vilket bekräftar minoriteternas upplevelse av att dialogen ofta förblir rent symbolisk (p. 10). Det som nationella myndigheter beskrev som mest framgångsrik i sitt arbete att främja delaktighet och inflytande för nationella minoriteter var *”strukturerade samråd ... för att bygga långsiktiga relationer, förtroende, och kunskap både hos organisationen och hos nationella minoriteter. Vikten av kontinuitet och att nationella minoriteter är delaktiga i att sätta agendan”* (MUCF, 2026, p 65–66). En metodologisk begränsning i detta statistiska underlag är dock att det primärt kartlägger myndigheternas egna uppfattningar och uppskattningar via enkäter (p. 14). Statistiken belyser därmed vad myndigheterna anser om sina egna insatser, men lämnar de faktiska organisatoriska strukturerna och samrådsformerna outredda. Syftet med vår rapport är att fylla detta forskningsgap genom att kartlägga olika former av samråd och hur processer för inflytande är utformade.

1.3. Teoretiska utgångspunkter

Tillgång till kulturanpassade kommunala tjänster är en demokratifråga. Hur medborgarna får tillgång till sådana tjänster är ett resultat av processer mellan civilsamhället och kommunen som statlig institution. Denna studie utgår från ett socialt rättviseperspektiv (Fraser, 2008) för att undersöka hur minoriteters intressen tas

tillvara i den bredare offentligheten. Det krävs särskilt skydd för att en minoritet ska kunna få gehör. Fraser kallar det för likvärdigt deltagande (*participatory parity*), vilket bygger på tre pelare: resurser, erkännande och representation.

Det centrala är att rättvisa uppstår när alla samhällsmedlemmar kan delta som jämlikar i sociala interaktioner. Det handlar alltså inte bara om resurser eller erkännande var för sig, utan om de villkor som gör jämlikt deltagande möjligt.

I sina tidigare arbeten (Fraser, 1997) identifierar hon två villkor. Det första är objektiva villkor, vilket innebär en ekonomisk omfördelning som gör det möjligt för individer att delta som jämlikar. Det andra är intersubjektiva villkor, vilket innebär ett kulturellt och symboliskt erkännande, där samhällets värderingsmönster inte är hierarkiska. Om grupper föraktas, marginaliseras eller stereotypiseras kan de inte delta på lika villkor, även om de har resurser. I sina senare arbeten (Fraser, 2005; Fraser, 2008) utvecklar hon betydelsen av representation. Frågan om

Tillagningen av renköttssoppa ger kökspersonalen möjlighet att bekanta sig med en central rätt inom den samiska matkulturen. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Samisk duodji bygger på material från naturen. Denna typ av rotkorg användes tidigare för att forma och tillverka kaffeost. Foto: Ildikó Asztalos Morell

representation är viktig då många människor, bland annat minoriteter, påverkas av beslut som fattas utanför deras politiska gemenskap. Demokratiska processer inkluderar inte alla berörda och nationalstaten är inte längre den självklara ramen för rättvisa. Det förklarar varför villkoren för politiskt deltagande är betydande för demokratin. Representation handlar om vem som räknas som en legitim deltagare i politiska processer och hur beslutsarenor är organiserade. Fraser menar att representation är grundläggande; utan rätt politisk representation kan man varken göra anspråk på omfördelning eller erkännande. Då riskerar vissa grupper att exkluderas från politiska gemenskaper och vissa frågor når aldrig den politiska agendan. Därför är representation en förutsättning för att ett jämlikt deltagande ska kunna uppnås i praktiken.

Rapporten använder social rättviseteori för att belysa tillgången till kulturanpassad mat för äldre samer i kommuner som ingår i

förvaltningsområde för samiska. Detta kan tyckas vara en begränsad nisch vad gäller stöd för att bevara sin kultur, men exemplet belyser hur de demokratiska processerna ser ut i dessa kommuner kring införandet av samisk mat i det offentliga köket.

Rapporten utforskar dessa aspekter av Frasers teori om sociala rättvisa. De objektiva villkoren om en ekonomisk omfördelning – som möjliggör ett jämlikt deltagande – kan bara delvis belysas genom att vi undersöker vilka som deltar i samråden och huruvida det finns en beständig grupp som representerar minoriteten. Vi saknar dock data om under vilka villkor deltagandet sker, samt om minoritetsrepresentanterna får en ersättning som motsvarar den som kommunens egna deltagare får. Intersubjektiva villkor – vilka erkänner samhällets kulturella och symboliska värden jämlikt – belyses genom hur kommunerna erkänner och implementerar traditionell samisk mat i den offentliga sektorn, inklusive vilka som

får av den. Frågan om erkännande är tätt kopplad till fördelningsaspekten; vårt material möjliggör reflektion över huruvida matens betydelse som kulturbärare för samer erkänns och tillvaratas inom kommunerna.

Ett viktigt syfte i studien är att belägga processuell rättvisa. Vi utforskar hur demokratisk inkludering sker i de institutioner som ska säkra inflytande för minoriteten. Minoritetsrättigheter är individbaserade, men samtidigt anses kollektiv representation främja minoriteters ”svaga” röst i det offentliga (Fraser 1990). Därför lägger vi särskild vikt vid att undersöka huruvida minoritetens civila organisationer är inkluderade i de politiska processer som leder fram till beslut om resurser och aktiviteter.

Med utgångspunkt i Europarådets rekommendationer (Council of Europe, 2009)

bör civilsamhällets inflytande främjas genom hela processen: från initiering av agenda, förberedelser och bearbetning av förslag, beslut, genomförande, uppföljning och revidering. Det har påpekats att civilsamhällesorganisationernas politiska roll alltmer urvattnats och omtolkats att främst handla om att vara utförare av tjänster (Arora Jonsson, 2017). Av den anledningen lägger vi störst vikt vid huruvida minoriteten har möjlighet att påverka processer som leder fram till beslut, och vi fokuserar specifikt på att utforska hur samråd är formaliserat som en arena för inflytande. Demokrati inkluderar även själva utförandet, vilket är en viktig aspekt av både fördelning och erkännande. Utifrån ett processuellt rättviseperspektiv är det dock den politiska processen fram till beslut – och de formella vägarna genom beslutprocessens institutionalisering – som står i centrum för vår tolkning av inflytande.

Efter en dag fylld av matlagning och kunskapsutbyte fick några ur äldregruppen i Sáhkie Umeå sameförening, provsmaka de åtta måltider som valts ut av dem för den samiska enheten vid särskilt boende på Tæg i Umeå. På bilden Ellacarin Blind, Gunne-Gerd Holmlund, Ralf Holmberg, Karl-Einar Enarsson, Åke Brånemyr och Märtha Andersson. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Renarnas horn växer ut under våren och sommaren. Renslakten sker traditionellt på hösten, innan sarven (hanrenen) går in i brunstperioden. Foto: OrnaW, Pixabay, CC0.

2. Metod och presentation av kommunerna

2.1. Presentation av tre sammanhängande datainsamlingar

Vår rapport tillämpar metodologisk triangulering. Studien bygger på en jämförande analys av dels 20 kommuner som besvarade vår enkätundersökning, där insamlingen avslutades i maj 2025, dels samtliga 27 kommuner i vår totalundersökning, som avslutades i mars 2026. Beskrivningen gäller situationen innan dessa datum. Initialt genomförde vi en enkätundersökning som skickades ut till minoritetssamordnare i samtliga kommuner, som 20 av 27 kommuner besvarade, en svarsfrekvens på cirka 74 %. Enkätstudien har kompletterats med systematisk datainsamling, vilket har resulterat i ett samlat empiriskt underlag som omfattar samtliga 27 kommuner inom samiskt förvaltningsområde om ett antal övergripande frågeställningar. För att fördjupa oss i betydelsen av olika faktorer för erbjudandet av samisk mat använder vi medianvärden. Vi kompletterar vår analys med kvalitativa inslag från enkätsvar, intervjuer och fallstudier.

2.1.1. Totalundersökning

Den systematiska datainsamlingen, som härnäst benämns som totalundersökningen, har genomförts genom bland annat mejlkorrespondens med minoritetssamordnare, granskning av kommunernas webbplatser samt insamling av offentlig statistik.

Totalundersökningen berör följande områden:

- Antal tillfällen samisk mat serveras i samtliga kommuner;
- Samisk närvaro (det första måttet – som benämns *antal samer* – avser antalet väljare i kommunen vid sametingsvalet 2021 och det andra måttet – som benämns *sametäthet* – avser andelen av dessa samer i förhållande till kommunens totala befolkning, samt om kommunen blev förvaltningsområde för

samiska 2010 eller tidigare);

- Sociogeografiska förutsättningar (inlands- vs kustkommun; antal invånare);
- Institutionella frågor (samrådets utformning; om kommunen enbart är förvaltningsområde för samiska eller för flera nationella minoriteter)

Som resultat av denna kompletterande datainsamling kunde vi beskriva antalet tillfällen per år då samisk mat serveras i samtliga kommuner med olika grader av samisk närvaro, sametäthet samt olika sociodemografiska och institutionella samrådsformer.

2.1.2. Enkätstudien

Enkäten innehåller både kvantitativa frågor och öppna svar om arbetssätt, utmaningar och möjligheter. De kvalitativa svaren har analyserats

Inredningen till den samiska äldre enheten i Umeå hade valts med omsorg för att väcka minnen och skapa igenkänning. Kåsar, traditionella träkoppar för skog och mark, är ett exempel. Foto: Lena Maria Nilsson

på två sätt: dels genom att kategorisera dem för att kunna behandla dem som kvantitativ data, dels genom att använda kommunernas beskrivningar som kvalitativa exempel på deras strukturer. Efter att våra modeller formats har enkätsvar fungerat som illustrationer. I vissa fall var målet att identifiera specifika samrådsformer, medan kategoriseringen i andra fall gjorde det möjligt att kvantifiera svar – till exempel hur ofta olika aktörer deltar i budgetprocesser för statsbidraget. En begränsning med enkätundersökningar är att forskarna inte kan följa upp och fördjupa sig i kontexten, till skillnad från en intervjuundersökning eller fallstudie.

2.1.3. Kvalitativ undersökning

Kvantitativa data i totalundersökningen och i enkätstudien har kompletterats med intervjuer i bland annat Umeå, Malå, Arvidsjaur, Sundsvall, Örnsköldsvik och Sorsele, där vi har fördjupat oss i olika aspekter av hur frågan om samisk mat har hanterats i olika kommuner. En kvalitativ studie genomfördes i ytterligare sex kommuner med fokus på minoritetssamordnares roll i lokala demokratier (Liderud, 2026). Medförfattaren Ann Sparrock, som har lett flertal projekt med syfte att kartlägga och introducera samisk mat inom äldreomsorgen, har bidragit med egen erfarenhet till rapporten.

2.1.4. Kvalitetssäkring av data

Under bearbetningen har datakvaliteten säkrats genom kontroll av enkätfrågornas tydlighet, där kompletterande information har inhämtats från minoritetssamordnare och officiella källor, som till exempel statistiska databaser och Sametingets rösträtt, vid behov. Vid ofullständiga svar har

Juobmo (fjällsyra), liksom andra vilda växter, har länge använts i samisk matkultur. Den är näringsrik och uppskattad för sin friska, syrliga smak. Foto: Ildikó Asztalos Morell

kommunala protokoll granskats för att verifiera samrådsformer och förtydliganden har efterfrågats rörande frekvensen av samisk matservering. På grund av begränsad detaljinformation om fördelningen av matserveringar mellan hemtjänst och särskilt boende kommer denna data att behandlas i en kommande kostchefsrapport.

En aspekt att ta hänsyn till är att denna rapport bygger på att minoritetssamordnares svar både reflekterar kunskap som de har tillgång till i sina roller och en uppfattning som de själva har format genom kommunens interna processer. Som minoritetssamordnare är man i en central position: å ena sidan är man anställd som tjänsteperson

Tabell 2.1: Samisk närvaro i kommuner i enkätstudien och i totalundersökningen.

Samisk närvaro	Totalundersökning (27)	Enkätstudie (20)
Median av samiska röster (median av röstlängd jf befolkning)	176	170
Sametät = ≥0,60 % väljare i sametingsvalet 2021	16 av 27 (59%)	10 av 20 (50%)
Det finns kännedom om samiska brukare i kommunen	24 av 27 (89%)	17 av 20 (85%)
Andel kommuner som blev samiska förvaltningsområde 2010 eller tidigare	18 av 27 (67%)	13 av 20 (65%)

Tabell 2.2: Sociogeografiska förutsättningar i enkätstudien och i totalundersökningen

Sociogeografiska förutsättningar	Totalundersökning (27)	Enkätstudie (20)
Liten kommun (under 10 000)	12 av 27 (44,4%)	7 av 20 (35%)
Mellanstor (10000–19999)	6 av 27 (22,2%)	4 av 20 (20%)
Stor kommun (över 20 000)	9 av 27 (33,3)	9 av 20 (45%)
Andel inlandskommuner	20 av 27 (74%)	13 av 20 (65%)

inom kommunen, å andra sidan ansvarar man för att arbeta för att minoritetsrättigheter ska respekteras i nära samarbete med minoriteterna. Det innebär även en utsatthet för att hamna i kläm mellan olika förväntningar. En minoritetssamordnare kan vara ansvarig för flera minoriteter, beroende på om kommunen endast är förvaltningsområde för samiska eller om kommunen också är förvaltningsområde för finska och/eller meänkieli. De som innehar tjänsten har ofta själva en anknytning till gruppen eller grupperna de representerar. Vår bedömning är att de besitter en position som ger goda förutsättningar att belysa tjänster riktade mot äldre samer samt processer och former av dialog och inflytande som leder fram till etableringen av sådana tjänster inom kommuner.

Den nästintill färdiga rapporten har genomgått ett remissförfarande där texten skickades till

samtliga minoritetssamordnare för att kontrollera informationen som förmedlades om deras kommun. Två minoritetssamordnare bidrog med detaljerade kommentarer och reflektioner, som ledde till komplettering av data och analysförfarandet.

2.2. Kommuner i samiskt förvaltningsområde – en översikt

2.2.1. Samisk närvaro

Tabell 2.1 visar hur samisk närvaro fördelar sig mellan kommunerna. Analysen av röstlängden från sametingsvalet 2021 visar att medianvärdet för antalet samiska väljare per kommun i totalundersökningen är 176. Kommuner med fler än 176 väljare klassar vi som kommuner med många samer. Medianvärdet i vår enkätstudie är 170. Enkätstudien omfattar således kommuner med något lägre samisk väljarnärvaro än

Tabell 2.3: Institutionella förutsättningar i enkätstudien och i totalundersökningen

Institutionella aspekter (andel)	Totalundersökning (27)	Enkätstudie (20)
Korporativ modell	20 av 27 (74%)	14 av 20 (70%)
Beständig samrådsgrupp	23 av 27 (85,1%)	16 av 20 (80%)
Politiker i samråd	22 av 27 (81,4%)	16 av 20 (80%)
Enbart förvaltningsområde för samiska	19 av 27 (70,3%)	13 av 20 (65%)
Särskilt samiskt samråd	23 av 27 (85%)	17 av 20 (85%)
- Utav dessa ett särskilt samiskt samråd vid sidan av gemensamt samråd med andra nationella minoriteter	5 av 23 (21,7%)	5 av 17 (29,4%)

Tabell 2.4: Fördelning av kommuner enligt geografiskt läge: Ett sammanvägt mönster för kommuner som ingår i förvaltningsområde för samiska

	Antal	Små-kommun	Sametät	Tidiga	Enbart för samiska	Korporativ
Inlandskommun	20	18	15	17	19	18
Kustkommun	7	0	0	1	0	3

genomsnittet för samtliga kommuner inom samiskt förvaltningsområde.

Medianvärdet för andelen samiska väljare 2021 i relation till kommunens totala befolkning var 0,6 procent. Kommuner där samer utgjorde mer än 0,6 procent av befolkningen klassas därför som kommuner med hög sametäthet. Genom denna dikotoma klassificering framkommer att 59,2 procent av kommunerna i totalundersökningen kategoriseras som sametäta, jämfört med 50 procent av kommunerna i enkätstudien. Det är tre kommuner som uppger att de inte har kännedom om samiska brukare inom äldreomsorgen, vilka samtliga besvarat vår enkätstudie (15 procent respektive 11 procent).

De första förvaltningsområdena infördes 2000, men en samlad lagstiftning med tydlig rättslig grund (SFS 2009:724) trädde i kraft först 2010. Andelen kommuner som blev förvaltningsområde för samiska 2010 eller tidigare är i stort sett densamma i de två materialen.

Sammanfattningsvis har kommunerna i enkätstudien en något lägre samisk närvaro än kommunerna i totalundersökningen.

2.2.2. Sociogeografiska förutsättningar

För att belysa sociogeografiska skillnader jämfördes kommunstorlek och geografisk belägenhet (inland/kust) mellan enkätstudien

och totalundersökningen. En kommun kategoriserades som liten om befolkningen var under 10 000, mellanstor om befolkningen var mellan 10 000 och 19 999 och stor om befolkningen var 20 000 eller fler (Tabell 2.2). Bland kommunerna i enkätstudien återfinns en större andel stora kommuner (45 procent) jämfört med totalundersökningen (33,3 procent). Småkommuner utgör 35 procent i enkätstudien och 44,4 procent i totalundersökningen, medan andelen medelstora kommuner är likvärdig (20 procent respektive 22,2 procent).

Det finns även vissa geografiska skillnader. En majoritet av kommunerna i totalundersökningen ligger i inlandet (74 procent), medan motsvarande andel i enkätstudien är 65 procent. Detta innebär att kommunerna i enkätstudien i högre utsträckning är större och belägna längs kusten jämfört med totalundersökningen.

2.2.3. Institutionella förutsättningar

I enkätundersökningen fick minoritets-samordnarna möjlighet att beskriva hur samråden ser ut i sina kommuner. Fyra viktiga aspekter observerades genom innehållsanalysen (Tabell 2.3). Utifrån synpunkter från remissvaren har vi adderat ytterligare en dimension:

- Skillnader i vilka som bjuds in till samråd (individuell eller korporativ modell);
- Skillnader i huruvida det finns en beständig

Tabell 2.5: Fördelning av kommuner enligt samrådsform: Ett sammanvägt mönster för kommuner som ingår i förvaltningsområde för samiska

		Inland	Små-kommun	Sametät	Tidig	Enbart för samiska
Korporativ	21	18	17	15	15	16
Individuell	6	2	1	1	3	3

- samrådsgrupp med minoritetsrepresentanter och regelbundna sammanträden;
- Skillnader kring huruvida politiker är representerade i samråden eller inte;
- Skillnader i organisationen beroende på om kommunen enbart ingår i förvaltningsområde för samiska eller för flera nationella minoriteter;
- Skillnader kring om samråden arrangeras gemensamt med andra minoriteter eller som enskilda samråd för samer

Dessa fem aspekter av hur samråd är utformade i kommunerna varierar. Vi ser att kommuner med en korporativ samrådsform oftast har ett särskilt samiskt samråd, en beständig samrådsgrupp med samiska deltagare, politiker deltar ofta och vi finner att dessa kommuner oftast enbart är förvaltningsområde för samiska.

Jämförelsen av samrådets utformning visar en hög grad av överensstämmelse mellan enkätstudien och totalundersökningen.

Andelen kommuner med korporativ modell är något lägre i enkätstudien (70 procent) än i totalundersökningen (74 procent), men andelen kommuner med särskilt samiskt samråd är identiskt (85 procent). Andelen kommuner med beständiga samrådsgrupper är marginellt lägre i enkätstudien (80 procent) jämfört med totalundersökningen (85 procent). Andelen kommuner med politiker i samråden är nästintill densamma i båda materialen (80 procent respektive 81 procent).

En något högre andel kommuner i totalundersökningen är endast förvaltningsområden för samiska (70,3%) jämfört med kommunerna som besvarat den här enkäten (65%). Vi kan därmed få en bild av hur kommuner med enbart förvaltningsområde för samiska implementerar samisk mat i äldreomsorgen och hur deras samråd ser ut, men också en god bild av hur det ser ut i kommuner som har flera förvaltningsområden.

Utav kommunerna som har särskilda samiska samråd har några av dem också gemensamma

samråd med andra nationella minoriteter. Det är totalt fem kommuner som har både gemensamt för nationella minoriteter och särskilt samiskt, varav samtliga har besvarat denna enkätundersökning.

Sammantaget motsvarar kommunerna i enkätstudien totalundersökningen vad gäller organisationen av samråden.

2.2.4. En sammanvägd bild

Ett visst mönster kan urskiljas när vi väger samman egenskaperna i kommunerna som ingår i förvaltningsområde för samiska (Tabell 2.4). Merparten (20) av kommunerna är inlandskommuner, varav 18 är småkommuner, 15 är sametäta, 17 blev förvaltningsområde 2010 eller tidigare, och 19 av dem är enbart förvaltningsområde för samiska. Mest intressant för vår analys av samrådsformers betydelse är att 18 av dessa kommuner tillämpar en korporativ modell för samråd.

De sju kustkommunerna är stora, inte sametäta och har fler förvaltningsområden än samiska. Endast en blev förvaltningsområde 2010 eller tidigare och tre av dem har en korporativ samrådsform. Även om kommunerna inte är sametäta jämfört med sin befolkning i stort, har de ofta ett högt antal samer. Ett liknande mönster framträder från ett samrådsformsperspektiv.

Kommuner som har en korporativ modell är främst belägna i inlandet (18), är oftast små kommuner (17), sametäta (15), blev förvaltningsområde tidigt (15) och är enbart förvaltningsområde för samiska (16). Se tabell 2.5.

Dessa sammanflätade mönster indikerar att samrådsformerna är inbäddade i lokala sociogeografiska och etniska relationer. Det är därför nödvändigt att undersöka om liknande mönster framträder när det gäller tillgång till samisk mat utifrån samma organisatoriska och geografiska aspekter. Dock kan denna rapport inte fastställa några kausala orsakssamband.

Traditionellt lagades maten över en årran, den samiska eldstaden, mitt i kåtan. Ann-Kristine Vinka vid Geunja Samisk Fjällgård.
Foto: Ildikó Asztalos Morell

3. Tillgång till kulturanpassade tjänster inom äldreomsorgen

Detta avsnitt belyser i vilka former kommunerna har erkänt samiska kulturens betydelse inom äldreomsorgen. Huvudfokus ligger på samisk mat (Kapitel 3.1.) men även andra former av tjänster, så som omsorgstjänster avhandlas (Kapitel 3.4.).

3.1. Samisk mat i äldreomsorgen

Detta kapitel belyser vilken betydelse samisk mat har inom kommunens arbete för att bevara samisk kultur, där fokus ligger på äldreomsorgen. Först diskuteras betydelsen av samisk mat och vilka kulturella värderingar och idérörelser som bidragit till införandet av samisk mat inom äldreomsorgen. Därefter belyses strukturella mönster som kan ställas i relation till variationen i tillgång till samisk mat i kommuner.

Medianvärdet på antal tillfällen som samisk mat erbjuds i en kommun per år är två i totalundersökningen (Tabell 3.1). Medianvärdet är högre (5) i vår enkätstudie, vilket innebär att enkätstudien är något överrepresenterad med kommuner som uppger ett större antal serveringstillfällen av samisk mat. Det finns dock en stor variation i antal tillfällen både i totalundersökningen och enkätstudiens data. Rapporten utforskar denna variation med hänseende av olika strukturella sammanhang som vi presenterade tidigare i rapporten.

Bakom varje förslag finns ett liv av erfarenheter, minnen och kunskap. Äldres perspektiv bör bidra till att forma framtidens äldreomsorg. Foto: Ildikó Asztalos Morell

3.1.1. Rörelsen för att införa samisk mat inom äldreomsorgen

Införandet av samisk mat inom äldreomsorgen i Sverige tog ökad fart i samband med etableringen av samiska förvaltningsområden. I flera kommuner initierades processen informellt som en spontan utveckling driven av lokalt engagemang. Sådana projekt drevs

Tabell 3.1: Antal kommuner som serverar samisk mat och tillfällen per år i enkätstudien och i totalundersökningen

Antal tillfällen samisk mat	Totalundersökning (27)	Enkätstudie (20)
Kommuner som serverar samisk mat	21 av 27 (77,7%)	16 av 20 (80%)
Medianvärde	2	5
Högst och lägst värde	52/0	52/0

av olika aktörer, så som minoritetssamordnare, sameföreningar och kökspersonal med kunskap om samisk mattradition. Över tid förstärktes detta intresse, inte minst genom kunskaps- och idéutbyte mellan kommuner samt genom insatser från nyckelaktörer inom området. Framväxten av organisationer som Slow Food Sápmi ökade intresset för mat som kulturbärare och betydelsen att dokumentera, patentera och vitalisera samiska mattraditioner. Det offentliga köket växte fram som en viktig arena för att bevara traditionen.

En särskilt betydelsefull aktör i detta sammanhang är matinspiratören Ann Sparrock, som i samverkan med Torsta AB drev två centrala utvecklingsprojekt inom ramen för landsbygdsutveckling under perioden 2019–2023. Det första projektet *Samisk matkultur i offentliga kök* finansierades av Torsta AB och Region Jämtland Härjedalen. Det andra projektet *Samisk livsmedelsproduktion mot offentliga kök* finansierades av Jordbruksverket, Region Jämtland Härjedalen, Torsta AB samt de deltagande kommunerna (Torsta, u.å.).

Dessa projekt kom att spela en avgörande roll i utvecklingen av metoder och arbetssätt för att integrera samisk mat i offentliga måltidssystem, särskilt inom äldreomsorgen. Genom en kombination av praktiskt utvecklingsarbete och systematisk kunskapsinhämtning genererades både empiriska resultat och operativa verktyg. De erfarenheter, effekter och resultat som framkom i projekten utgjorde sammantaget en nyckel i framtagandet av en modell för hur samisk mat i synnerhet, och kulturanpassad kost i allmänhet kan implementeras i offentliga verksamheter.

Projektarbetet inleddes med en omfattande kartläggningsfas (Tabell 3.2), där samtliga kommuner tillfrågades om medverkan. Syftet var att genomföra intervjuer med äldre samer inom äldreomsorgen samt med personer som stod inför ett nära förestående omsorgsbehov. Datainsamlingen genomfördes huvudsakligen i inlandskommuner och baserades på fältbesök och kvalitativa intervjuer. Ett centralt metodologiskt grepp var att eftersträva ett samiskt perspektiv, det vill säga att fånga målgruppens egna upplevelser, preferenser och behov. Det samiska

perspektivet ledde till att ett åttaårstidshjul togs fram som grundar sig på förankringen av mattraditionen i det traditionella renskötselåret. Traditionella mathjulet avspeglar hur naturens skafferier anpassades till resurser som finns under olika årstider och på olika platser. Även om renskötselårets årstidsvariation satte en tydlig symbolisk inramning, skulle mathjulet utvecklas utifrån lokala traditioner. Hur mattraditioner ser ut varierar beroende på lokala förutsättningar och vanor. Samiska äldres mattraditioner avspeglar också ett holistiskt nyttjande av renen, där inälvsmat har stor betydelse. Införandet av en matregim där de åtta årstidernas matpreferenser avspeglas kan betraktas som en modell med rötter i ett urfolksperspektiv och en urfolksontologi. Ett viktigt resultat av kartläggningen var därför att framhäva betydelsen av lokala samiska mattraditioner och behovet av lokal kunskapsförankring i samiska äldres önskemål, vilket möjliggjorde insikter som ofta ligger utanför myndigheters traditionella kunskapsunderlag. Utifrån kartläggningen utvecklades en tillämpad modell för implementering av samisk mat i äldreomsorgen, vilken utgjorde grunden för den efterföljande genomförandefasen. Även i denna

Ann Sparrock sammanställer deltagarnas bidrag till det samiska åttaårstidshjulet. Foto: Ildikó Asztalos Morell

fas tillfrågades samtliga om deltagande. En del kommuner valde att medverka som både deltagare och medfinansierare, medan andra avstod. Vissa kommuner hade redan etablerade arbetssätt för

att erbjuda samisk mat inom äldreomsorgen och bedömde därför att behovet av ytterligare stöd var begränsat. Andra kommuner tackade nej till deltagande av olika skäl.

Tabell 3.2: Översikt över hur många måltider per år kommunerna serverar enligt deltagande i Ann Sparrocks projekt

Antal tillfällen i 2025	Antal kommuner	Var inte förvaltningsområde	Var förvaltningsområde men deltog inte i projektet	Deltog bara i kartläggningen	Var medfinansierare i projekt 2
0 gånger					
Ingen samisk mat	5	Piteå	Umeå*, Gällivare, Vindeln		Storuman
1–2 gånger					
En gång per år	8	Skellefteå	Örnsköldsvik**, Luleå***		Åre, Åsele, Dorotea, Stockholm, Sundsvall
Två gånger per år	2				Älvdalen, Strömsund
Åtta och fler gånger					
Åtta gånger per år	3		Kiruna	Arjeplog, Vilhelmina	
Nio gånger per år	1				Östersund
12 gånger per år	2		Jokkmokk		Arvidsjaur
13 gånger per år	1			Malå**	
17 gånger per år	1				Lycksele
18 gånger per år	1			Sorsele	
24 gånger per år	1				Krokom
26 gånger per år	1				Härjedalen
52 gånger per år	1				Berg
Totalt antal kommuner	27				

*Vårt projekt har haft ett samarbete med Umeå kommun där Ann Sparrock deltog. Dialog har påbörjats med att införa delar av åttaårstidshjulet.

**Örnsköldsvik och Malå har anlitat Ann Sparrock för workshop om samisk mat utanför dessa projekt.

***Luleå serverar enbart fika i särskilda boenden på nationaldagen.

Genom traditionell styckning kan fler rendetaljer tas till vara, vilket ökar användningsgraden och kan bidra till lägre kostnader för renkött. Här demonstrerar Ann Sparrock och Ronny Ramsén olika styckdetaljer.

Foto: Ildikó Asztalos Morell

Genomförandefasen präglades av en kombination av top-down- och bottom-up-strategier. Arbetet involverade såväl beslutsfattare, främst kostchefer, som minoritetssamordnare och operativ personal. Minoritetssamordnarnas roll var särskilt central i att underlätta lokala processer och säkerställa att arbetet förankrades i minoritetspolitiska mål. En viktig del av metodiken var att systematiskt inkludera de äldre själva i beslutsprocessen, med fokus på att identifiera och tillgodose deras faktiska preferenser.

Det initiala arbetet omfattade även riktade insatser i specifika kommuner, där fokus låg på att analysera lokala förutsättningar och identifiera praktiska hinder och möjligheter för införande. Även om dessa kommuner inte deltog som medfinansierare i den senare genomförandefasen, indikerar deras tidiga involvering att arbetet bidrog till kunskapsspridning och inspiration redan under kartläggningsstadiet.

Det empiriska utfallet indikerar att de utvecklingsinsatser som bedrevs inom ramen för landsbygdsutveckling vid Torsta AB under perioden 2019–2023 har haft en positiv påverkan på implementeringen av samiska måltider.

Kommuner som erbjuder minst åtta tillfällen med samisk mat ansluter sig till en modell med regelbunden tillgång till samisk mat under året. Flera av kommunerna (Tabell 3.2) som serverar samisk mat fler än åtta gånger per år har antingen deltagit i kartläggningsprojektet (Arjeplog, Vilhelmina, Malå och Sorsele) eller i uppföljande utvecklingsprojektet (Östersund, Arvidsjaur, Lycksele, Krokom, Härjedalen, Berg). Det tyder på att de utvecklade metoderna och arbetssätten har fungerat som en drivkraft i utvecklingen. Ann Sparrock har utöver dessa större projekt blivit anlitad för att bidra till utvecklingen av lokalt förankrad samisk mat, till exempel i Örnsköldsvik.

Samtidigt visar resultaten att deltagande i utvecklingsarbetet inte automatiskt ledde till ett omfattande införande av samisk mat. Vissa kommuner serverar fortfarande samiska måltider i begränsad omfattning. En förklaringsfaktor som lyfts är ökade livsmedelspriser, vilket påverkar kommunernas budgetar och kan leda till att kulturanpassad kost nedprioriteras. Trots detta framhålls det som betydelsefullt att även större kommuner erbjuder samiska måltider, då detta genererar ett stort antal portioner och därmed en bred räckvidd.

Vi kan konstatera att Ann Sparrocks projektverksamhet har varit en viktig inspirationskälla och en praktisk kunskapsbas för införandet av samisk mat. Trots det kan vi se en stor variation i antalet samiska måltider bland kommunerna. Vi undersöker därför hur införandet av samisk mat har sett ut i kommuner med olika etniska, sociogeografiska och institutionella förutsättningar.

3.1.2. Den samiska matens roll för att bevara samisk kultur i kommunerna

Samisk mat inom äldreomsorgen är ett specifikt område inom mångfalden av kulturfrämjande aktiviteter som kommunerna arbetar med. En stor andel (13 av 20) av kommunerna som besvarat enkäten har angett att de arbetar med mat som ett centralt område för att bevara samisk kultur och identitet (Tabell 3.3). Fler kommuner (17 av 20) nämner dock språk som ett centralt område. Därför är det viktigt att framhålla att vi inte kan tolka vårt resultat om tillgång till samisk mat som

en mått på kulturarbete generellt, då kommuner har olika prioriteringar och att denna rapport enbart behandlar processer som ligger bakom införandet av samisk mat inom äldreomsorgen och om arbetet med att främja samisk kultur generellt.

Utöver språk och mat lyfts olika former av kulturella uttrycksformer, som till exempel Umeå anger: *"Språket är otroligt viktigt. Men kulturella inslag som musik, dans, konst och duodji. Mat är viktigt..."*. En del exempel nämner traditionella former av kulturella uttryck, så som slöjd (duodji), rennäring, andliga värden och historia. Andra exempel lyfter olika moderna konstformer, så som musik, scenkonst, dans och inredning, som är viktiga att förmedla samisk kultur i den samtida kontexten. Vissa refererar mer generellt till traditioner och samiska aktiviteter.

När det gäller den institutionella kontexten för att bevara kulturen nämns typiskt centrala kommunala ansvarsområden, så som förskola, skola, äldreomsorg och bibliotek. Dessa institutioner är fundamentala: *"speciellt för de äldre, men även barnen. Att de får lära sig detta i skolan att de får mer samisk matlagning, kultur och tradition på schemat."* (Umeå) Arjeplog framhäver betydelsen av kulturkompetent personal i sina verksamheter. I samband med rennäringen nämns dialogmöten mellan kommunen och rennäringen (Arvidsjaur). Många svar har identifierat olika slags sociala sammanhang, så som mötesplatser och ungdomsträffar, som hör till civilsamhällets sfär, men stöds av kommunen som viktiga: *"Ett av de önskemål som kommer mest frekvent är att umgås och prata sitt språk samt äta mat som man känner igen."* (Åre) Det visar på betydelsen av att se till samers egna önskemål om att forma sättet att umgås, prata och äta på sitt traditionella vis.

Påse från Geunja för förvaring av orostade kaffeböner. Kokkaffe innehåller ofta en högre andel kaffeoljor än filterbryggt kaffe, vilket påverkar smak och fyllighet. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Även om det viktigaste verkar vara att ge utrymme för samer att bevara sin kultur, betonar några kommuner också betydelsen av att förmedla kunskap om samer och synliggöra den samiska kulturen, som Vindeln skriver: *"Övergripande kunskap bland alla medborgare."* Dessa svar indikerar att kommunerna, utöver att se till samernas interna behov, också anser att det är viktigt för allmänheten att ha kunskap om den samiska kulturen.

Tabell 3.3: Viktiga aspekter för att bevara den samiska identiteten enligt kommunerna

Kulturella uttryck	Språk (Gielie), Mat (Beapmoe), Slöjd (Douji), Kulturaktiviteter, Andliga värden, Traditionell kunskap, Hantverk/inredning, Rennäring, Historia, Musik, Dans, Konst, Scenkonst, Traditioner, Samiska aktiviteter
Institutionell kontext för att bevara kulturen	Förskola (barns språk och kultur), Skola, Äldreomsorg, Bibliotek, Kulturkompetent personal, Umgås, Mötesplatser, Ungdomsträffar,
Förmedla kulturella uttryck	Synliggörande av kulturen, Övergripande kunskap bland medborgare

Flera kommuner har framhållt aspekter av den kulturella identiteten som de skulle vilja implementera. Många av dessa handlar om brist på kunskaper i det samiska språket. Till exempel skriver Luleå att *"Det skulle behövas fler språkliga arenor för ungdomar där de kan använda och träna sitt språk"*, och Berg skriver att *"Språket är viktigt för att bevara samisk kultur. Tyvärr så har vi svårt att tillgodose språkliga behov inom vård och omsorg i dagsläget."*

3.1.3. Matens betydelse som kulturyttring inom äldreomsorgen

Flera kommuner betonar vikten av att servera samisk mat i äldreomsorgen, vilket de menar inte bara är en fråga om trivsel, utan en förutsättning för att kommunerna ska uppfylla kraven på kulturell identitet och språklig kontinuitet enligt minoritetslagen och den nya socialtjänstlagen. Matens mångsidiga betydelse nämns av flera, exempelvis Berg kommun: *"att återuppleva gamla tider genom sinnesintryck, genom att lukta, känna och smaka på något från barndomen. Mat blir därför extra viktigt."*

Samtidigt upplever vissa kommuner svårigheter med att implementera samisk mat. Krokoms kommun nämner att de samiska brukarna inom äldreomsorgen inte känner igen den samiska maten de serveras: *"När det gäller äldreomsorgen så är den samiska maten de känner att de kan stödja bäst, men som dom inte kan! Ingen känner igen sig i maten"*. Det kan tyda på att maten inte tillagas på ett sätt som överensstämmer med samisk matkultur. Det kan saknas tillräcklig kompetens om traditionella tillagningsmetoder, råvarornas symbolik och kulturell kontext.

Andra hinder som nämns är en brist på traditionella råvaror, Arvidsjaur anmärkte exempelvis att: *"...[samisk mat] finns med en viss regelbundenhet och beroende på råvarotillgången."* och Kiruna anger att: *"Några få rätter ingår, brist på renkött är ett problem som gör att det inte går att erbjuda så ofta som vi vill. På minoritetsspråksboendet erbjuds cirka en gång per kvartal samisk mat."*

Umeå kommun menar att de inte serverar samisk mat för att kommunen inte vet vem som ska betala

Här steks gurpi över öppen eld. Gurpi är en traditionell samisk specialitet och har sedan 2018 varit en Presidiaprodukt inom Slow Food, vilket innebär att produkten erkänns och skyddas som en del av det samiska matarvet. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Tabell 3.4: Antal maträtter serverade i samtliga kommuner inom samiskt förvaltningsområde

Ingen samisk mat	5 (Umeå*, Storuman*, Gällivare, Piteå, Vindeln)
En gång per år	8 (Stockholm, Skellefteå**, Sundsvall, Örnsköldsvik*, Åre, Åsele, Dorotea, Luleå***)
Två gånger per år	2 (Älvdalen, Strömsund)
Åtta gånger per år	3 (Arjeplog, Kiruna, Vilhelmina)
Nio gånger per år	1 (Östersund)
12 gånger per år	2 (Arvidsjaur, Jokkmokk)
13 gånger per år	1 (Malå)
17 gånger per år	1 (Lycksele)
18 gånger per år	1 (Sorsele)
24 gånger per år	1 (Krokom)
26 gånger per år	1 (Härjedalen)
52 gånger per år	1 (Berg)
Totalt antal kommuner	27
Median	1
Medel	8

*Det påbörjats ett arbete för att ta fram samisk mat i Umeå kommuns särskilt boende med samisk profil i samarbete med vårt projekt Hälsoamt äldre. Arbetet är på gång även i Storuman och i Örnsköldsvik.

**Skellefteå är i process att starta Norrgårda, ett omsorgsboende med samisk profil där de planerar att servera samisk mat mer frekvent.

***Luleå serverar enbart samisk fika i särskilda boenden på samiska nationaldagen.

för den: ”Nej, det ingår inte. Det är svårt att få till då kommunen inte har lyckats lösa ut vem som ska stå för de extra kronor som detta kostar.”

Samiska maträtter ingår i äldreomsorgens utbud i 21 av 27 kommuner (Tabell 3.4). Bland kommuner som serverar samisk mat är det lägsta antalet en gång om året, ofta på nationaldagen, i sju kommuner. Det högsta antalet serveras i Bergs kommun, där det serveras en gång i veckan (52 tillfällen per år). Vi tolkar resultatet som att ett flertal kommuner (9) erbjuder samisk mat som ett symboliskt erkännande av samer som minoritet. Men i tolv av kommunerna kan utbudets nivå (minst åtta gånger per år) visa en tydlig intention att bidra till samiska äldres möjlighet att uppleva

mat förenlig med sin kultur på en förutsättbar, vardaglig basis. Ett flertal av dessa tillämpar ett samiskt åttatidshjul med en rätt per samisk årtid.

3.1.3.1. Vilka serveras den samiska maten

Denna enkät frågade inte specifikt efter vilka inom äldreomsorgen som serveras maten, men frågan ställdes i en annan del av projektet genom en enkät riktad till kostchefer. Därför vi har inte övergripande information för samtliga kommuner om vilka som får samisk mat inom äldreomsorgen. Svarfrekvensen till studien med kostchefer var 14 av 27. I studien var sametäta småkommuner med korporativ samrådsform överrepresenterade och kommunerna hade något högre medianvärde

på antal tillfällen då samisk mat var serverad (4,5 jämfört med 1 i totalundersökningen). Därutöver har den enkäten en högre andel kommuner som ingår i flera förvaltningsområden och en högre andel som tillämpar särskilda samiska samråd. Därför är data från den enkäten något snäv. Trots det vi får en inblick i vilka som serveras samisk mat och kunde göra en bedömning om antal portioner som serveras (se kommande rapport). Nedan följer en tabell med en svarsfrekvens på 13 av dessa kommuner som visar vilka som serveras samisk mat enligt kommunstorlek. Vi har gjort en komplettering med information om tre kommuner från andra källor.

Bland de 16 kommunerna vi fått information från svarade elva att den samiska maten serveras till samtliga brukare (Tabell 3.5). I Åsele serveras lite extra där samiska brukare finns, i Vilhelmina serveras samtliga brukare på vissa enheter och i Berg serveras brukare med samiskt ursprung. Två kommuner serverar ingen samisk mat.

Som vi såg i enkäten med minoritetssamordnare angav fem kommuner att de inte serverade samisk mat (Tabell 3.4.). Enkäten ger även värdefull information om olika förklaringar till detta. Vissa samordnare saknar kännedom om huruvida det överhuvudtaget finns samer inom den lokala äldreomsorgen. Ett flertal kommuner, exempelvis Luleå och Örnköldsvik, har genomfört

systematiska kartläggningar av behovet, dock utan att lyckats identifiera brukare som önskar kulturanpassad omsorg. Det framkommer också en viss försiktighet bland tjänstepersoner att ställa frågor om bakgrund, då man är mån om att följa regelverk som förbjuder insamling av data baserat på etnicitet (Allmänna dataskyddsförordningen [GDPR], 2016, artikel 9). Andra samordnare uppger att de har samiska brukare, men att det inte har funnits någon uttalad efterfrågan från dem. Här lyfts det fram att äldre som flyttar till ett särskilt boende ofta är i ett akut behov av hjälp; anhöriga prioriterar då ren omsorg och vårdinsatser, och vill inte riskera att gå miste om en plats genom att ställa kulturella krav.

Vidare påpekar flera minoritetssamordnare att det kan upplevas som prekärt för en enskild individ att tillkännage sin samiska identitet och efterfråga kulturanpassad äldreomsorg, på grund av den diskriminering samer fortfarande utsätts för. Som en konsekvens av detta pläderar flera samordnare för proaktiva lösningar. Genom att servera samisk mat till alla brukare några gånger om året kan kommuner erbjuda kulturanpassning utan att enskilda individer behöver ställa krav och därmed riskera negativa konsekvenser.

Antalet brukare med uttalat behov för kulturanpassad mat varierar. I vissa fall har perioder utan kännedom om samiska brukare förekommit. Kommunerna har gjort olika

Tabell 3.5: Vilka inom äldreomsorgen serveras samisk mat bland kommunerna i kostchefsenkäten

	Liten kommun (under 10t)	Medelstor kommun (10 – 25t)	Stor kommun (över 25t)
Ingen får samisk mat	Vindeln	Gällivare	
Alla får, samer får mer	Åsele		
Brukare med samiskt ursprung	Berg*		
Samtliga brukare på vissa enheter	Vilhelmina		
Alla får samisk mat	Arjeplog, Malå, Arvidsjaur, Sorsele	Kiruna, Strömsund, Lycksele	Skellefteå, Sundsvall, Örnköldsvik*, Östersund*

*Utöver den här enkäten har vi fått information från Örnköldsvik, Östersund och Berg

Traditionellt tilltugg till kaffe med ost, tunga, rökt hjärta och torkat renkött, serverat vid vår workshop om införandet av samisk mat inom äldreomsorgen i Malå kommun. Foto: Ildikó Asztalos Morell

avväganden, somliga har avbrutit serveringen och andra har upprätthållit utbudet till samtliga brukare.

Bland kommuner som serverar samisk mat visar enkäten att måltiderna i regel serveras till samtliga brukare inom verksamheten. Denna strategi motiverats på olika sätt av respondenterna. Dels framhävs det som en lösning på tidigare nämnda svårigheter med att identifiera och särskilja samiska brukare utan att registrera etnicitet. Dels argumenterar samordnare – i synnerhet i mindre inlandskommuner – för att den samiska matkulturen utgör en integrerad del av den lokala matkulturen i stort. En ytterligare synpunkt som

lyfts fram är vikten av att synliggöra och erkänna den samiska kulturen inom majoritetssamhället. Detta görs exempelvis i Sundsvall, genom att servera samisk mat till alla brukare i samband med högtider, så som den samiska nationaldagen. I Luleå uppmärksammas samernas nationaldag med samisk fika till samtliga brukare på särskilda boenden.

Data från kostchefsenkäten visar att småkommuner har högst antal tillfällen och stora kommuner lägst (Tabell 3.6). Eftersom det finns fler brukare i stora kommuner serveras ändå ett högre antal portioner där jämfört med i små kommuner. Allra högsta antal portioner serveras i medelstora kommuner där både antal tillfällen och antal brukare bidrar till ett sammanlagt högre antal.

Sammantaget visar siffrorna att det offentliga köket bidrar till att erkänna samisk mat och att det bygger på samarbete med lokala samiska producenter som leverantörer. På så vis bidrar erbjudandet av samisk mat till att bevara och vitalisera den lokala samiska matkulturen, samtidigt som det stärker kommunens livsmedelsberedskap. Att erkänna samisk mat på den kommunala nivån underlättar, som första steg, för samiska äldre att kunna njuta av maten utan att själva behöva kräva den – i linje med minoritetssamordnarnas argument.

3.2. Samisk mat i äldreomsorgen – etniska och geografiska aspekter

Kommunernas uppgifter visar variationer i hur ofta samisk mat serveras inom äldreomsorgen (Tabell 3.4). Nedan ger vi en övergripande beskrivning baserad på totalundersökningen,

Tabell 3.6: Antal tillfällen och portioner samisk mat inom äldreomsorgen (hemtjänst och särskilt boende) i kostchefsenkäten enligt kommunstorlek

Kommunstorlek	Antal tillfällen		Antal portioner		Antal kommuner
	Median	Högst/lägst	Median	Högst/lägst	
Liten (under 10t)	10	18/0	880	3012/0	7
Medel (10t-25t)	4,5	17/0	1850	4043/0	4
Stor (över 25t)	1	1/1	1580	1700/1460	2

Tabell 3.7: Antal tillfällen med samiska måltider och närvaro av samer i kommunen

Variabelgrupp	Innehåll	Median	Högst och lägst värde
Kommuner som blev samiska förvaltningsområde tidigt	Tidig	8,5	0/52
	Sen	1	0/1
Sametäthet	Låg 0 = <0,60 %	1	0/52
	Hög 1 = ≥0,60 %	8	0/26
Antal samer	Låg 0 = <176	1	0/52
	Hög 1 = ≥177	4,5	0/18
Samiska brukare	0= Inte identifierade	1	0/26
	1= Identifierade	4,5	0/52

framställd enligt etniska, sociodemografiska och institutionella variationer.

3.2.1. Etnicitetens betydelse

Resultatet visar att hur länge man ingått i förvaltningsområde för samiska har betydelse för hur ofta man serverar samisk mat. Kommuner som blev förvaltningsområde 2010 eller tidigare rapporterar en median på 8,5 samiska mattillfällen per år (Tabell 3.7). Motsvarande median bland kommuner som tillkommit efter 2010 är ett tillfälle.

Uppgifterna om den samiska närvaron i kommunerna visar en komplex bild. Kommuner med ett lågt antal samiska väljare har en median på ett tillfälle. Samtidigt rapporterar några av dessa mycket höga frekvenser av servering av samisk mat. Då merparten av kommunerna med färre samiska väljare rapporterar få eller inga tillfällen, förblir dock medianvärdet lågt. I jämförelse har kommuner med ett högre antal samiska väljare en högre median på 4,5 tillfällen.

Medianen är betydligt högre (8) i sametäta kommuner jämfört med icke-sametäta kommuner (1). I samhällen med identifierade samiska brukare är medianvärdet 4,5, jämfört med 1 i kommuner utan identifierade samiska brukare.

3.2.2. Sociogeografiska förutsättningar

Medianvärdet på samiska måltider är mycket högre i kommuner som befinner sig i inlandet jämfört med de som ligger i kustområden, samt i kommuner som har färre invånare jämfört med de som har fler (Tabell 3.8.). Historiskt sett har inlandskommuner dominerat bland kommuner

Tabell 3.8: Antal tillfällen med samiska måltider och sociogeografiska förutsättningar

Variabel-grupp	Innehåll	Median	Högst och lägst värde
Geografi	Inland	8	0/52
	Kust	1	0/1
Folkmängd	Liten	8	0/52
	Stor	1	0/9

Tabell 3.9: Fördelning av antal samiska måltider enligt samrådsformer

Variabelgrupp	Innehåll	Median	Lägst och högst värde
Samrådsform	Individuell	1	0/9
	Korporativ	8	0/52
Samiskt samråd	Inget samiskt samråd	0	0/1
	Särskilt samiskt samråd	8	0/52
Antal förvaltnings-områden	Enbart samiska	9	0/52
	Flera områden	1	0/7
Beständigt	Finns inte	0,5	0/1
	Finns	8	0/52
Politiker	Deltar inte	0	0/1
	Deltar	8	0/52

som blev förvaltningsområde för samiska 2010, och dessa kommuner är i majoritet bland de mindre folktäta kommunerna. Det kan förklara att vi finner ganska liknande mönster mellan dessa tre variabler.

3.3. Institutionella aspekter av samisk mat i kommunerna

Våra observationer indikerar att institutionella faktorer kan ha betydelse för spridningen av samisk mat inom äldreomsorgen (Tabell 3.9). Studien bidrar med kunskap om vilka former av samråd som förekommer i kommunerna och vilka komponenter som utgör kärnan i samråd som institution. Vidare har vi undersökt huruvida samrådets strukturer samvarierar med antal tillfällen med samisk mat.

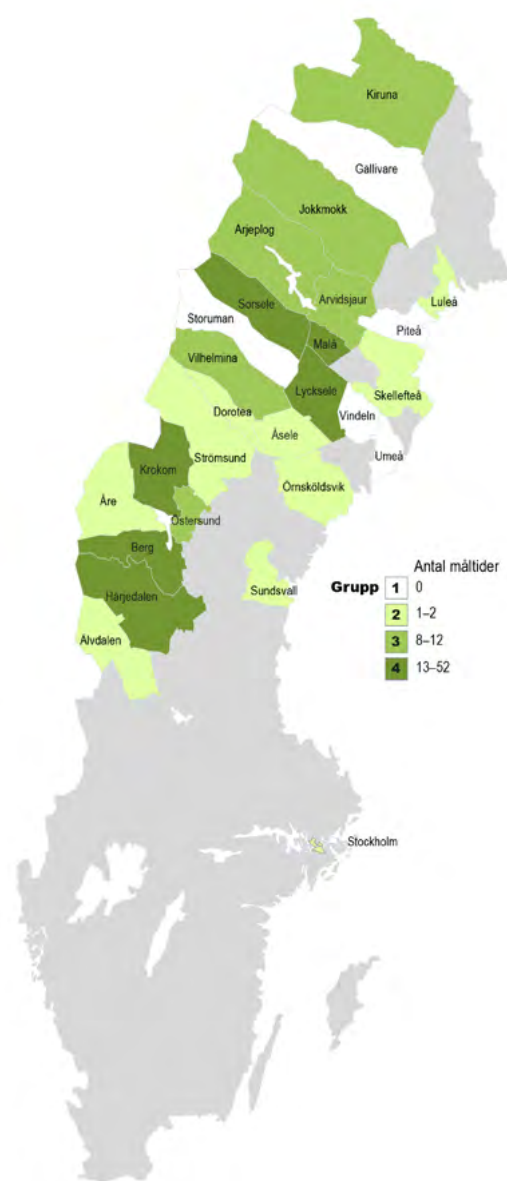
Kommuner som enbart ingår i förvaltningsområdet för samiska uppvisar högst medianvärde (9) för tillfällen med samisk mat. Medianvärdet är jämförelsevis högt (8) för kommuner med en korporativ samrådsform, som har särskilt samiskt samråd, har beständigt samrådsgrupp och politiker som ingår i samråden.

Gaahkoe är ett traditionellt samiskt bröd. Det är ett så kallat säckbröd, ett sött och segt bröd med lång hållbarhet som passar bra att ta med i ryggsäcken. Brödet ger energi och är ett gott komplement till de salta livsmedel som ofta äts till. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Tabell 3.10: Förekomsten av samisk mat enligt samrådsform per kommun (totalundersökningen)

Typ av representation			
Individuell		Korporativ	
Kommun	Antal måltider per år	Kommun	Antal måltider per år
Östersund	9	Berg	52
Åre	1	Härjedalen	26
Sundsvall	1	Krokom	24
Örnsköldsvik*	1	Sorsele	18
Piteå	0	Lycksele	17
Umeå	0	Malå	13
		Arvidsjaur	12
		Jokkmokk	12
		Kiruna	8
		Arjeplog	8
		Vilhelmina	8
		Älvdalen	2
		Strömsund	2
		Dorotea	1
		Stockholm	1
		Skellefteå	1
		Åsele	1
		Luleå	1
		Storuman	0
		Gällivare	0
		Vindeln	0
6 kommuner totala måltider	12	21 kommuner totala måltider	205
Medianvärdet	1	Medianvärdet	8
Lägst och högst värde	0/9	Lägst och högst värde	0/52

Karta 1: Antal tillfällen då samisk mat serveras i samtliga kommuner som är förvaltningsområde för samiska. Illustration: Anni Hoffrén

Då vi finner att medianvärdet är systematiskt högre i kommuner med vissa samrådsformer kommer vi utforska hur antalet tillfällen då samisk mat serveras per år varierar utifrån de fem ovannämnda aspekterna.

3.3.1. Olika samrådsformer och deras betydelse för samisk mat på matsedeln

När vi enbart tittar på andelen kommuner som anger att de serverar samisk mat inom

älldreomsorgen framträder ingen markant skillnad. Utav 21 kommuner med korporativ modell serverar 17 samisk mat, jämfört med fyra av sex med individuell modell.

Dock får vi fram en annan bild om vi även tar hänsyn till skillnader i hur ofta samisk mat serveras (Tabell 3.10). Medianvärdet för antalet tillfällen då samisk mat serveras per år är avsevärt högre i kommuner som tillämpar en korporativ modell (Median 8; lägst 0; högst 52) jämfört med kommuner som tillämpar en individuell modell (Median 1; lägst 0; högst 9). Endast en kommun med individuell modell (Östersund) serverar samisk mat oftare än en gång per år (9), medan 11 av 21 kommuner med korporativ modell serverar mellan 8 och 52 gånger per år. Majoriteten (4 av 6) av kommunerna med individuell modell serverar bara samisk mat på nationaldagen. Bland kommuner med korporativ modell är det bara 4 av 21 kommuner som endast serverar på nationaldagen (Se Karta 1).

Det är dock viktigt att poängtera att den korporativa modellen i sig inte utgör någon garanti för en hög serveringsfrekvens. Nära hälften av kommunerna med denna modell (10 av 21) serverar samisk mat två eller färre gånger per år, varav fyra ingen alls. Detta indikerar att samrådsformen inte verkar i ett vakuum, utan att dess utfall sannolikt är villkorat av andra bakomliggande faktorer, så som institutionella, sociogeografiska och demografiska variabler.

3.3.2. Betydelsen av förekomsten av ett beständigt samråd

Alla kommuner som tillämpar en korporativ modell har även beständigt samråd (Tabell 3.11). Detta förhållande bidrar förmodligen till att det finns en högre frekvens av måltider i dessa kommuner (Median 8; lägst 0; högst 52). En av dessa är Berg kommun, som har det högsta antalet, med en måltid i veckan (52/år). Kommuner i denna kategori har ett högre medianvärde för antalet tillfällen med samisk mat jämfört med kommuner med en individuell modell oavsett om de med individuell modell har en beständig samrådsgrupp eller inte.

Tabell 3.11: Betydelsen av beständigt samråd (totalundersökningen)

Typ av representation: Individuell			
Beständigt samråd med minoritetsrepresentation		Inget beständigt samråd med minoritetsrepresentation	
Kommuner	Antal måltider per år	Kommuner	Antal måltider per år
Östersund, Åre, Örnköldsvik (3)	11	Umeå, Sundsvall, Piteå (3)	1
Median på måltider per kommun	1	Median på måltider per kommun	0
Lägst och högst nivå	1/9	Lägst och högst nivå	0/1
Typ av representation: Korporativ			
Beständigt samråd med minoritetsrepresentation			
Kommuner	Antal måltider per år		
Vindeln, Härjedalen, Berg, Älvdalen, Krokom, Malå, Arjeplog, Sorsele, Åsele, Strömsund, Vilhelmina, Storuman, Arvidsjaur, Jokkmokk, Lycksele, Dorotea, Luleå, Gällivare, Skellefteå, Stockholm, Kiruna (21)	205		
Median på måltider per kommun	8		
Lägst och högst nivå	0/52		

Juobmo (fjällsyra) plockas i naturen men kan även odlas i pallkrage som hos familjen Ponga, där juobmon växer tillsammans med andra örter. Det är ett näringsrikt och smakfullt tillskott till maten. Foto: Ildikó Asztalos Morell

När man däremot jämför med kommuner som tillämpar individuell samrådsform med eller utan ett beständigt samråd, sticker kommuner med beständigt samråd ut, då Östersund – med den högsta frekvensen på nio måltider per år – tillhör denna grupp. Åre kommun, som liksom Östersund har en beständig samrådsgrupp, har

tidigare infört en samisk maträtt per vecka med hjälp av ett kortvarigt projekt (Sametinget, 2017), men i nuläget serverar de bara samisk mat vid nationaldagen. Örnköldsvik har en beständig grupp med samiska representanter som beslutar om statsbidraget men har i nuläget bara en servering. Kommunerna med individuell

samråd med beständig samrådsgrupp har en högre frekvens (Median 1; lägst 1; högst 9) jämfört med kommunerna utan beständigt samråd (Median 0; lägst 0; högst 1).

3.3.3. Närvaro av politiker

Politiker deltar i samråden i 20 av 21 kommuner som tillämpar en korporativ samrådsform (Tabell 3.12). Politikers närvaro kan ge styrka åt samråden då känsliga beslut kan fattas på högsta kommunledningsnivå. Argumentet stöds av att kommunerna med högst frekvens av samisk mat också har politiker i sina samråd, till exempel Berg och Härjedalen, där representanter från samebyar och sameföreningar samråder med politiker och tjänstepersoner. I 17 av kommunerna med korporativ modell är både politiker och tjänstepersoner med i samråden och i tre kommuner är det endast politiker tillsammans med samiska representanter. I en kommun är bara kanslichefen med.

I kontrast deltar enbart tjänstepersoner i två av kommunerna med en individuell samrådsform och politiker och tjänstepersoner i tre. Här behövs lite försiktighet, då till exempel politiker i Sundsvall (med en samisk måltid per år)

Tabell 3.12: Kommunens representation i samråden uppdelat efter samrådsform (totalundersökning)

	Korporativ modell (21)	Individuell modell (6)
Politiker och tjänstepersoner	17	3
Median måltider	2	1
Högst/lägst	52/0	9/1
Politiker	3	0
Median måltider	12	
Högst/lägst	17/12	
Tjänstepersoner	1	3
Median måltider	1	1
Högst/lägst	1	1/0

*En kommun med individuell modell blev nyligen förvaltningsområde för samiska och är inte klar med processen och har därför ingen kommunal representation i samrådet ännu

Röding förbereds för torkning. Foto: Ann Sparrock

medverkar vid öppna samråd sporadiskt: "Vi har haft politiker, avdelningschef, kommunikatör med, inte alla gånger." Att politiker och tjänstepersoner deltar i samråd i Östersund – den kommun med en individuell samrådsform som serverar det högsta antalet måltider (9) – talar också för vikten av att politiker medverkar.

3.3.4. Ingår kommunen i flera förvaltningsområden?

I dag ingår 85 kommuner och 15 regioner i ett eller flera förvaltningsområden; 66 kommuner i det finska förvaltningsområdet, 27 kommuner i det samiska och 9 kommuner i förvaltningsområdet för meänkieli (Sametinget, 2015). Bland de 27 kommuner som ingår i det samiska förvaltningsområdet ingår tre även i förvaltningsområdet för finska, och ytterligare fem ingår i förvaltningsområdena för både finska och meänkieli.

Det framkommer ett tydligt mönster där kommuner som enbart ingår i förvaltningsområde för samiska (19 av 27) har högst antal tillfällen med samisk mat inom äldreomsorgen (Tabell 3.13). Inom denna grupp har en stor majoritet (16 av 19) valt en korporativ samrådsform, vilket också

Tabell 3.13: Hur många måltider kommunerna serverar baserat på vilka förvaltningsområden kommunerna ingår i uppdelat efter samrådsform

	Antal tillfällen per år	
	Korporativ (21)	Individuell (6)
Förvaltningsområde för samiska		
Antal kommuner	Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Härjedalen, Jokkmokk, Krokom, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Vilhelmina, Vindeln, Älvdalen, Åsele, (16)	Piteå, Åre, Östersund (3)
Median	10	1
Högst och lägst värde	52/0	9/0
Förvaltningsområde för finska och samiska		
Antal kommuner	Skellefteå (1)	Sundsvall, Örnsköldsvik (2)
Median	1	1
Högst och lägst värde	1	1/1
Förvaltningsområde för meänkieli, finska och samiska		
Antal kommuner	Gällivare, Kiruna, Luleå, Stockholm (4)	Umeå (1)
Median	1	0
Högst och lägst värde	8/0	0

sammanfaller med det högsta medianvärdet på tio serveringstillfällen per år. De tre kommuner i denna grupp som tillämpar en individuell modell har ett betydligt lägre medianvärde på ett tillfälle per år, även om en enskild kommun sticker ut med nio tillfällen.

När en kommun däremot ingår i flera förvaltningsområden samtidigt sjunker serveringsfrekvensen dramatiskt, oavsett vilken samrådsform som tillämpas. Bland de tre kommuner som kombinerar samiskt och finskt förvaltningsområde serveras samisk mat endast en gång per år, vilket gäller för såväl den korporativa (1) som de individuella (2) kommunerna.

Samma mönster blir än mer tydligt i de fem kommuner som hanterar tre parallella förvaltningsområden (samiska, finska och meänkieli). Trots att fyra av dessa fem kommuner har en korporativ samrådsform är medianvärdet för samisk mat så lågt som 1 gång per år, även om en enskild kommun når upp till åtta tillfällen. Den enda kommunen med tre förvaltningsområden och individuell modell serverar ingen samisk mat alls.

Detta tyder på att institutionell komplexitet – det vill säga att behöva fördela resurser, fokus och samrådsstrukturer på flera olika nationella minoriteter samtidigt – kan vara mindre gynnsamt

Tabell 3.14: Kommuner med enbart samiskt förvaltningsområdes andel tillfällen med samisk mat per år

Andel av kommuner	Antal tillfällen med samisk mat per år			
	0	1–2	8–12	13–52
med enbart samiskt förvaltningsområde	60%	50%	83%	100%

Tabell 3.15: Betydelsen av särskilt samiskt samråd (totalundersökningen)

	Antal tillfällen per år	
	Korporativ (21)	Individuell (6)
Kommuner med särskilt samiskt samråd		
Antal kommuner	Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Härjedalen, Jokkmokk, Krokom, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Vilhelmina, Vindeln, Älvdalen, Åsele, (16)	Östersund, Åre, Piteå (3)
Median	10	1
Lägst och högst värde	0/52	0/9
Kommuner med både gemensamt och särskilt samiskt samråd		
Antal kommuner	Skellefteå, Stockholm, Kiruna (3)	Sundsvall, Örnsköldsvik (2)
Median	1	1
Lägst och högst värde	1/8	1/1
Kommuner med enbart samråd med andra minoriteter		
Antal kommuner	Luleå, Gällivare (2)	Umeå (1)
Median	0,5	0
Lägst och högst värde	0/1	0/=

Äldres deltagande i måltidsplaneringen är viktigt. Traditionell fika med kaffeost och rentunga uppskattades av äldre på det särskilda boendet i Malå när vi samtalade med brukare och personal om matsedeln. Foto: Ildikó Asztalos Morell

för den praktiska implementeringen av samisk mat, oavsett vilken samrådsstruktur kommunen har.

Samtliga kommuner som serverar samisk mat vid mellan 13–52 tillfällen per år, och alla utom en kommun bland de som serverar vid mellan åtta och tolv tillfällen är enbart förvaltningsområde för samiska (Tabell 3.14). Men andelen kommuner som är enbart förvaltningsområden för samiska är relativt hög (50%) även bland kommuner som bara serverar samisk mat mellan en till två gånger (50%) och bland de som inte serverar någon samisk mat (60%). Det betyder att trots det höga medianvärdet av antal serveringar av samisk mat i kommuner som är förvaltningsområde enbart för samiska det förekommer en stor spridning i antal tillfällen.

Medianvärdet är lågt för kommuner som är förvaltningsområden för flera nationella minoriteter (Tabell 3.13). Kiruna kommun, som är förvaltningsområde för meänkieli, finska och samiska, sticker ut bland dessa kommuner med att följa det samiska åttårstidshjulet och därmed servera högst antal (8) samiska måltider.

3.3.5. Särskilt samråd för samer

Merparten (16) av kommunerna med korporativ samrådsform har särskilda samrådsgrupper för samer (Tabell 3.15). Kommuner med den högsta frekvensen av samisk mat finns i denna kategori. Samtliga kommuner som serverar mellan 13–52 tillfällen är både korporativa och har särskilt samråd för samer (Tabell 3.16). Spridningen är dock stor (Median 10; lägst 0; högst 52). Det tyder på att ett särskilt samiskt samråd skulle kunna öka möjligheten att profilera frågan om samisk mat inom äldreomsorgen, men betyder inte nödvändigtvis att samisk mat blir serverad.

Liknande spridning återfinns bland kommuner som tillämpar individuell modell med särskilt samråd för samer. Bland dessa serveras högst antal måltider (9 gånger per år) i Östersund, dock serverar övriga kommuner i kategorin antingen ingen mat (Piteå) eller bara en gång per år (Åre).

Kommuner som kombinerar särskilda samiska samråd med gemensamma samråd för flera minoriteter serverar i regel endast samisk mat på samernas nationaldag, både bland korporativa (Skellefteå och Stockholm) och individuella

Tabell 3.16 Sammanställning av strukturella och idéburna egenskaper av kommuner och tillgång till samisk mat inom äldreomsorgen

Andel av kommuner	Antal tillfällen med samisk mat per år (obs samtliga kommuner föll inom de angivna siffrorna)			
	0	1–2	8–12	13–52
Institutionella egenskaper				
med korporativ modell	60%	70%	83%	100%
med beständigt samråd	60%	80%	100%	100%
med enbart samiskt förvaltningsområde	60%	50%	83%	100%
med särskilt samiskt samråd	40%	80%	100%	100%
Sociogeografiska egenskaper				
som är små (under 20 000 invånare)	60%	50%	67%	100%
som är inlandskommuner	60%	50%	100%	100%
Etniska egenskaper				
som har ett högt antal samer (över 176)	80%	30%	83%	0%
som är sametäta (över 0,60 %)	60%	30%	83%	83%
som blev förvaltningsområde 2010 eller tidigare	60%	30%	100%	100%
som har kännedom om samiska brukare inom äldreomsorgen	100%	80%	100%	83%
Idéburna rörelser				
som deltog i Ann Sparrocks två projekt	20%	70%	67%	100%
Sammanlagt	18,5%	37%	22%	22%

(Örnsköldsvik, Sundsvall) modeller. Det stora undantaget i denna grupp är Kiruna kommun, som trots denna samrådsstruktur serverar samisk mat åtta gånger per år.

De övriga kommunerna som tillämpar öppna, individuella samråd för flera minoriteter samtidigt serverade vid tiden för denna undersökning i regel samisk mat antingen en gång om året, som Luleå och Gällivare med korporativ modell, eller inte alls, som Umeå, med individuell modell.

3.3.6. Sammanfattande diskussion om institutionella faktorer

Då antalet kommuner med förvaltningsområde för samiska är lågt (27) är en något mer avancerad statistisk sambandsanalys inte gångbar (Graf 1). För att visa en sammanfattande bild av vilka strukturella och ideella faktorer som karakteriserar kommunerna enligt antalet tillfällen med samisk mat har vi skapat en sammanfattande tabell (Tabell 3.16). Alla kommuner med flest antal tillfällen (13–52) har en korporativ modell, en beständig

samrådsgrupp, ett särskilt samiskt samråd, är enbart förvaltningsområden för samiska, är små- och inlandskommuner, blev förvaltningsområden tidigt och har deltagit i något av Ann Sparrocks projekt för införande av samisk mat. Kommunerna i denna grupp och i gruppen med näst högst frekvens (8–12) har också högst andel sametäthet (83%).

Även fördelningen av kommuner som har infört mellan 8–12 måltider visar en hög andel av kommuner med korporativ samrådsform (83%), beständig samrådsgrupp (100%), ett särskilt samiskt samråd (100%), enbart samiska som förvaltningsområde (83%), är små (67%), belägna på inlandet (100%), blev förvaltningskommuner 2010 (100%) och 67% deltog i Ann Sparrocks projekt. De är också övervägande kommuner med högst sametäthet (83%) och högst antal samer (83%).

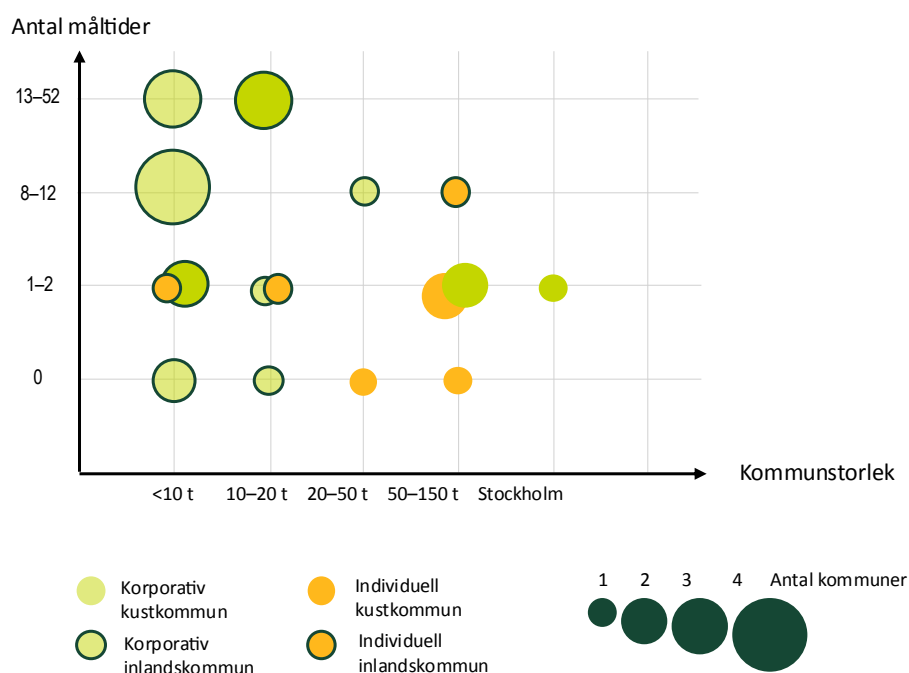
Kommuner med högst antal samiska mattillfällen har inte visat sig vara de som har ett högt antal

samer (0%), något som kan bero på att det är i små kommuner som högst antal tillfällen finns och att antalet samiska väljare i glesbygdskommunerna inte når upp till antalet väljare i stora kommuner. De flesta (83%), dock inte alla dessa kommuner har kännedom om samiska brukare.

Paradoxalt har alla kommuner som inte serverar samisk mat, kännedom av samiska brukare, merparten har hög sametäthet (60%) och ett högt antal samer (80%).

Sammanfattningsvis visar resultaten att den främsta framgångsfaktorn för en hög serveringsfrekvens är en kombination av beständiga, korporativa samrådsstrukturer och ett särskilt samiskt samråd. Om kommunen dessutom enbart ingår i det samiska förvaltningsområdet, anslutit sig till förvaltningsområdet i ett tidigt skede, är en mindre inlandskommun samt har deltagit i specifika projekt relaterade till samisk mat, ökar sannolikheten markant för att samisk mat serveras mer regelbundet. Däremot, finns även

Graf 1: Kommuners servering av samisk mat enligt geografiskt läge, storlek och samrådsform.
Illustration: Anni Hoffrén

Tabell 3.17: Andel kommuner som har en samisk enhet inom äldreomsorgen och andel kommuner som inte har samiska brukare inom äldreomsorgen fördelat enligt deras samrådsformer

	Har samisk enhet inom äldreomsorgen	Samisk enhet inom hemtjänsten	Samisk enhet inom särskilt boende	Har inte kännedom om samiska brukare inom äldreomsorgen
Korporativ modell	4/14	1/14	3/14	2/14
Individuell modell	1/6	0/6	1/6	1/6

en kommun som har individuell samrådsform med beständigt samråd som tillhör de som serverar mellan 8–12 måltider per år.

3.4. Äldre samers omsorg i olika samrådsformer

Den kompletterande datainsamlingen till totalundersökningen täcker inte frågorna som diskuteras nedan och resultaten baseras därför enbart på de 20 kommunerna som besvarat enkätstudien. Därmed behöver vi vara mer försiktiga vid tolkningen av resultatet.

3.4.1. Samisk mat i hemtjänst och på särskilt boende i kommuner med olika samrådsformer

Det finns endast en samisk hemtjänstenhet bland kommunerna som har besvarat enkäten, i Berg kommun, som också har ett särskilt boende med samisk profil. Det finns ytterligare tre särskilda boenden med samisk profil. Det visar att utbudet av samiska enheter är lågt (Tabell 3.17 och 3.18).

Majoriteten av kommunerna har uppgett att de har kännedom om samiska brukare inom sin äldreomsorg. Endast tre av kommunerna angav att de saknade kännedom om huruvida det finns samiska brukare. Samtidigt finns det kommuner som har kännedom om samiska brukare men saknar en särskild samisk enhet. Faktum är att det endast finns särskilda samiska enheter i drygt en femtedel av kommunerna. Dessa förekommer i något högre utsträckning i kommuner med korporativ (4/14) jämfört med individuell modell (1/6).

Vi saknar dessvärre data i denna enkät på om det serveras samisk mat i äldreomsorgsenheter med särskild samisk profil, som visas ovan. Data finns endast om kommunerna serverar samisk mat i äldreomsorgen mer generellt (dvs i några av samtliga enheter). Om kommunerna serverar samisk mat eller inte skiljer sig mellan specifika verksamhetsformer inom äldreomsorgen (Tabell 3.18). Förekomsten är högst i särskilt boende i 10 av 19 kommuner. Den är något lägre

Tabell 3.18: Betydelsen av samrådsform för om det finns samisk mat i hemtjänst och på särskilt boende

	Samisk mat inom hemtjänsten	Samisk varmrätt på särskilt boende	Samisk fika på särskilt boende
Korporativ modell	7/14	9/14	3/14
Individuell modell	0/6	1/6	1/6

¹ I enkäten med kostchefer angav några att det ofta finns samisk fika, men att det inte går genom kost och måltid utan att de fixar sådant själva på boendena. Vi utgår från antagandet att minoritetssamordnare är insatta i frågan och därför inte känner till om boenden serverar samisk fika.

Tabell 3.19: Samisk mat inom äldreomsorgen och finansieringsform

Finansiering	Samisk mat inom hemtjänsten	Samisk varmrätt på särskilt boende	Samisk fika på särskilt boende
Korporativ modell	7/14	9/14	3/14
-Ordinarie budget	6	6	1
-Ordinarie och statsbidrag		2	
Ordinarie budget, statsbidrag och civilsamhället	1		
-Statsbidrag och civilsamhälle			1
-Ingen information		2	
Individuell modell	0/6	1/6	0/6
-Ordinarie budget		1	

inom hemtjänsten i 7 av 19 kommuner. Det är förvånansvärt att endast 3 av 19 kommuner serverar samisk fika eller frukost på särskilda boenden enligt vad minoritetssamordnare angav¹. Luleå är en av kommunerna som serverar samisk fika till samtliga brukare för att uppmärksamma den samiska nationaldagen. Här missar särskilda boenden en viktig möjlighet att tillhandahålla kulturspecifik mat som kunde ordnas på boendet där man tagit reda på sina brukares behov.

När vi tittar på hur de samiska måltiderna finansieras inom kommuner med korporativ modell ser vi att de flesta finansierar maten genom ordinarie budget både när det gäller hemtjänsten (6 av 7 måltider) och särskilda boenden (6 av 9 måltider), (Tabell 3.19). Två kommuner finansierar samiska huvudrätter inom särskilt boende via statsbidraget. En kommun samfinansierar med ordinarie budget, statsbidrag och civilsamhällets bidrag. Östersund, med individuell samrådsform som angav information om samisk mat inom särskilt boende, finansierar detta genom sin ordinarie måltidsbudget. Resterande besvarade inte frågan.

3.4.2. Statsbidrag till samiska äldre i samhället och äldreomsorgen

Bland kommuner med korporativ samrådsform har 11 av 14 kommuner besvarat frågan. Samtliga angav olika aktiviteter för samer,

så som seniorresor (4) och seniorträffar (4) (Tabell 3.20). Jokkmokk lyfter en uppdelning mellan äldreomsorg och äldre i kommunen: ”Fördelas mellan kommunens egen äldreomsorg och

Kokkaffe över öppen eld. Att vänta på att sumpen sjunker och kaffet klarnar står långt från dagens snabba måltider. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Lappstan i Malå är en tidigare kyrkby där samer förr övernattade i samband med kyrkobesök. I dag ökar intresset för att bevara och använda kåtorna. Máláge Sámienseábrrie/Malå sameförening har en egen kåta som används för samlingar där mat vanligtvis lagas på traditionellt vis över elden. Foto: Ildikó Asztalos Morell

sameföreningarnas träffar för äldre.” Dock framhäver bara två kommuner äldreomsorg som en post för statsbidraget.

Tre av kommunerna med korporativ modell nämner dessutom att det också fördelas till utbildning av personal, äldreförvaltningen och äldreomsorgskonferens.

Bland kommuner med individuell samrådsform har samtliga sex kommuner angett att statsbidraget fördelas till olika samiska aktiviteter. Sundsvall ger en bra bild av hur bidraget fördelas i kommunen:

Besök på äldreboenden tillsammans med två representanter från sameföreningen, fira samefolkets dag i februari, studieresa till Umeå till deras samiska Träffpunkt och äldreboende med samisk profil, besöka samevistet i Norra berget.

En anledning till att bara två kommuner nämner äldreomsorgen – det vill säga de som bor i särskilt

boende eller får hemtjänst – som mottagare av statsbidrag identifieras av Örnköldsvik som lyfter upp behovet att genomföra särskild inventering av behovet för insatser:

I dagsläget vet vi inte huruvida det finns brukare som önskar insatser, helt eller till en väsentlig del äldreomsorg på samiska (eller på finska), men ska nu under år 2025 kartläggas genom att brukare ska tillfrågas.

Statsbidraget i båda modellerna används för att skapa kulturellt mervärde genom sociala aktiviteter som resor och träffar. Vi ser ett visst mönster utifrån vad de svarande kommunerna angav. Kommuner som tillämpar en korporativ modell tycks i högre grad använda medlen för att bygga strukturell kompetens inom kommunen, exempelvis genom personalutbildning och deltagande i äldreomsorgskonferenser.

I den individuella modellen ligger tyngdpunkten i stället på det civilsamhällsnära och

Tabell 3.20: Aktiviteter och tjänster som ingår i kommunernas utbud till äldre fördelat enligt deras samrådsformer (obs ordnad i samspel med civilsamhället)

Typ av samråd	Seniorträffar, där det ingår:					Senior-resor	Äldre-besök på boende
	Antal senior-träffar	Samisk mat	National-dags-firande	Språk	Kultur		
Korporativ modell	6/14	4/6	2/6	1/6	1/6	5/14	4/14
Individuell modell	4/6	2/6	1/6	2/6	2/6	1/6	0/6

händelsestyrda. Här används bidraget ofta till direkta möten och firanden, ofta i nära samarbete med lokala sameföreningar. Sammanfattningsvis finner vi att medan den individuella modellen tycks tendera att prioritera direkta insatser för dagens äldre, tycks den korporativa modellen i högre utsträckning även investera i systemet för att kunna leverera en mer specialiserad samisk äldreomsorg på sikt.

3.4.3. Tjänster och aktiviteter för äldre samer

Huruvida det finns särskild samisk äldreomsorg avgörs till viss del av andelen äldre samer som är i behov av sådan insats. En del kommuner anger att särskild äldreomsorg för samer inte efterfrågas; däremot finns ofta en levande gemenskap där äldre ingår. Östersunds kommun beskriver detta: *"Vi [har] Saemien Duarsta varje månad som är ett arrangemang där främst mat och prat ingår och där äldre är varmt välkomna."*

I andra kommuner finns både äldre som tar del av tjänster inom äldreomsorgen och äldre som får någon form av kommunalt stöd för sina aktiviteter som normalt sett organiseras av det samiska civilsamhället. En kommun med korporativ modell lyfter upp att deras seniorträffar riktar sig till alla äldre samer i kommunen:

Från samisk förvaltning erbjuds alla samiska seniorer delta i Samiska seniorträffar varannan tisdag fm oavsett om man har hemtjänst, bor i eget boende eller särskilt boende. Där jobbar ingen från äldreomsorgen utan det

baseras helt på insatser från samisk förvaltning. (Arvidsjaur)

I ett annat exempel från Malå beskrivs hur civilsamhället engagerar sig i seniorträffar: *"Det finns en grupp som håller regelbundna träffar med de äldre där de fikar, samtalar, ser film eller vad som efterfrågas."* Citaten visar att verksamhet för äldre bygger på civilsamhällets engagemang, ofta med stöd från kommunerna. Seniorträffar erbjuder en plats att träffas för att motverka social isolering, där man kan prata, delta i kulturella aktiviteter och där mat ofta är ett tillskott till samvaron. Seniorträffar ordnar även vissa nationaldagsfiranden. Andra verktyg för att motverka isolering är väntjänst.

Ett sätt för kommunen att stödja sådan verksamhet är att föreningar kan söka medel för olika aktiviteter. Bland aktiviteter för äldre i samhället är det vanligast att ha seniorträffar, vilket oftare nämns bland kommuner med individuell modell (4 av 6) jämfört med kommuner med en korporativ modell (6 av 14).

Fler kommuner med korporativ modell (5 av 14) anger att de ordnar seniorresor än kommuner med individuell modell (1 av 6). En av de senare kommunerna beskriver hur seniorresor bidrar till att knyta kontakter med samer från andra kommuner: *"Äldre samer i kommunen erbjuds delta i en årlig seniorresa som anordnas gemensamt med flera sydsamiska kommuner."* (Östersund)

Ett fåtal kommuner nämner samspelet mellan samiskt civilsamhälle och äldre som befinner sig i

Bärplockning har länge varit en viktig del av samisk matkultur. Lingon har varit särskilt värdefulla eftersom deras innehåll av bensoesyra gör att de kan konserveras naturligt och serveras utan tillsatt socker. Foto: Lena Maria Nilsson

äldreomsorgen, ofta i form av besök hos brukare. Dessa exempel kommer från kommuner med en korporativ modell, till exempel Arjeplog, som anger att *"På äldreboendet brukar dagverksamheten servera torrkött och kaffeost och om det är möjligt så tar kommunen in samisktalande personer som är med på fikat."*

Sammantaget framkommer det en viss skillnad i vilka aktiviteter som erbjuds för äldre i kommunerna beroende på samrådsform. Den

största skillnaden tycks vara att civilsamhället och sameföreningarna uppvisar ett jämförelsevis större engagemang för att anordna seniorträffar som riktar sig specifikt till äldre samer i kommuner med individuell samrådsmodell. Som nämnts tidigare kan detta mönster dock även bero på huruvida målgruppen – det vill säga äldre samer i behov av äldreomsorg och/eller särskilda samiska aktiviteter – har identifierats i kommunen eller inte.

Traditionellt fiske vid en fjällsjö i Rans sameby. Fiske bygger på kunskap om naturen och om att ta tillvara det som fångas. När äldre smakar på fisken väcks minnen av dagar i fjällen. Foto: Ann Sparrock

4. Demokratiska processer och möjlighet till inflytande

I föregående avsnitt visade vi antalet tillfällen kommunerna serverar samisk mat baserat på olika faktorer. Kravet som minoritetslagen ställer på myndigheterna är att skapa förutsättningar för strukturerad dialog som möjliggör reellt inflytande. Vi såg att sociogeografiska och etniska faktorer också visar stark samvariation med frekvensen av samisk mat, och att dessa sociogeografiska och etniska faktorer till mycket hög grad överlappar med samrådsformers variation, vilket visar platsens betydelse för samrådsform. Då denna data inte lämpar sig för att visa statistiska samband försöker vi i stället belysa hur samrådsformerna är strukturerade och sedan hur dialogen är utformad inom dessa strukturella ramar utifrån totalundersökningen, enkätundersökningen, fallstudier och kompletterande intervjuer.

4.1. Betydelsen av samrådsformer

En viktig aspekt av det lokala demokrati-perspektivet lyftes fram i ett av remissvaren till det första utkastet av rapporten. Frågan behandlas även i en masteruppsats kopplad till projektet (Liderud, 2026). Minoritetssamordnaren beskriver två centrala delar av sitt arbete med minoritetsfrågor: ett operativt och ett strategiskt förfarande.

Det operativa arbetet rör främst kontakten med det omgivande civilsamhället. Det sker i första hand genom samarbete med olika minoritetsorganisationer som planerar och genomför arrangemang och aktiviteter. Ett exempel är Umeå sameförening Såhkies äldregruppsmöten. Såhkies tilldelas årligen en viss summa utifrån Umeå kommuns statsbidrag. Medlen finansierar dels ersättning för en person som organiserar mötena, dels en bestämd summa som äldregruppen själva får disponera för olika aktiviteter.

På seniorboendet i Malå får de flesta äldre sin mat levererad av hemtjänsten. En minoritetssamordnare har en viktig roll i att föra vidare äldres önskemål. Här uppmuntrar Susanne Stenberg äldre att samtala om sina matpreferenser på vår workshop. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Föreningen har tät kontakt med minoritetssamordnaren, som administrerar aktiviteterna gentemot kommunen. Äldregruppens möten fyller en viktig funktion för äldre samers sociala liv och utgör ett betydelsefullt sammanhang som stärker deras möjligheter att utöva sin kultur och bevara sin identitet. Genom att själva utforma aktiviteterna utövar de delaktighet och får reellt inflytande i verksamheten.

Örnsköldsvik kommun har genomfört en utbildning om samisk mat i nära samarbete med den lokala sameföreningen:

I operativt läge, vid utförande/verkställande gör vi saker i hand i hand med föreningen, exempelvis nu när vi under samiska språkveckan ska ha en måltidsutbildning för kommunens kockar så görs detta arbete

operativt hand i hand med den lokala samiska föreningen, också på själva den fysiska matlagningsdagen.

Vi ser att frågor om samråd skiljer sig från hur deltagande tar form på utförandenivå. Förutsättningen för att sådana insatser ska kunna genomföras bygger på hur förslag utarbetas inför beslut om medel och genomförande. Denna process kan se olika ut mellan olika kommuner. Om en minoritetssamordnare exempelvis har rådighet över statsbidraget kan beslut om en insats fattas direkt. I andra fall fungerar minoritetssamordnaren som en person som möter medborgarna, tar emot förslag och för dem vidare till beslut om medel, vilket i sin tur möjliggör genomförandet. En minoritetssamordnare beskrev sin roll som en "levande dialogpelare" – en facilitator för en form av direkt demokrati.

Som vi ser senare i rapporten är det dock ett undantag att en minoritetssamordnare har sådan rådighet över medel. Det mer typiska är att medel fördelas genom en byråkratisk process inom kommunen, där beslutsfattandet kan vara placerat i mycket olika organisatoriska sammanhang.

Vi fann några exempel där minoritetssamordnaren angav att äldre brukares önskemål om samisk mat spontant följts upp av personal som kontaktat kostenheten. I Umeå kommun har personal exempelvis ordnat finsk mat för boende på nationaldagen. Vid detta tillfälle fick det särskilt boendet med finsk profil avboka maten från kostenheten och själva anskaffa den finska maten, eftersom sådana rätter inte fanns upphandlade.

Dessa tillfällen är mycket uppskattade av äldre, men vi bedömer dem som undantag från kommuners gängse praktik. Vår övergripande slutsats är att planering och beslut som rör tjänster som kommuner tillhandahåller sina brukare i regel fattas på en mer strategisk nivå. Att införa samisk mat som en del av basutbudet inom äldreomsorgen kräver ett omfattande strategiskt beslut, vilket i sin tur förutsätter samförstånd mellan flera förvaltningar. Kostenheter är vanligtvis organiserade i en annan förvaltning än äldreomsorgen, och dessa förvaltningar styrs av olika politiska nämnder.

Kvanne är en tvåårig växt som länge har haft en viktig plats i samisk matkultur. Under olika stadier av växtens livscykel har stjälkar, blad, frön och rötter använts som mat, krydda och smaksättning. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Att tillhandahålla mat till äldre inom äldreomsorgen är ett kommunalt ansvar, även om undantag förekommer. Umeå kommun utgör ett sådant undantag, där tillförsel av mat till brukare inom hemtjänsten utan särskilda medicinska diagnoser har avbrutits. Kostchefer som regel följer nämndernas direktiv. Matsedeln ska rymmas inom strikta budgetramar och följa näringsmässiga riktlinjer. De ekonomiska ramarna påverkar även organisatoriska aspekter i matproduktionens värdekedja – från upphandling och transport till vilka strukturer som finns för tillagning och distribution, samt vilken typ mat som är möjlig att hantera i köken.

Kostchefer har givetvis ett visst handlingsutrymme. Införande av enskilda inslag kan ske på tjänstemannanivå om det finns kunskap, intresse och organisatoriska förutsättningar för att införa exempelvis samisk mat. Ofta stannar dock processen av med hänvisning till brist på ekonomiska resurser, kunskap eller personalbrist.

Frågor som rör införandet av samisk mat inom den kommunala byråkratin förutsätter därför ett

mer strategiskt förarbete, där formella beslutsvägar behöver följas. Mot denna bakgrund lägger vi särskilt vikt vid att studera hur samrådsstrukturer och formella vägar för lokal demokrati och inflytande är utformade.

4.2. Vems röst representeras inom den kommunala samrådsformen

Diskussionen av samrådsformer delas upp i aspekter som berör representation (vilkas röst hörsammas) och processuella frågor om hur minoritetens röst behandlas från förslag till genomförande inom den kommunala organisationen.

4.2.1. Korporativt jämfört med individuellt samråd

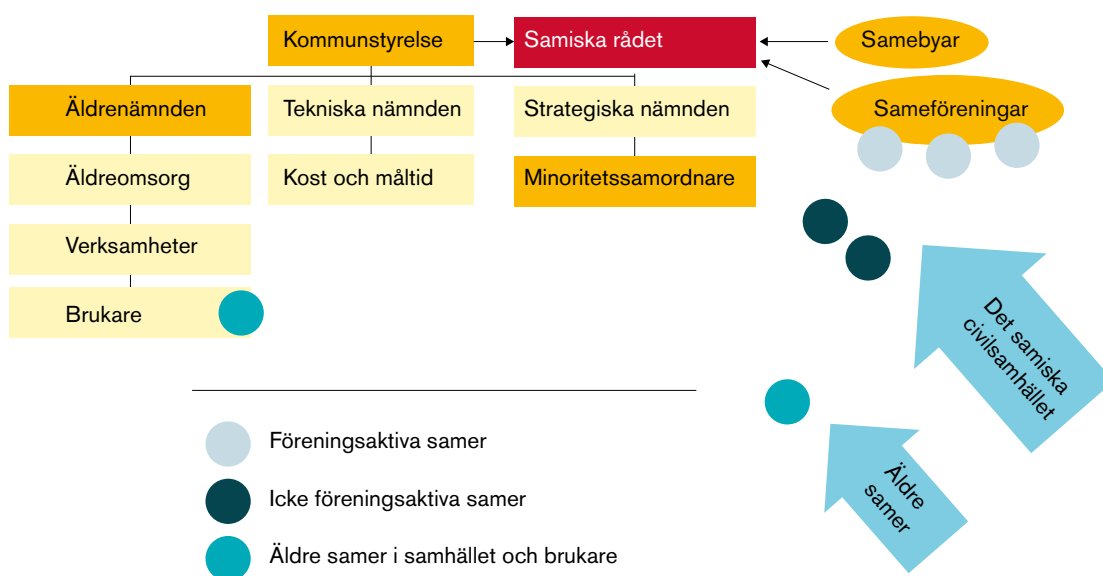
Minoritetslagstiftningens subjekt för rättigheter är individen, även om kultur i hög grad är ett kollektiv produkt. Fraser (1990) menar att minoriteters röster är svaga i relation till majoriteten. Därför behövs särskilda bestämmelser så att deras intressen hörsammas. Organisationer har vuxit fram för att representera kollektiva

intressen. De besitter resurser som kan mobiliseras och förstärka individers röster genom att knyta dem till ett kollektiv. På så sätt lyfts kollektiva intressen till en politisk nivå, särskilt när mobilisering sker för minoritetsrättigheter. Mot denna bakgrund lägger vi vikt vid att undersöka hur kommunerna har tolkat lagstiftningens revidering, som innebär att inte bara organisationer utan även individer ska konsulteras (Prop. 2017/18:199, s.44)

De flesta (14 av 20) kommuner tillämpar en korporativ modell (Figur 4.1). I dessa kommuner finns det en beständig organisation – samrådsgrupp – dit deltagare från sameföreningar och/eller samebyar bjuds in för att representera en kollektiv röst, i samarbete med politiker och/eller tjänstepersoner. Älvdalen kommuns samråd är ett tydligt exempel på ett korporativt samråd. Vad samrådsgruppen består av beskrivs på följande vis på hemsidan:

- Tre samer, varav en är ordförande i Idre sameby och två suppleanter. Dessa representanter utses av samiska organisationer.

Figur 4.1: Vilka ingår i korporativa samråd*

*De röd- och orangemarkerade aktörerna är de centrala i samrådsfunktionen. Bilden är schematisk och inkluderar inte fullständig intern struktur.

- Två politiker, där en är kommunstyrelsens ordförande och också leder samrådsgruppen. Den andra politikern utses av kommunstyrelsen.
- En tjänsteperson som är samisk samordnare.

Vid behov kan personer med ansvar för olika verksamheter, som omfattas av handlingsplanen och minoritetslagen, bjudas in till gruppens arbete. (Älvdalens kommun)²

Att man har en korporativ modell innebär inte att man enbart har möte med minoritetsorganisationer. En korporativ samrådsstruktur kan kombineras med öppna samråd, vilket är något som lagstiftningen efterfrågar: *"Både arbetsmarknads- och utbildningsförvaltning, socialförvaltning och kultur och fritid har egna dialogmöten som är öppna för alla."* (Luleå)

De övriga sex kommunerna tillämpar en **individuell modell** (Figur 4.2). Dessa

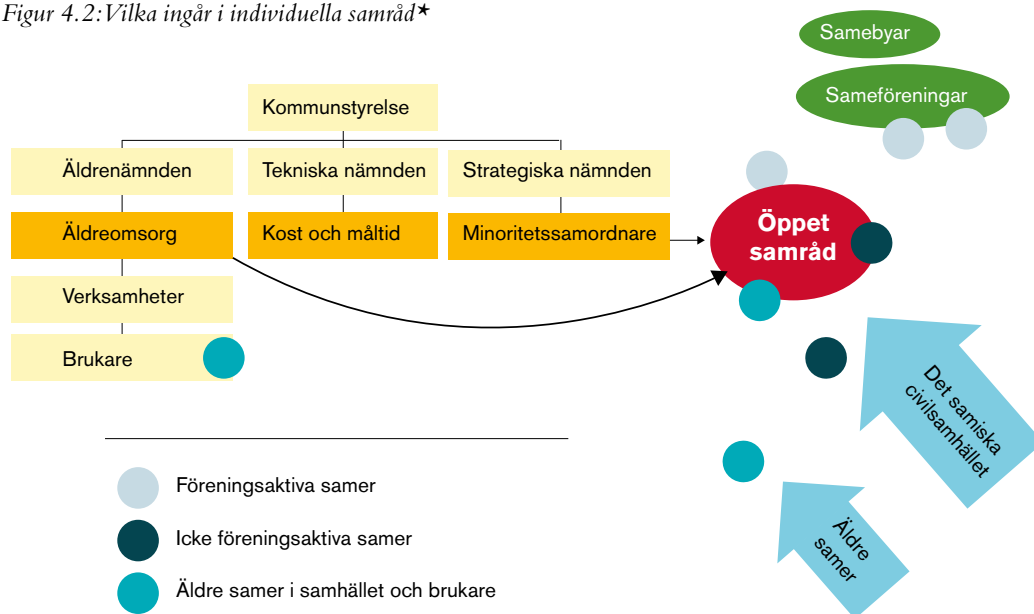
kommuner håller öppna samråd där deltagandet sker på individuell och frivillig basis och utan organisatorisk representation. I kommuner med individuell modell drivs ofta samiska frågor av "eldsjälar". I Örnsköldsvik beskrivs de samiska deltagarna som *"lokala eldsjälar med samiskt påbrå [som] deltar i arbetet"*. I Åre beskrivs bland annat de samiska representanterna på följande sätt:

De är individer som har valt att delta, det finns samebymedlemmar, småbarnsföräldrar, språkarbetare och pensionärer med i samiska förvaltningsrådet som bär olika perspektiv.

Umeå kommun har ändrat sin samrådsstruktur från korporativ till individuell modell.

Medlemmar i Sáhkie sameförening upplevde övergången som *"ett brott"* mot ett tidigare väletablerat och strukturerat samrådsmönster mellan föreningen och kommunen. Under den korporativa modellen fanns särskilda

Figur 4.2: Vilka ingår i individuella samråd*

*Det rödmarkerade samrådet bjuder in alla engagerade individer att delta. De röd- och orangemarkerade aktörer är aktiva. Det är oftast förvaltningarna som håller särskilda samråd. Det förekommer även kommunöverskridande öppna samråd där någon politiker från nämnderna deltar. Bilden är schematisk och inkluderar inte fullständig intern struktur.

² <https://www.alvdalen.se/kommun-och-politik/kommunens-organisation/radgivande-organ.html>

Utöver de allmänna samråden kan mindre enheter inom kommunen, såsom äldre nämnden, kalla de nationella minoriteterna till samråd, som i Umeå kommun på bilden. På bilden Riitta Elise Päiväranta, äldreomsorgsamordnare, och Klara Lundgren, minoritetssamordnare, från Umeå Kommun Foto: Ellacarin Blind

arbetsgrupper, exempelvis en arbetsgrupp för äldreomsorgsfrågor, som följde sakfrågor och hade regelbundna möten med kommuners förvaltningar. Efter förändringen upplöstes dessa särskilda arbetsgrupper. Efter en övergångsperiod återtog föreningen den kollektiva förankringen av inspel till samrådsmötena, dock utan särskilda arbetsgrupper. Även om inbjudan till samråd nu riktar till individer, förankrar föreningsledningen sina inspel med medlemmarna inför mötena. Eftersom kommunen inte har förankrat interna processer kring beslut om införandet av samisk mat med samiska representanter, har Sáhkie sameförening begärt konsultation i frågan. Detta sker dock inom ramen för den nya konsultationslagen (SFS 2022:66) som bygger på kollektiva rättigheter.

Vilken modell som väljs kan motiveras av flera faktorer. Samernas situation i det omgivande samhället kan tala emot att hålla öppna, individbaserade inbjudningar, vilket framgår av minnesanteckningar från Älvdalen kommun:

Öppna möten efterfrågas enligt minoritetslagen men är inte så lätt att planera. Vi har möten för samer men det kommer även andra och situationerna har blivit hotfulla. Vi kollar vidare hur man ska kunna genomföra dessa framöver.
(Sammanträdesprotokoll 2024 02 23)³

I Örnsköldsvik har den öppna samrådsformen utformats genom en överenskommelse med samiska och finska föreningar. Beslutet att tillämpa en individuell modell för alla minoriteter motiverades delvis av att "kommunen är mindre, har få händer/tjänstepersoner" och därför inte behöver arbeta dubbelt med flera parallella samrådsprocesser. Samtidigt vill man "inte exkludera samer som inte är föreningsanslutna". Kommunerna och föreningarna har enats om ett upplägg där de öppna samråd fokuserar på de enskildas rättigheter. Argumentet är att resultatet – det vill säga aktiviteten som genomförs – blir detsamma oavsett om beslutet har föregåtts av att

³ Sammanträdesprotokoll 2024 02 23) Älvdalens kommun Älvdalens tjeilte KS 2014 /2U7.

Tabell 4.1: Sociogeografiska förhållanden uppdelat efter samrådsform (totalundersökningen)

	Geografiskt läge		Storlek	
	Inland (20)	Kust (7)	Liten (18)	Stor (9)
Korporativ	17	4	15	6
Individuell	3	3	3	3

en förening fört talan eller att en enskild individ har gjort det:

... det man faktiskt samtalar om i öppet samråd avser enskildas rättigheter för exempelvis språkstärkande aktiviteter, förskola och äldreomsorg, och det man lyfter upp som viktigt för exempelvis enskilda inom ramen för maten och äldreomsorgen inte skiljer sig åt om man använder föreningshatt eller deltar som enskild medborgare vid samråden – det är samma maträtt, det är samma teaterföreställning med Giron, samma aktivitet, samma jojkkonsert osv. man önskar som aktivitet och eller åtgärd oavsett om man lyfter förslaget som enskild individ för de enskildas rättigheter eller som förening.

Att samla frågor som rör enskildas rättigheter i ett gemensamt forum har bedömts som mer effektivt och har lett till färre möten. Trots den öppna inbjudan har kommunen sett att det fortfarande främst är föreningsaktiva som deltar i de samråden, även om de inte formellt företräder sina föreningar. Föreningarna är dessutom oftast de aktörer som genomför aktiviteterna, något som hör till en senare fas av inflytandeprocessen.

Vi finner att de flesta kommuner som har en korporativ modell är små inlandskommuner (Tabell 4.1.). Av de 21 kommuner som tillämpar en korporativ samrådsform är 17 inlandskommuner och 15 småkommuner. Kommuner med individuell modell är mer jämnt fördelade mellan dessa kategorier. Det tyder på att det finns en starkare tradition av korporativa samrådsstrukturer i små inlandskommuner jämfört med större kustkommuner.

4.2.2. Särskilt samråd eller tillsammans med andra nationella minoriteter?

Kommunerna som enbart är förvaltningsområde för samiska har i stor majoritet en korporativ samrådsform (16 av 19), bland kommuner med flera förvaltningsområden har hälften det (3 av 6) (Tabell 4.2). Vi finner även en viss samvariation mellan etnisk representation och sociogeografiska förhållanden bland kommunerna (Tabell 4.3). De flesta kommunerna som enbart är förvaltningsområde för samiska är belägna på inlandet (18 av 19) och är små kommuner (17 av 19).

19 av 27 kommuner är enbart förvaltningsområde för samiska där samisk representation är en självklarhet och har därför endast ett särskilt

Tabell 4.2: Etniska förhållanden uppdelat efter samrådsform (totalundersökningen)

Samrådsmodell	Förvaltningsområde	
	Enbart för samer (19)	För flera minoriteter (8)
Korporativ	16	5
Individuell	3	3

Tabell 4.3: Sociogeografiska förhållanden uppdelat efter etniska förhållanden (totalundersökningen)

Förvaltningsområde	Kommunstorlek		Geografiskt läge	
	Stor	Liten	Kust	Inland
Enbart samiska (19)	2	17	1	18
Flera minoriteter (8)	7	1	6	2

samiskt samråd, därmed behövs inte redovisning av dessa i den här frågan. Bland de resterande åtta kommunerna finns det olika praxis angående samrådets utformning och vilka som deltar.

Bland kommuner som har flera förvaltningsområden angav hälften att de kombinerar särskilt samiskt samråd med gemensamma samråd för fler minoriteter, varav tre av dem har en korporativ modell och en av dem en individuell modell. I resterande fyra kommuner har man gemensamma samråd med flera nationella minoriteter, varav två har en korporativ modell och två en individuell modell (Tabell 4.4).

Luleå, med en korporativ samrådsform, har gemensamt samråd med flera minoriteter och beskrev erfarenheten på följande sätt:

Ja vi har samråd som leds av kommunstyrelsens ordförande och där alla fem nationella minoriteter deltar. Fungerar bra och man har rätt att få eget samråd inom sin minoritet men hos oss tycker minoriteterna att det är starkare tillsammans. Lule-Boden Sameföreningen deltar i den.

Skelefteå, också med korporativ modell, har gemensamt samråd för flera nationella minoriteter i kombination med särskilt samiskt samråd. Kommunen exemplifierar en mångfacetterad struktur som kombinerar övergripande och verksamhetsspecifika samråd där man finner en representation av både politiker och tjänstepersoner från kommunens sida:

Det finns två olika samrådskonstellationer med samiska företrädare. 1) Gemensamt samråd för alla nationella minoriteter som består av företrädare för NM, 3 företrädare

för kommunstyrelsen, minoritetssamordnare och inbjudna gäster utifrån samrådstema.

2) Förstärkta samiska samråd (med fokus på kommuner inom samiskt förvaltningsområde), i samrådet ingår 4 företrädare för samer, 3 företrädare för kommunstyrelsen, minoritetssamordnare och inbjudna gäster utifrån samrådstema.

Sundsvall, med en individuell samrådsform, kallar både till öppet särskilt samiskt samråd och öppet samråd för flera minoriteter. Att man inte har

Juobmo (fjällsyra) kunde odlas i pallkragar vid äldreboenden. Kokt med långfil är den en traditionell rätt med starka kopplingar till samisk matkultur. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Tabell 4.4: Samrådsform för kommuner med flera förvaltningsområden (totalundersökningen)

Kommuner med flera förvaltningsområden (8)	Särskilt samiskt samråd kombinerat med gemensamt samråd för flera minoritetsspråk	Enbart gemensamt samråd med flera minoritetsspråk
	4	4
Varav:		
Korporativ (5)	3	2
Individuell (3)	1	2

formell delegation från en samisk organisation betyder inte att medlemmar från den inte kan vara engagerade i öppna samråd. Så här beskrivs det på Sundsvall kommuns hemsida: *"Den 17 juni höll vi just ett sådant på Grönborg med flera engagerade besökare från bland annat Västernorrlands sameförening Noerhtenaestie"* (Möllerberg)⁴

Örnsköldsvik exemplifierar hur de kombinerar samråd för alla fem minoriteter med specifika samråd för kommunens förvaltningsområden:

Vi [har] inte öppna samråd för alla på alla tematiska områden. För de frågor som har särskilda rättigheter i förvaltningsområde, är dessa samråd inte för alla 5 nationella minoriteter, utan för finska och samiska i förvaltningsområde – så vi har båda typer för alla 5 + för förvaltningsområdesspråken särskilt och specifikt.

Här skiljer man på samråd som berör grundskyddet för alla nationella minoriteter från samråd som gäller de två minoritetsspråk som kommunen är förvaltningsområde för. Piteå kommun blev förvaltningsområde för samiska 2025, vilket är deras enda förvaltningsområde. De är för närvarande i uppstartsfas, men planerar att ha ett särskilt samiskt samråd i kombination med gemensamt samråd för flera minoriteter.

4.3. Processuella rättvisefrågor gällande samråd

En central aspekt av hur demokratin fungerar på kommunal nivå är i vilken utsträckning de förslag som lyfts i ett samråd faktiskt följs upp. Detta kan analyseras i ljuset av Europarådets rekommendationer (European Council, 2009), som betonar vikten av tydliga och transparenta processer från det att ett förslag tas emot, genom beredningen och fram till beslut. Hur involveringen i genomförande och uppföljning utformas är i sin tur beroende av beslut som fattats i tidigare steg av inflytandeprocessen.

Nedan diskuteras några centrala aspekter av processuell rättvisa. En första fråga rör hur ärendehanteringens struktur är: finns det en beständig grupp som ansvarar för beredningen av inkomna förslag? En andra fråga gäller vilka aktörer som deltar från kommunens sida, det vill säga hur representationen av politiker och tjänstepersoner ser ut. Slutligen är det relevant att analysera hur själva dialogen utformas: vilka deltar, vilka röster ges utrymme och vilka vägar finns för reellt inflytande i processen?

4.3.1. Finns det en beständig samrådsgrupp med minoritetsmedlemmar

Bland kommuner med en korporativ modell (samtliga 21) finns det en beständig samrådsgrupp

⁴ <https://sundsvall.se/kommun/nyheter/nyhetsarkiv/2025-06-26-sundsvall-ar-samiskt-forvaltningsomrade-med-ansvar-for-sprak-och-kultur>

med minoritetsmedlemmar som sammanträder med jämna mellanrum (Tabell 4.5.). Dessa har möjlighet att följa upp frågor som är angelägna för minoriteten. Så här svarar Krokomb på frågan om det finns en samrådsgrupp i kommunen:

Ja 5 samiska ledamöter (4 från samebyarna och 1 från sameföreningen) + 5 samiska suppleanter, Kanslichef, 1 från socialförvaltningen + 1 suppleant, 1 från barn o ungdomsförvaltningen + 1 suppleant, 1 politiker + 1 suppleant.

Bland de sju kommunerna med individuellt samråd är däremot det vanligaste att enbart ha öppna samråd dit individer är välkomna eller inbjudna, utan en beständig samrådsgrupp med minoritetsmedlemmar som följer frågorna mellan dessa öppna samråd. I två fall (Östersund och Åre) deltar dock dessa individuella eldsjälarna i beständiga samrådsgrupper för samer. Så här beskrivs de samiska deltagarna i Östersund:

I samrådet deltar nämndsförande, förvaltningschef och uppdragsstrateg. Samrådet har fyra samiska representanter som ingår utifrån engagemang i de sakfrågor som behandlas (dvs vård och omsorg). De företräder alltså inte någon sameby, förening etc, utan enbart sig själva.

Örnsköldsvik har utöver öppna samråd också ett beständigt budgetsamråd gemensamt för sina förvaltningsområden samiska och finska, där tre ledamöter med språk- och kulturkompetens från vardera minoriteten ingår. Dessa har valts av medborgarna på det öppna samrådet och sitter i budgetsamrådet tillsammans med tre politiker och tjänstepersoner.

Det förekommer stora skillnader i hur ofta man kallar till samråd. I vissa kommuner med individuell modell kallas man mellan en och två gånger, som i Umeå. I andra kommuner, som Sundsvall finns täta öppna samråd:

Ja, målsättningen... det ska va 6 samiska, eller 4, per år. Och 6 eller 4 finska och sen 2 öppna samråd för alla minoriteter. Men det måste ju vara att det är 3 per termin, så att

Renlever, hjärta och tunga är exempel på mat äldre önskar. Det tas vara på slakterier, men en väldigt liten del blir produkter till offentliga serveringar. Foto: Ann Sparrock

det är 6 samrådsmöten om året då. (Intervju Sundsvall)

Det finns oftast en beständig intern grupp som kan kallas förvaltningsgrupp, även i kommuner med öppet samråd. Även här framkommer en skillnad i hur ofta de sammanträder. I Sundsvall berättar man att "[de] sen träffas ... ungefär varannan/var tredje månad med förvaltningsgruppen". De som ingår i förvaltningsgruppen kan sedan ha kontakter med minoriteter som bygger på interna möjliggörare. Introduktionen av samisk mat i Sundsvall beskrevs så här:

Biblioteket hade snappat upp det här – eller samordnaren hade snappat upp det från föreningen och sen tagit det i den här gruppen och pratat med mat och måltider och övertygat dem att det här skulle va jättebra, och att de provade och sen har de fortsatt att utveckla det då.

I vissa fall har man skiljt på samråd med samebyar som man har valt att ordna i form av konsultation, då dessa tillfällen berör frågor om markintressen.

I sådant fall, som till exempel i Sundsvall, kombinerar man konsultation med korporativ representation med ett individuellt öppet samråd om frågor som klassas som minoritetsintressen.

4.3.2. Vilka deltar från kommunens sida

Kommunerna är byråkratiskt organiserade, där valda politiker beslutar om den övergripande inriktningen för kommunens tjänsteproduktion. Tjänstepersoner inom förvaltningarna genomför uppdragen med visst handlingsutrymme. Minoritetsrättigheter är lagstadgade, men vilken prioritering minoritetsfrågor får avgörs ytterst i politiska rum. Minoriteters intressen har svårt att få genomslag genom kvantitativa mått.

Ett exempel är att kostchefen i en av kommunerna ville introducera samisk mat inom äldreomsorgen. Hen brukar kvalitetssäkra matsedeln genom att låta en äldrepanel rösta om den, men till hans besvikelse röstade panelen mot de samiska maträtterna. Detta är knappast förvånande, eftersom panelen bestod av ett genomsnitt av lokalsamhället, där minoriteten per definition är i numerärt underläge – om den ens är representerad.

I det aktuella fallet fanns dock en engagerad möjliggörare inom organisationen som, med i samarbete med minoritetssamordnaren, successivt har infört samiska maträtter. Kommunen, som tillämpar en korporativ modell, har dessutom haft politiker i det samiska rådet som visat god vilja, även om de inte drivit frågan vidare. Hade frågan däremot fastnat på förvaltningsnivå hade ett politiskt beslut krävts.

Så var också fallet i Umeå, där introduktionen av samisk mat förhalats med hänvisning till kostnader och budgettramar. I enlighet med Frasers (1997) distinktion blir införandet då en teknisk fråga snarare än politisk. Politiskt engagemang är därför avgörande för att minoritetsrättigheter ska få genomslag.

Man kan se skillnader i vilka som medverkar i en samrådsgrupp från kommunens sida mellan de två huvudsakliga modellerna. I 20 av 21 kommuner med korporativ samrådsform finns politiker som motpart, varav 17 också inkluderar tjänstepersoner (Tabell 4.5). I kommuner som tillämpar individuell modell är det vanligare att samråd hålls mellan minoritet och tjänstepersoner (3 av 5). I de två kommunerna med särskild samisk

*För att samisk mat ska bli en bra måltidsupplevelse krävs kunskap om både tillagning och servering. Det är dukat för avsmakning av samisk mat och utbildning för personal vid den samiska enheten på Tegs vård- och omsorgsboende.
Foto: Ildikó Asztalos Morell*

Tabell 4.5: Olika strukturer för samråd (totalundersökningen)

Modell	Minoritetens representation	Finns där en beständig samrådsgrupp med minoritets-medlemmar?	Finns det enskilt samråd för samer?	Kommunens representation	Kommuner
Korporativ modell	Samebyar och/eller sameföreningar	Regelbundna, med beständig sammansättning av samråd	Särskilt för samer	Politiker och tjänstepersoner	12: Vindeln, Härjedalen, Berg, Älvdalen, Krokom, Malå, Arjeplog, Sorsele, Åsele, Strömsund, Vilhelmina, Storuman
Korporativ modell	Samebyar och/eller sameföreningar	Regelbundna, med beständig sammansättning av samråd	Särskilt för samer	Politiker	3: Arvidsjaur, Jokkmokk, Lycksele
Korporativ modell	Samebyar och/eller sameföreningar	Regelbundna, med beständig sammansättning av samråd	Särskilt för samer samisk	Tjänstepersoner	1: Dorotea*
Korporativ modell	Flera nationella minoriteter, inkl. sameföreningar	Regelbundna, med beständig sammansättning av samråd	Gemensamt samråd för nationella minoriteter	Politiker och tjänstepersoner	2: Luleå, Gällivare
Korporativ modell	Flera nationella minoriteter, inkl. sameföreningar	Regelbundna, med beständig sammansättning av samråd	Kombinerar gemensamt minoritetssamråd med särskilt samiskt samråd	Politiker och tjänstepersoner	3: Skellefteå, Stockholm, Kiruna
Individuell modell	Individuella representanter	Beständig samrådsgrupp utan korporativ representation	Särskilt för samer samisk	Politiker och tjänstepersoner	2: Östersund, Åre
Individuell modell	Individuella representanter	Öppna samråd för alla	Gemensamma öppna samråd för NM	Tjänstepersoner	2: Umeå, Örnsköldsvik**
Individuell modell	Individuella representanter	Öppna samråd för alla	Gemensamma öppna samråd för NM kombinerat med särskilt öppet samråd för samer	Tjänstepersoner (ibland politiker)	1: Sundsvall
Individuell modell	Individuella representanter	Öppna samråd för alla	Gemensamma öppna samråd för NM kombinerat med särskilt öppet samråd för samer	Inte klar med processen	1: Piteå

*Dorotea planerar att ha ett årligt öppet samråd utöver de särskilt samiska.

**Örnsköldsvik har utöver de öppna gemensamma samråden ett beständigt budgetsamråd för samiska och finska.

samrådsgrupp finns politiker och tjänstepersoner. Att inkludera politiker i samråd antas leda till kortare beslutsvägar, särskilt om en fråga är svårhanterlig på en enskild förvaltningsnivå. Men det finns även goda exempel på när införandet av samisk mat har utvecklats på tjänstemannanivå.

4.3.3. Sammanfattande reflektioner på samrådsstrukturer för inflytande

Korporativt samråd är typiskt förknippat med en beständig samrådsgrupp som sammanträder regelbundet och därmed kan följa upp frågor som lyfts av minoriteten över tid. Politiker närvarar i regel också vid dessa möten. Bland kommuner med individuella samrådsformer finns en större variation i hur samråd fungerar. Bland dessa kommuner förekommer både former med och utan beständig samrådsgrupp samt med eller utan politisk närvaro.

Det finns exempel på strukturerade processer även utan en beständig samrådsgrupp, förutsatt att mötena är regelbundna och erbjuder möjlighet till återkoppling och dialog om exempelvis budget. Betydelsen av robusta demokratiska strukturer ligger i att de stärker minoritetens möjligheter för inflytande.

4.4. Dialog om tjänster för äldre samer

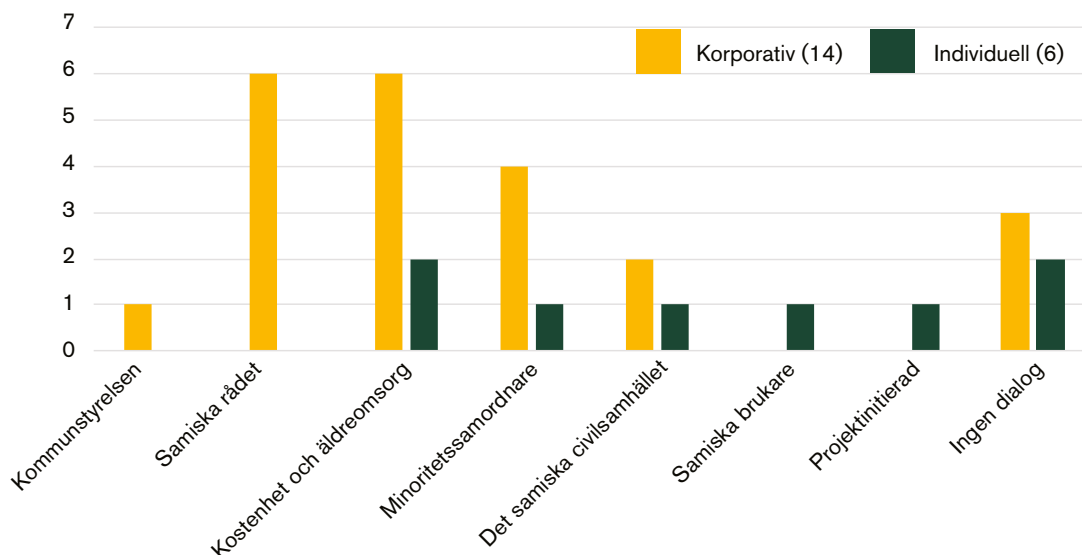
Den följande analysen – med fokus på dialog och inflytande i processer för att introducera samisk mat inom äldreomsorgen – bidrar till att fördjupa förståelsen för hur skillnader i strukturella förutsättningar mellan olika samrådsformer kan skapa varierande förutsättningar för minoriteter att få sina krav på kulturellt erkännande tillgodosedda.

Dialog i ett kommunalt sammanhang när det gäller minoriteter bör innebära en strukturerad, återkommande och jämbördig kommunikation med syfte att påverka beslut som är dokumenterade mellan kommunen och de nationella minoriteterna, där syftet är att ge minoriteterna reellt inflytande över frågor som berör dem. Detta är inte frivilligt – det är en lagstadgad skyldighet enligt minoritetslagen (2009:724).

Efter midsommar blommar åkerbären med rödrosa blommor som visar var de eftertraktade bären kan hittas senare under sommaren. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Minoritetssamordnarna besvarade en öppen fråga om vilka som ingår i dialog om samiska maträtter i sina kommuner. Vi kategoriserade sedan dessa svar. De allra flesta minoritetssamordnare besvarade frågan om dialog med reflektion om huruvida en sådan formell kommunikation pågick om samiska maträtter. I exempelvis Örnsköldsvik har vi utifrån respons i remissprocessen sett att det finns ett pågående samtal och olika insatser för att lyfta frågan, men till en början minoritetssamordnaren klassade inte frågan som dialog i strikt form. Remissvaren påpekade att informella samtal om mat sker även på en spontan basis, något minoritetssamordnaren refererar till som direkt demokrati. Då frågan om dialog för tankarna till ett formellt och strukturerat samtal, har svaren troligtvis inte inkluderat mer informella processer som pågår spontant inom den kommunala verksamheten eller i samspel med minoritetssamordnaren. Det kan också vara så att det tidigare har funnits en mer formell dialog som föregick implementeringen av samisk mat, men att det inte längre kräver formella processer, vilket kan vara fallet i Kiruna, med ett högt antal tillfällen med samisk mat.

Figur 4.3: Dialogens nätverk

Vi fann både likheter och en viss skillnad när vi jämförde hur kommuner med korporativ kontra individuell modell för dialog om samisk mat. Kommunala förvaltningar (kost, och äldreomsorgsenhet, minoritetssamordnare) och samiska civilsamhället nämns som parter i både modellerna. Det som skiljer sig är att kommuner med korporativ modell nämner ofta att dialogen förs i samiska rådet och i kommunstyrelsen där politiker och samiska organisationer deltar. Det innebär att dialogen i högre grad förs högst upp i beslutsfattandehierarkin.

Äldre samer nämns som delaktiga i dialogen på olika sätt. Krokoms kommun, med korporativ modell, nämner *"särskilt fokusgrupp för äldre samer"* (något vi kodade som dialog med det samiska civilsamhället), en kommun med individuell modell nämner brukare (Figur 4.5). En senare del av vår rapport visar äldre samers möjlighet till inflytande tydligare (Kapitel 4.5.).

4.4.1. Dialog om samisk mat bland kommuner med korporativ samrådsform

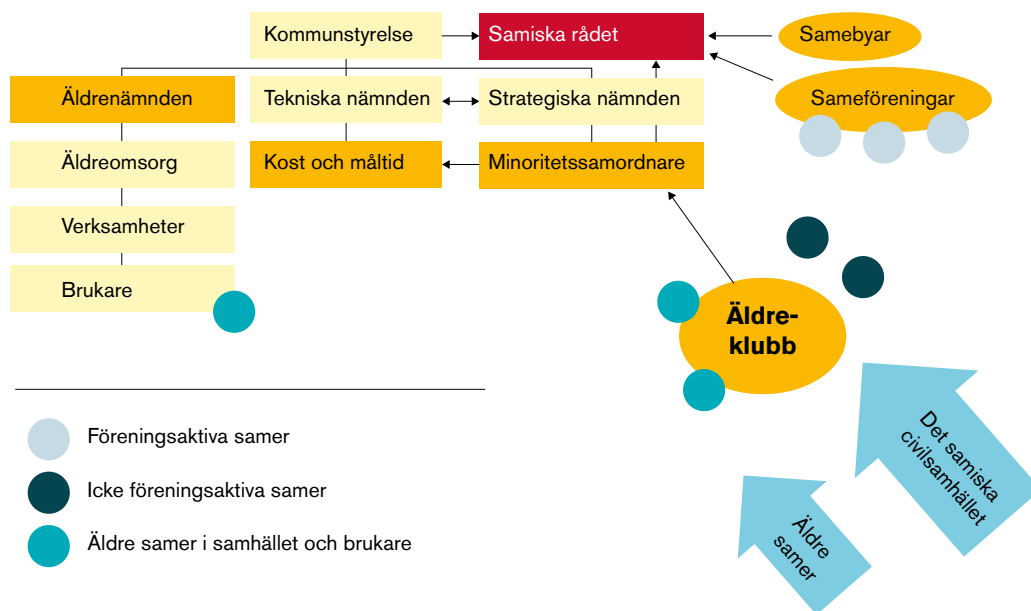
Vi ville undersöka om det finns någon skillnad på hur dialogen förs i kommuner som enbart är förvaltningsområde för samiska och kommuner som har fler förvaltningsområden, eftersom vi såg att kommuner med korporativ modell som enbart

är förvaltningsområde för samiska har det högsta antal tillfällen med samisk mat.

4.4.1.1. Dialog om samisk mat i samiska förvaltningskommuner

Nio av tio kommuner med korporativ modell som enbart är förvaltningsområde för samiska anger att de för dialog om samisk mat i olika utsträckning, med undantag av Älvdalen, som anger att de *"...inte haft några samer inom ÄO som beställer mat"*. Minoritetssamordnaren har dock förtydligat att de strävar efter att servera samisk mat inom äldreomsorgen proaktivt och att samer kan uppleva att det är svårt att identifiera sig och be om anpassade tjänster.

Vilka som är involverade i dialogen skiljer sig åt. I sex av de tio kommunerna (Berg, Arvidsjaur, Jokkmokk, Lycksele, Härjedalen och Arjeplog) sker dialogen i det samiska rådet och därmed deltar representanter från samebyar och/eller sameföreningar i samarbete med politiker och/eller tjänstepersoner. I dessa kommuner serveras samisk mat vid respektive 52, 12, 12, 17, 26 och 8 tillfällen per år (Tabell 4.6). Kommunerna tillhör de som serverar vid högst antal tillfällen per år. I Arvidsjaur beskrivs samiska rådets roll på följande sätt (Figur 4.4):

Figur 4.4: Vilka aktörer deltar i dialog om samisk mat: Korporativ nivå på dialog (Arvidsjaur).

De aktiva aktörerna är markerade med orange och röd.

Samiska rådet bevakar frågan och följer upp vid varje möte, ibland med samtal med kostenheten. Någon av politikerna sitter även i Social utskottet och där diskuteras det också som jag förstår. (Arvidsjaur)

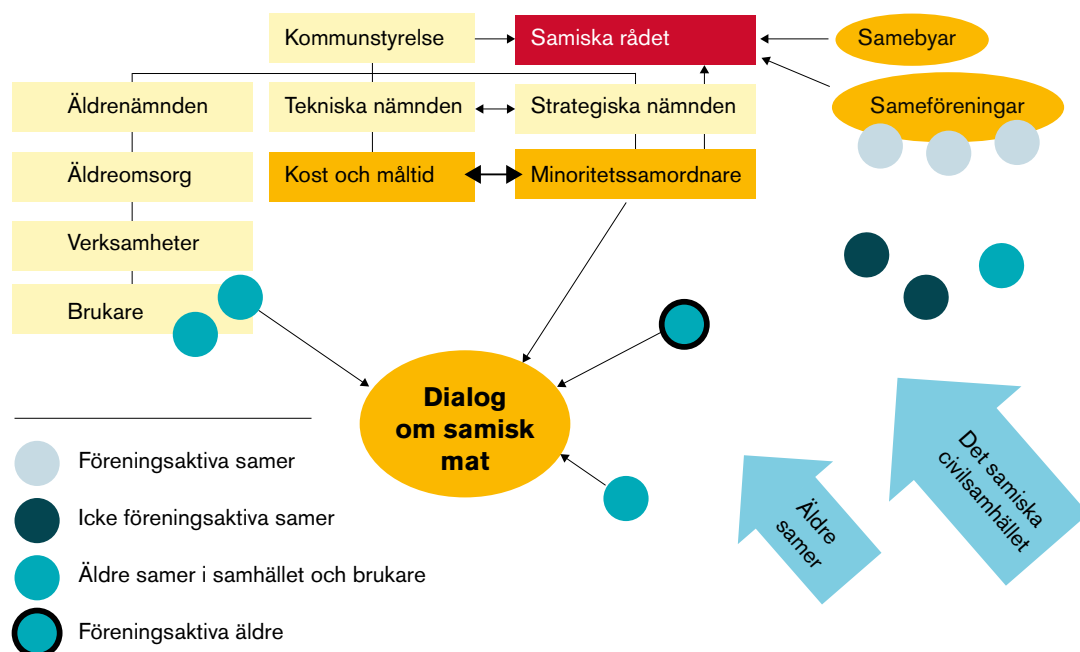
Anmärkningarna från Krokomb och Malå visar på hur dialog om samisk mat kan faciliteras på tjänstemannsnivå i direkt samspel med samiska äldre även i kommuner med en korporativ modell.

4.4.1.2. Dialog om samisk mat i kommuner med korporativ modell för flera nationella minoriteter

Som vi såg tidigare har tre av kommunerna (Skellefteå, Stockholm och Kiruna) som är förvaltningsområde för flera nationella minoritetsspråk förutom ett gemensamt samråd med övriga minoriteter även ett särskilt samiskt samråd (Tabell 4.7). Hälften av kommunerna (2 av 4) med korporativ modell med gemensamt samråd

Tabell 4.6: Dialog om samisk mat i kommuner med korporativ modell (10)

Dialog om mat i en korporativ modell	Antal tillfällen			
	0	1–2	8–13	17–52
Samiskt samrådsgrupp			Arvidsjaur, Jokkmokk, Arjeplog	Berg, Lycksele, Härjedalen
Tjänstemannanivå	Vindeln		Malå	Krokomb
Ingen dialog		Älvdalen		

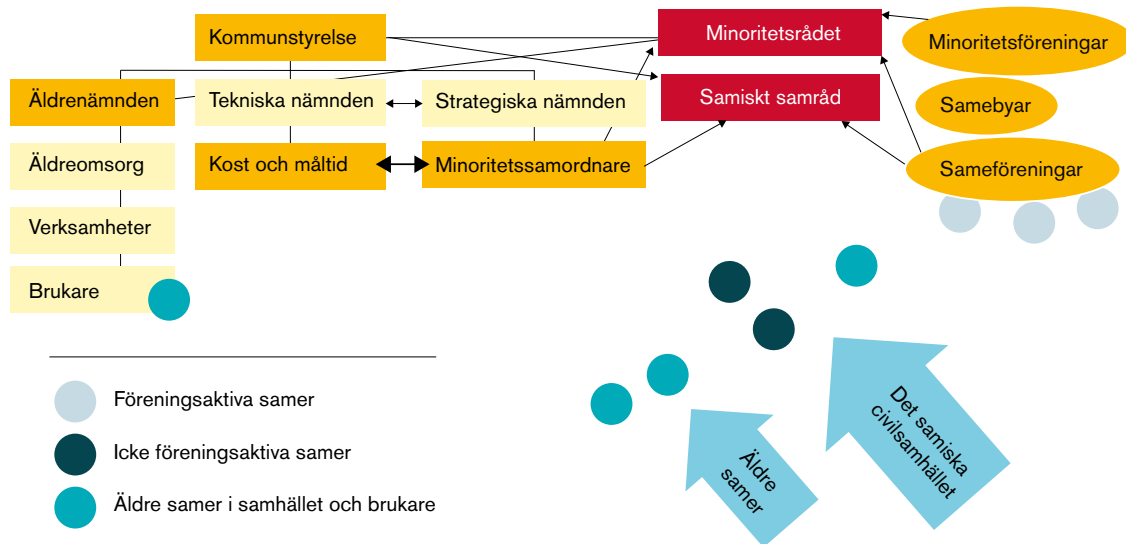
Figur 4.5: Vilka aktörer deltar i dialogen om samisk mat: Tjänstemannanivå i dialog om utformningen av samisk matsedel i en kommun med korporativ modell (Krokom). De aktiva aktörerna är markerade med orange och röd.

för flera nationella minoriteter anger att de inte har någon dialog om samisk mat. Paradoxalt nog anger Kiruna, med det högsta antalet måltider i den här kategorin (8), att de inte för en dialog: "Ingen driver detta på något sätt." Luleå, som inte serverar någon samisk mat, har inte heller någon dialog om det.

Övriga två kommuner i denna kategori för dialog om samiska maträtter på matsedeln. Hur dialogen sker och om samiska maträtter serveras ser olika ut. I Stockholm, som serverar samisk mat en gång per år, har "frågan... lyfts av företrädare för Sameföreningen i Stockholm på ett möte med kommunstyrelsens råd för nationella minoriteters

Deltagare från äldregruppen i Sähkie - Umeå sameförening - berättar om arbetet med den samiska enheten för äldre samer och bidrar med kritiska perspektiv på genomförandet. På bilden syns Bibbi Sjöström, Henrik Jonsson, Märtha Andersson och Ellacarin Blind. Foto: Ildikó Asztalos Morell

Figur 4.6: Vilka aktörer deltar i dialogen om samisk mat: Tjänstemannanivå i dialog i en kommun med korporativ modell (Skellefteå). De aktiva aktörerna är markerade med orange.

rättigheter”, vilket innebär att frågan initierades på högsta politiska nivå. Samtidigt medger minoritetssamordnaren att ”ett separat samråd/ dialogmöte om specifikt samisk mat/andra nationella minoriteters mat inom äldreomsorgen har än så länge inte genomförts”. Skellefteå, som serverar samisk mat en gång per år i nuläget, anger att lokalföreningar för nationella minoriteter är involverade i planeringen när det gäller maträtter som serveras vid högtider, ”Tex Skellefteå sameföreningen har i samarbete med måltid jobbat med recept.” I det här fallet förs dialogen mellan minoritetsföreningar och kommunen på tjänstemannanivå. Det är oklart hur beslut om införandet av samisk mat gick till då svaret avser den operativa fasen av implementering (Figur 4.6).

Sammanfattningsvis tyder svaren på att övriga föreningar för nationella minoriteter visat olika engagemang i frågan. I Skellefteå blev frågan ett gemensamt intresse för alla nationella minoriteter och i Stockholm väcktes intresset av den samiska föreningen.

Kiruna sticker ut bland dessa kommuner när det gäller antal tillfällen samisk mat (8). Här kan lokala förutsättningar i kommunen (till exempel inland, antal samer och tillgång till råvaran) haft betydelse för införandet av samisk mat.

4.4.1.3. Sammanfattning av dialog inom korporativa samråd

Gemensamt för kommuner med korporativ

Tabell 4.7: Dialog om samisk mat i kommuner med korporativ modell med gemensamma samråd för flera minoriteter (4)

Dialog om mat i en korporativ modell	Antal tillfällen			
	0	1–2	8–13	17–52
Samisk samrådsgrupp		Stockholm		
Tjänstemannanivå		Skellefteå		
Ingen dialog	Luleå		Kiruna	

samrådsform är att föreningarna är involverade i dialog där dialog förs. Att en kommun är förvaltningsområde för flera minoriteter verkar inte ändra på detta mönster. Antal tillfällen med samisk mat i dessa kommuner kan bero på flera andra omständigheter, så som kommunens storlek, läge och sametäthet.

4.4.2. Dialog om samisk mat bland kommuner med individuell modell

Bland kommuner med olika former av individuella modeller anger två av sex kommuner att de för en dialog om samiska maträtter på matsedeln. Majoriteten av kommunerna (3) serverar en samisk rätt per år och två av kommunerna ingen alls. En kommun serverar vid nio tillfällen.

4.4.2.1. Dialog i kommuner med individuell modell och flera minoritetsspråk

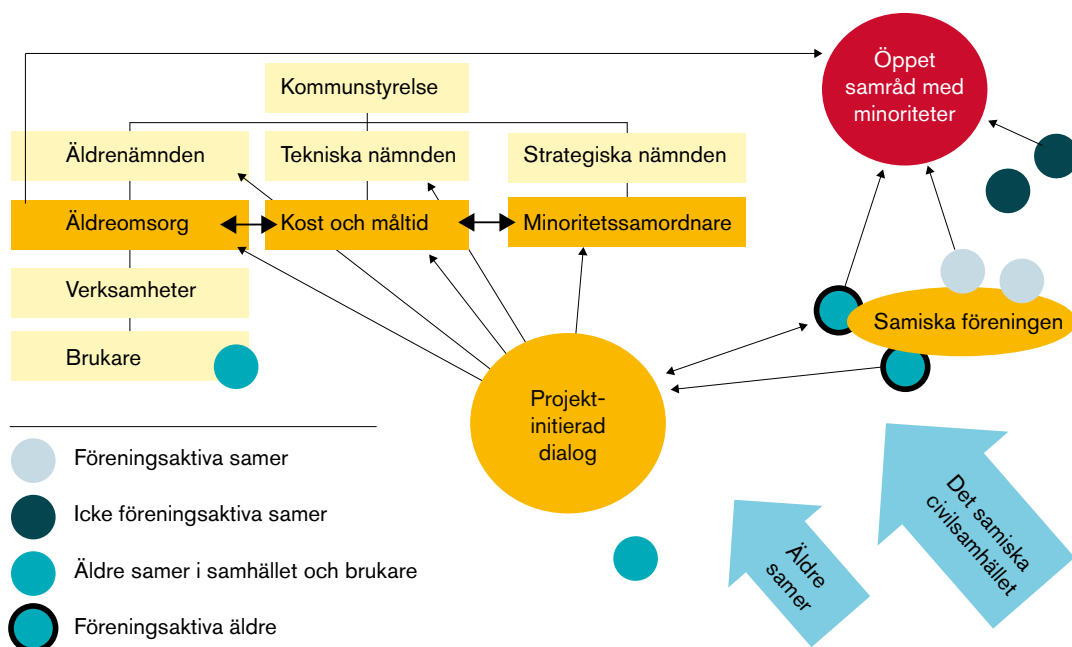
Det är endast en kommun (Umeå) bland de tre som är förvaltningsområde för flera minoritetsspråk som anger att de har inlett en dialog, vilken var initierad av vårt projekt (Figur 4.7): *"Dialogen startades av [ert projekt]. Det har fortsatt med oss i kommunen, men det går långsamt.*

Jag hoppas att de kommer igång på riktigt och blir en verklighet snart." (Umeå)

Projektets strategi har varit att både arbeta med personer kopplade till övergripande styrning och med äldre samer i föreningslivet. Projektet har tagit kontakt med politiker på nämndnivå. Även om vi på ett generellt plan har fått positiv respons, har politikerna i äldre- och tekniska nämnden valt att inte blanda sig i hur dialogen förs på tjänstemansnivå. Det var genom en längre process – där önskemålet om samisk mat återkom i årliga öppna samråd, där vårt projekt under två år stöttade arbetet och där sameföreningen till slut begärde konsultation om införandet i äldreomsorgen – som en dialog mellan parterna gradvis började ta form. Det har påbörjats en dialog om hur delar av det samiska åttaårsmathjulet ska kunna introduceras i det särskilda boendet med samisk profil när det blir dags för inflyttning av samiska brukare. Kommunen har även identifierat möjligheter för upphandling av vissa specifika livsmedel som suovas och kaffeost. Det finns även ett parallellt intresse hos den finska minoriteten att lyfta in traditionell mat i kommunens särskilda boende

Traditionell tillagning är viktig för att äldre ska känna igen maten. Här deltar personal från Umeå kommun i en utbildning med Ann Sparrock om samisk matlagning. På bilden syns Mikael Segerlund från Umeå kommuns måltidsservice och Ann Sparrock Foto: Ildikó Asztalos Morell

Figur 4.7: Vilka aktörer deltar i dialogen om samisk mat: Projektinitierad dialog i en kommun med individuell modell (Umeå). De aktiva aktörerna är orangemarkerade.

och hemtjänst med finsk profil. Dialogen har dock hittills varit reaktiv från kommunens sida.

Två av de tre kommunerna som är förvaltningsområde för fler minoritetsspråk än samiska angav att de inte för en systematisk dialog om samisk mat menar att dialogen är på gång (Tabell 4.8). Sundsvall angav att "Det har inte lyfts som ett önskemål att det ska finnas på menyn" och Örnsköldsvik anger att "Ett arbete pågår för att få till en sådan kontinuerlig och regelbunden process på sikt". Kommunerna har dock tidigare beslutat att de ska servera traditionell mat på samtliga nationella minoriteters högtider, något som visar på ett engagemang att lyfta matfrågan. Det visar även att närvaron av olika minoriteter kan bidra till ett gemensamt intresse för att erkänna matens betydelse för minoritetskulturen. Örnsköldsviks minoritetssamordnare exemplifierar kommunens engagemang i frågan och anger att de under språkveckan har anordnat en måltidsutbildning för kommunens kockar, vilket görs "operativt hand i hand med den lokala samiska föreningen, också på

själva den fysiska matlagningsdagen". Örnsköldsvik illustrerar ett pågående samtal på en operativ nivå i samarbete med samiska föreningen, även om minoritetssamordnaren har inte benämnt det som en formell dialog.

4.4.2.2. Kommuner med individuell samrådsform som enbart är samiskt förvaltningsområde

Tre av kommunerna med individuell modell är enbart förvaltningsområde för samiska (Piteå, Åre, Östersund) (Tabell 4.9). Även om Åre tidigare serverat en samisk rätt i veckan under ett kortvarigt projekt, är det bara Östersund som angav att det förs en dialog om samisk mat, "I första hand förs dialog direkt med brukarna". Det är här som högst antal tillfällen med samisk mat serveras (8) bland kommuner med individuell modell (Figur 4.8).

Bland kommunerna med individuell samrådsform sticker Östersund kommun ut, som serverar nio samiska måltider per år i ordinarie utbud,

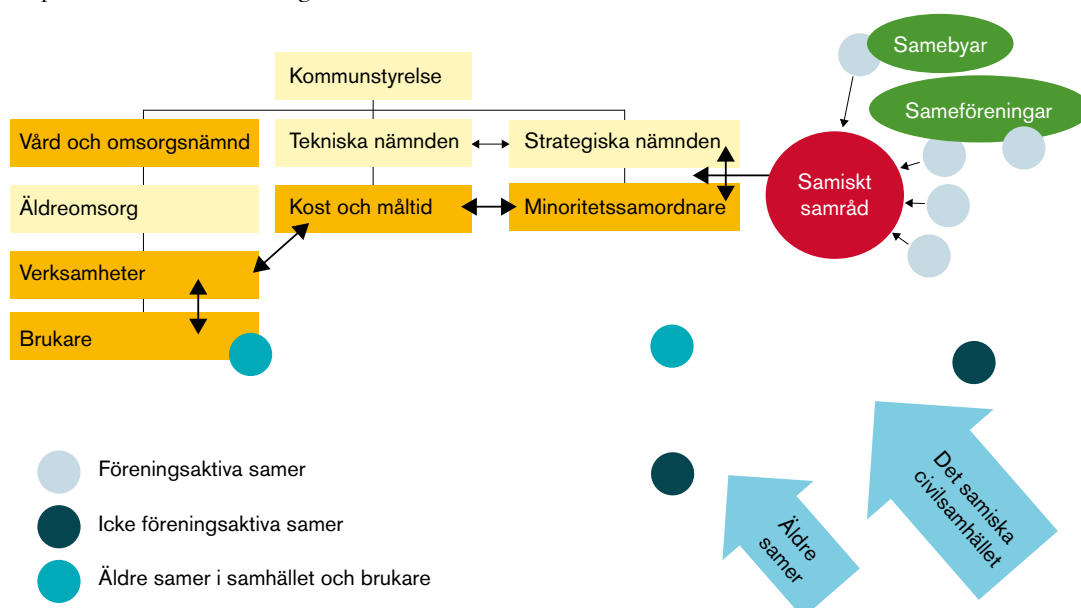
Tabell: 4.8: Dialog om samisk mat i kommuner med individuell modell där kommunen är förvaltningsområde för flera minoritetsspråk (3)

Dialog om mat i en individuell modell	Antal tillfällen			
	0	1–2	8–13	17–52
Samisk samrådsgrupp				
Tjänstemannanivå	Umeå			
Ingen dialog		Sundsvall		
Operativt arbete med föreningar		Örnsköldsvik*		
Inget svar				

*Det pågår olika engagemang med att identifiera brukare och skapa traditionsenligt utbud i Örnsköldsvik som har inte beskrivits som en upprätt dialog

vilka följer åttaårtidshjulet samt på den samiska nationaldagen. Utöver det ordinarie utbudet anger minoritetssamordnaren att brukare och anhöriga kan önska samiska rätter i direkt dialog med personalen på boendet och därefter löser måltidsservice det. Civilsamhället kan påverka via vård- och omsorgsförvaltningens samiska samråd där politiker också är delaktiga. I kommunen har

man alltså infört nio fasta samiska måltider per år i ordinarie utbud, och dessutom förs en dialog direkt med brukarna som är berörda av frågan. De utgår därmed ifrån ett 'emisk', innifrån äldre samiska brukares perspektiv, vilket man kan anta är en bra strategi för att utifrån de samiska brukarnas önskemål implementera vad som efterfrågas.

Figur 4.8: Vilka aktörer deltar i dialogen om samisk mat: Verksamhetsnivådialog med stöd i socialnämnden i en kommun med individuell modell (Östersund) De aktiva aktörerna är markerade med orange.

Tabell: 4.9: Dialog om samisk mat i kommuner med individuell modell som enbart är förvaltningsområde för samiska (3)

Dialog om mat i en individuell modell	Antal tillfällen			
	0	1–2	8–13	17–52
Samisk samrådsgrupp			Östersund	
Tjänstemannanivå			Östersund	
Brukare			Östersund	
Ingen dialog		Åre		
Inget svar	Piteå			

I första hand förs dialog direkt med brukarna... Den samiska utvecklingsstrategen har fört samtal med Måltidsservice...Direkt med personalen. Några brukare har önskat samiska rätter utöver de som serveras i ordinarie utbud. Då har man löst det genom dialog med brukaren som fått berätta mer specifikt vad hen önskar. Därefter har Måltidsservice löst det... Frågan ägs av Vård- och omsorgsnämndens samiska samråd där politiken ingår och håller i mötet. (Östersund)

Att politikerna är med i dialogen i Östersund ligger i linje med att det finns ett beständigt samråd där politiker ingår. Det bidrar till ett engagemang för minoritetens krav nära beslutsfattare och kan underlätta införandet av samisk mat. Det kan förklara varför Östersund som har det högsta antalet tillfällen med samisk mat bland kommuner som tillämpar en individuell modell. Samtidigt illustreras betydelsen av vad en minoritetssamordnare har kallat för ”direkt demokrati” – det vardagliga samspelet mellan äldre och personal – i ett sammanhang där det finns ett övergripande politiskt godkännande.

4.4.2.3. Sammanfattning av dialog inom individuella samråd

Bland kommuner med individuell modell har Östersund flest tillfällen med samiska måltider. En styrka är att Östersund har en beständig samrådsgrupp och är enbart förvaltningsområde för samiska. Här pågår den mest omfattande formen av dialog bland kommuner med en

individuell modell, vilken inkluderar alla nivåer från brukare, personal, politiker och beständig samrådsgrupp. Men det är inte alla kommuner som för dialog om samisk mat som enbart tillhör samiskt förvaltningsområde. Det vanligaste är att erbjuda samisk mat vid nationaldagen bland kommuner som är förvaltningsområde för flera minoriteter. Avsaknad av en mer formell dialog i Örnsköldsvik motiverats med svårigheter att identifiera brukare.

4.5. Möjlighet för inflytande i kommuner med olika samrådsformer

Enkätsvaren ger även möjlighet att undersöka hur minoritetssamordnare uppfattar olika aktörers handlingsutrymme och möjligheter till inflytande över införandet av samisk mat, något som kan ske utanför de mer formella dialogerna som diskuteras tidigare.

Äldre samer utgör den primära målgruppen för kulturanpassad mat inom äldreomsorgen. Deras möjlighet att påverka utformningen av maten kan förstås som ett uttryck för betydelsen av det vardagliga samspelet mellan brukare och personal.

När äldre inte själva kan föra sin talan blir anhöriga viktiga företrädare för deras intressen. Civilsamhället kan i sin tur lyfta frågan på en mer övergripande nivå och bidra till att synliggöra behovet av kulturanpassad mat i ett bredare offentligt samtal.

4.5.1. Samiska brukares möjligheter att påverka matsedeln

Bland kommuner med korporativ samrådsform har 10 av 14 svarat om möjligheten för samiska brukare att påverka matsedeln (Figur 4.9). Bland dessa anger sju kommuner bland annat att äldre själva kan påverka. I fem fall kan äldre påverka direkt med förslag till verksamheten, till exempel till personalen eller till kost- och boendeenheten, som Stockholm svarar: *"Brukare har i allmänhet möjlighet att lämna önskemål om innehållet på matsedeln inom verksamheterna."* Det exemplifieras dock inte hur dessa allmänna möjligheter för enskilda brukare omsätts i reellt inflytande för dem. I två fall gäller möjligheten mer allmänt genom medborgarförslag. Tre av kommunerna menar att samiska brukare kan påverka samrådet via en minoritetsansvarig. Krokombeskriver en modell där brukarna samarbetar med minoritetssamordnare och kostenheten för att skapa en passande struktur för dem:

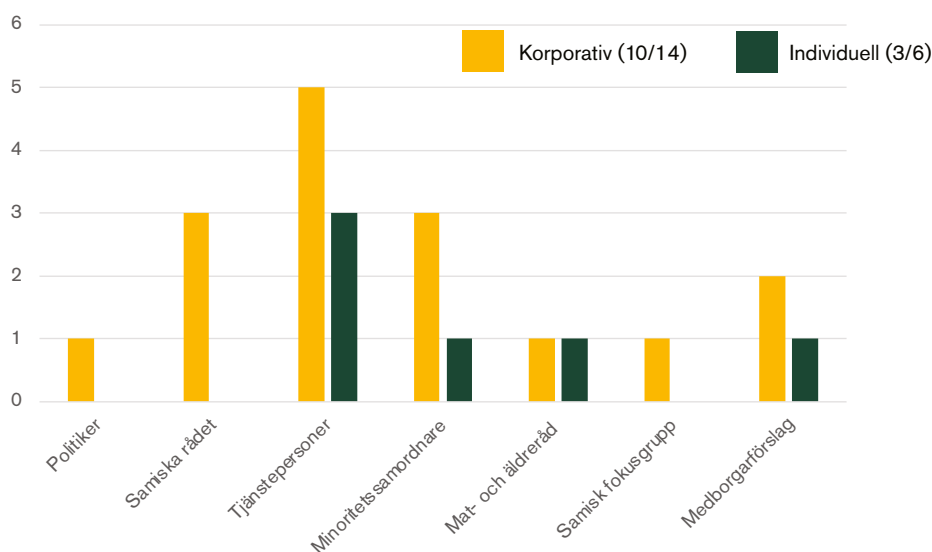
Min fokusgrupp, (mina äldre Saemie) har tillsammans med kostenheten bestämt att vi ska göra om utbudet. Vi börjar om och gör ett årshjul. Servera 8ggr per år i stället. Delar av fokusgruppen, 6–7 st som jobbar med den. De gör matlista med recept så förhoppningsvis har vi den klar till hösten.

Detta är även ett konkret exempel på hur äldre samers egna önskemål tas till vara på ett systematiskt och organiserat sätt.

I ett flertal kommuner med korporativ modell kan äldre vända sig direkt till samiska rådet. Det kan leda till en direkt länk till kostenhetens planering och kan öppna för äldres möjligheter att utöva inflytande via politiker och samiska representanter i samråd, något som verkar bidra till att ett önskemål når hela vägen till tallriken. Så här beskrivs möjligheten till äldres inflytande i Arvidsjaur: *"Det finns inget samråd som kostenheten exempelvis håller själva för samiska brukare. Jag brukar fråga dem och framför vidare till Samiska rådet."* I ett fall kan äldre vända sig till politiker.

Bland kommuner med individuell samrådsform har tre av sex svarat om möjligheten för samiska brukare att påverka matsedeln. Samtliga menar att brukare kan påverka via personalen. Sundsvall har svarat utförligt att:

[Brukare] kan framföra önskemål direkt till måltidspersonal eller representanter för våra olika matråd (barn- och utbildningsförvaltningen) och måltidsambassadörsträffar (vård- och omsorgsförvaltningen), skriva till

Figur 4.9: Äldres möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

kommunen om sina önskemål eller kontakta avdelningschef med ansvar för nationella minoriteter.

Kommunen serverar trots det endast en samisk måltid per år. Örnsköldsvik har arbetat aktivt med att identifiera samiska brukare som skulle vara aktuella för tjänsten, men har inte lyckats, något som förklarar avsaknad av dialog.

Möjligheterna för brukare att kunna påverka matsedeln via tjänstepersoner, inklusive personal och minoritetssamordnaren, finns i båda modellerna. Det som skiljer svaren åt är att brukare i kommuner med korporativ modell kan vända sig till en bredare krets av aktörer, där politiker och medlemmar i samiska rådet ingår. I ett exempel kunde äldre samer delta i en organiserad process för att utforma matsedeln. Möjligheterna till äldres inflytande bygger dock i båda modellerna på att brukarna är handlingskraftiga.

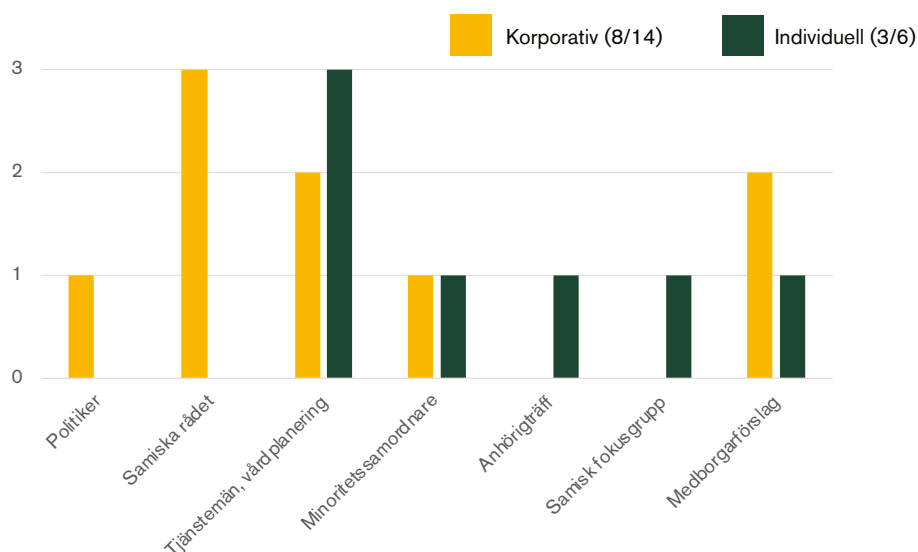
4.5.2. Samiska brukares anhörigas möjligheter att påverka matsedeln

Bland kommuner med korporativ samrådsform har 8 av 14 svarat om möjligheten för anhöriga till samiska brukare att påverka matsedeln (Figur 4.10). Tre av dem anger att de inte vet vilka

möjligheter anhöriga har, som till exempel Härjedalen skriver: *"Jag vet inte om anhöriga haft åsikter om det och hur boenden har hanterat det."* Av dem som svarat menar tre av kommunerna att anhöriga kan påverka via samrådet, två av dem via personal eller kost- och boendeenhet, en via minoritetssamordnaren och ett fåtal internt generellt i kommunen. Krokom skriver: *"Vi känner ju alla i vår kommun. Skulle de komma någon som vi inte vet om så kan de vara med och ändra i årshjulet. Den kommer att revideras."*

Bland kommuner med individuell samrådsform har tre av sex svarat på möjligheten för anhöriga till samiska brukare att påverka matsedeln. Samtliga har svarat att anhöriga kan påverka direkt via personal eller kost- och boendeenhet. Sundsvall menar att anhöriga kan påverka på samma vis som brukarna, och utöver det kan de *"även lyfta matpreferenser vid vårdplanering, anhörigträffar, hos enhetschefer eller kontakta avdelningschef med ansvar för nationella minoriteter."* I Åre finns planer på *"att skapa en fokusgrupp för äldre dit där även anhöriga kan bjudas in"*, något som inte har realiserats under vår projektperiod.

Anhörigas möjligheter att påverka varierar mellan informella kontakter och formella strukturer. I den individuella modellen kanaliseras inflytandet

Figur 4.10: Anhörigas möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

främst genom direkta kontakter med personal och vårdplanering, vilket gör påverkan bunden till specifika tillfällen eller individer. I den korporativa modellen finns en större variation kring anhörigas alternativ för inflytande. Där inflytande väl sker kopplas det ofta till samrådet eller till långsiktiga verktyg som årshjulet. En kritisk skillnad är att den korporativa modellen i högre grad ser anhöriga som en del av en kollektiv revision av utbudet, där till exempel politiker och Samiska rådet kan involveras, medan den individuella modellen behandlar deras synpunkter som en del av den personliga omsorgsplaneringen.

4.5.3. Civilsamhällets möjligheter att påverka matsedeln

Bland kommuner med korporativ samrådsform har 9 av 14 svarat om möjligheten för det samiska civilsamhället att påverka matsedeln (Figur 4.11). Fem av dessa kommuner har angett att det samiska civilsamhället kan påverka kommunen genom medborgarförslag. Tre av dem har angett att de kan påverka via minoritetssamordnaren (1) eller genom samrådet (2). Ett fåtal kommuner har också svarat via boende- och kostenhet eller på samisk fokusgrupp.

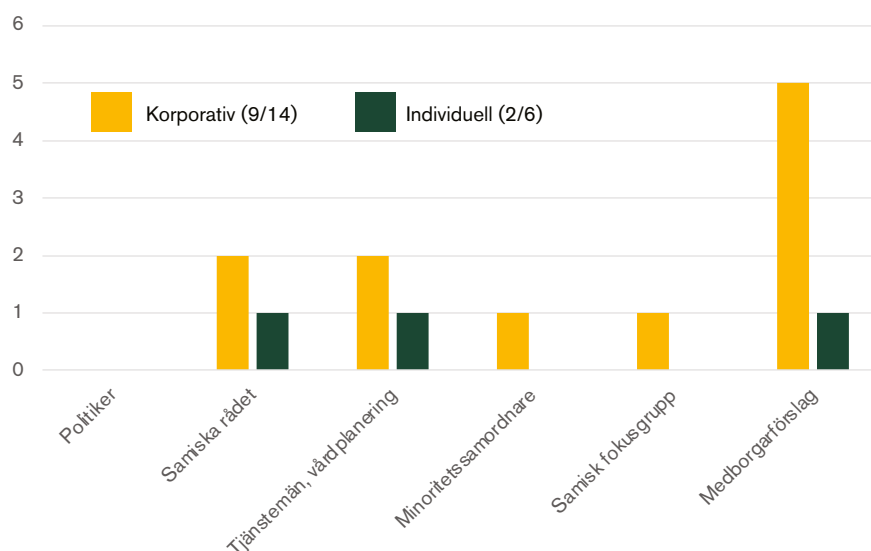
Bland kommuner med individuell samrådsform har två av sex svarat på möjligheten för det samiska civilsamhället att påverka matsedeln. Den ena

Äldregruppen i Sähkie Umeå sameförening deltog i vår workshop. När maten som diskuteras också serveras fördjupas erfarenhetsutbytet och minnen väcks till liv.
Foto: Lena Maria Nilsson

kommunen menar att det samiska civilsamhället kan påverka kommunen via medborgarförslag och den andra direkt till personalen.

Åre, som är osäker på möjligheten i dagsläget, skriver att "Kommunen har ett pensionärsråd, oklart om de kan lyfta frågor gällande matsedel där. Tanken finns att skapa en fokusgrupp för äldre"

Figur 4.11: Civilsamhällets möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

Det förekommer i både kommuner med korporativ och individuell modell att civilsamhället kan påverka matsedeln genom medborgarförslag eller genom kontakt med personal. I dessa fall befinner sig civilsamhället utanför den administrativa apparaten och förväntas skicka in önskemål eller förslag i systemet, utan att själva vara delaktiga i den faktiska bearbetningen eller beslutsfattandet.

Den huvudsakliga skillnaden ligger i att i kommuner med en korporativ modell förekommer det att samrådet fungerar som en integrerad plattform där interna och externa parter formar lösningar tillsammans. Inflytandet genom korporativ representation blir här en del av kommunens gemensamma arbetsform.

4.6. Interna processer i kommunen

En viktig aspekt för minoriteters inflytande bygger på hur förslag hanteras i kommunens interna processer. Enkäten har möjlighet att belysa vilka möjligheter kommunens olika aktörer, politiker, tjänstemän med särskilt fokus på minoritetssamordnare har att påverka att det blir samisk mat på matsedeln.

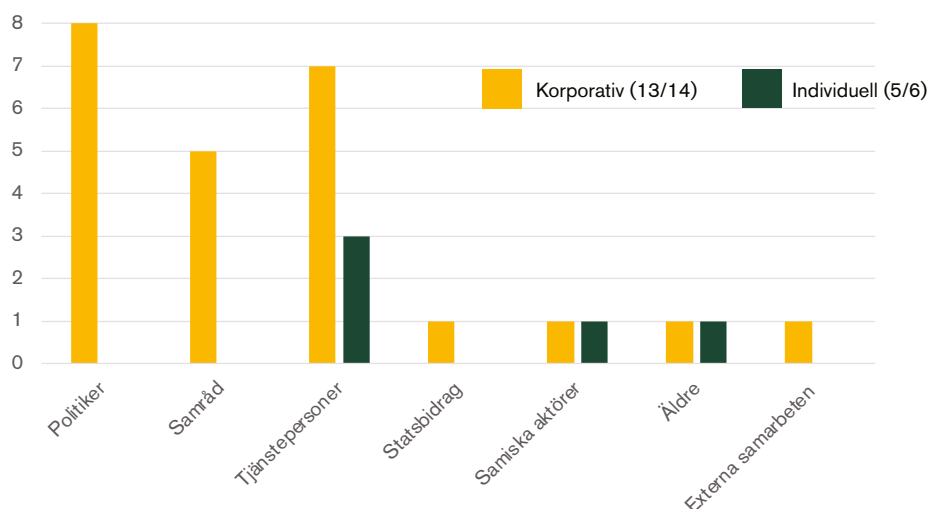
4.6.1. Minoritetssamordnares möjligheter att påverka matsedeln

Minoritetssamordnare har en särskilt viktig roll, då de ska vara kommunens länk till minoriteter och

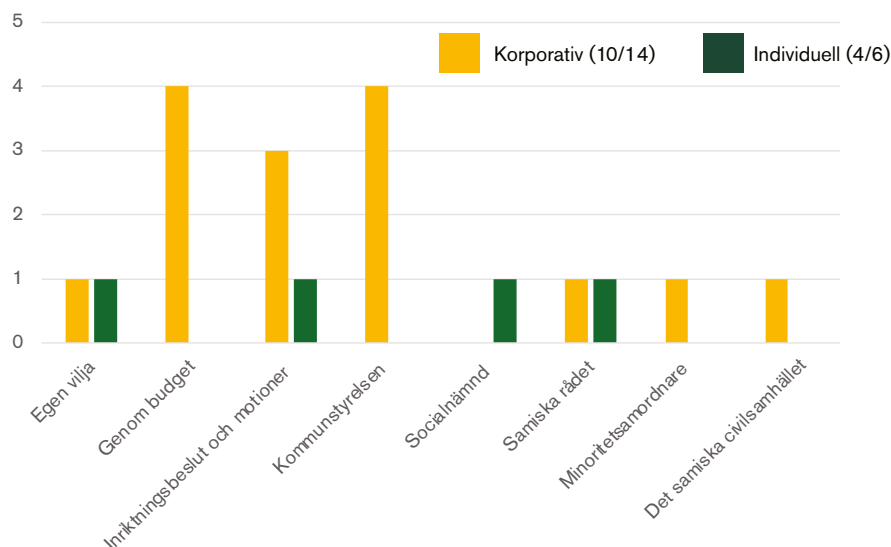
personen som ska mobilisera för att minoriteters rättigheter efterlevs inom den kommunala organisationen (Figur 4.12).

Bland kommuner med individuell modell anger minoritetssamordnaren i tre av sex kommuner att de har möjlighet att påverka att matsedeln innehåller samiska rätter. Av dessa har ingen angett att de kan påverka matsedeln via samråd eller politiker. Samtliga menar att de kan påverka på tjänstemannanivå, till exempel via kostenheten, och två av dem i samarbete med samiska aktörer och med äldre. En av kommunerna som angett att de inte kan påverka i nuläget, Örnsköldsvik, skriver att *"ett arbete pågår för att få till en sådan kontinuerlig och regelbunden process på sikt, i dialog med samiska lokala eldsjälar"*.

Bland kommuner med korporativ modell anger minoritetssamordnaren i 13 av 14 kommuner att de har möjlighet att påverka att matsedeln innehåller samiska rätter. Att påverka beslutet på tjänstemanna-/verksamhetsnivå är ett viktigt alternativ även i dessa kommuner. Sju av kommunerna nämner dessa alternativ, varav fyra nämner möjligheten att påverka genom kostenheten. Det som avviker från kommuner med individuell modell är att fler (5 av 14) anger att de kan påverka via samråd. I två av fallen nämner de utöver samrådet kontakt med politiker, som Arvidsjaurs samordnare skriver: *"Framför allt har en engagerad politiker hjälpt jättemycket, utan hen*

Figur 4.12: Minoritetssamordnares möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

Figur 4.13: Kommunens politiska lednings möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

hade det inte hänt lika mycket. Kräva att det finns helt enkelt då det tillhör deras liv”. Ytterligare tre kommuner benämner betydelsen av kontakten med politiker, men inte explicit samrådet. Detta kan ytterligare styrka teorin att det är fördelaktigt att politiker medverkar i samråd. Två av kommunerna anger att de kan påverka med hjälp av samiska aktörer eller äldre.

Jämförelsen tyder på att politiker och samråd fyller en viktig påverkanskanal för minoritetssamordnare i kommuner med korporativ modell, medan möjlighet till stöd från tjänstepersoner finns i samma utsträckning i kommuner med båda modeller.

4.6.2. Kommunens politiska lednings möjligheter att påverka matsedeln

I en kommunal organisation bär politiker det yttersta ansvaret. Däremot skiljer det sig åt vilka beslut som delegeras för hantering på tjänstemannanivå (Figur 4.13). Bland kommuner med korporativ samrådsform har 10 av 14 svarat om möjligheten för kommunens politiska ledning att påverka matsedeln. Fyra av dessa har svarat att den politiska ledningen kan påverka genom budgeten och fyra via kommunstyrelsen. Skellefteå framhäver att ”kommunstyrelsens företrädare kan kalla måltiden till samråd och ha

direkt dialog tillsammans med minoritetsföreträdare.” I Arjeplog nämns den samiska samrådsgruppen.

Bland kommuner med individuell samrådsform har fyra av sex svarat. Tre av dem har svarat att den politiska ledningen kan påverka internt genom till exempel inriktningsbeslut eller socialnämnden. Umeå betonar vikten av den politiska ledningens involvering, något som borde ta en större plats: ”Politiken kan göra detta till en viktig fråga. Politiken behöver ta ett steg fram och visa att de bryr sig om minoriteterna och urfolket.” Endast Östersund nämner politikens externa involvering med minoritetsrepresentanter som deltar i öppet samråd.

Den politiska ledningens inflytande sker främst genom formella, interna styrprocesser såsom budget och inriktningsbeslut. I båda modellerna betraktas politiker som en möjliggörare som sätter ramarna, men det finns en tydlig skillnad i hur de agerar i praktiken.

I den korporativa modellen verkar politikerna ha stort utrymme att styra upp processen på en hög ledningsnivå, till exempel genom kommunstyrelsen, inriktningsbeslut och budget. Samspel med samrådet och det samiska civilsamhället nämns förvånansvärt få gånger.

I kommuner med individuell modell ligger politikers inflytande på nämndenivå, det vill säga närmare verksamheten än i den korporativa modellen.

4.6.3. Kommunens tjänstepersoners möjligheter att påverka matsedeln

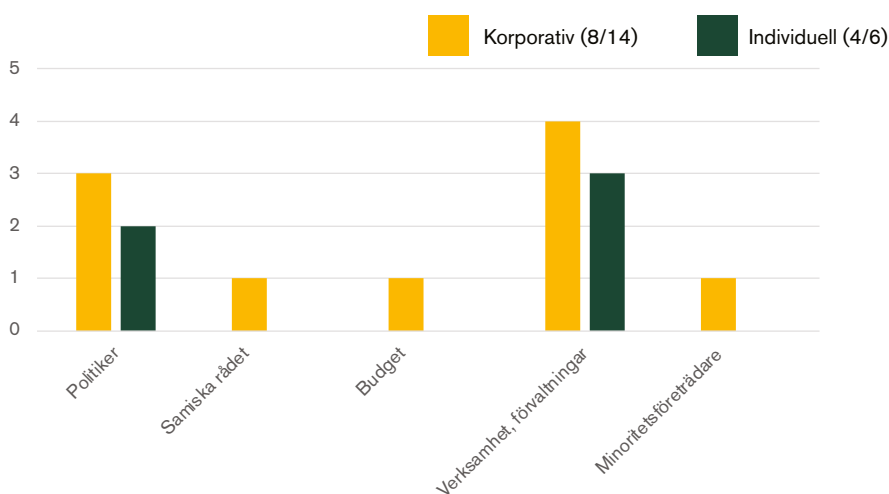
Bland kommuner med korporativ samrådsform har 8 av 14 svarat om möjligheten för tjänstepersoner att påverka matsedeln (Figur 4.14). Tre av kommunerna som inte har svarat vet inte hur tjänstepersoner kan påverka matsedeln. Bland dem som har svarat finns det fyra kommuner som anser att man kan påverka matsedeln enbart på tjänstemannanivå, via till exempel en fokusgrupp med kostenhet eller, som Härjedalen skriver: *"De skulle kunna vidarebefordra till sina chefer om vilken mat som är mest önskad."* Tre kommuner anser att man kan påverka genom politiker, till exempel Kiruna: *"Påverka politiken, medvetandegöra beslutsfattarna"*. Två kommuner menar att man kan utöva inflytande genom att kombinera tjänstemannanivå och politiska kanaler. En kommun anger att tjänstepersoner kan påverka matsedeln genom minoritetsföreträdare och en annan att man vänder sig till samiskt samråd.

Bland kommuner med individuell samrådsform har 4 av 6 svarat på möjligheten för tjänstepersoner att påverka matsedeln.

Fördelningen liknar bilden som framkommer för kommuner med korporativ modell. En av dessa har svarat att tjänstepersoner kan påverka både relevanta nämnder och förvaltningar/verksamheter, och Umeå skriver att: *"Vi tjänstemän kan trycka på att politiken tar upp detta, att vi anstränger oss och hittar lösningar istället för att se problem."* En kommun anger att inflytande sker via politiker och två att det sker på tjänstemannanivå.

Det verkar finnas en viss osäkerhet kring hur tjänstepersonernas roll uppfattas. Många anser sig antingen sakna kunskap om sina möjligheter eller så upplever de att de saknar mandat. I båda modellerna förekommer det att tjänstepersoner anses kunna fatta beslut om att matsedeln ska kunna innehålla samiska rätter på tjänstemannanivå. Men i lika många kommuner anses tjänstepersoner vara budbärare snarare än beslutsfattare; deras inflytande handlar främst om att vidarebefordra önskemål uppåt i hierarkin eller att medvetandegöra politiker och inte att fatta beslut på egen nivå.

Det kan vara en indikation på att tjänstepersonernas inflytande är beroende av om kommunen betraktar samisk mat som en isolerad minoritetsfråga som kräver politiskt beslut, eller som en del av den ordinarie verksamhetsutvecklingen.

Figur 4.14: Kommunens tjänstepersoners möjligheter att påverka att matsedeln innehåller samisk mat

Tabell 4.10: På vilken nivå fattats besluten om att inkludera samisk mat inom äldreomsorgen

	Korporativ (11/14)	Individuell (4/6)
Politisk nivå	1	
Socialnämnden / sociala utskottet	1	
Kommunfullmäktige	1	
Samråd		
Vård- och omsorgsnämndens samiska samråd		1
Samiska rådet	1	
Minoritetsråd	1	
Samiskt förvaltningsråd		1
Tjänstemannanivå	1	1
Kostchef / måltid	5	
Kommundirektör		1

4.7. Beslutsprocesser

Beslutsprocesser inom den kommunala organisationen visar komplexa system. Det är ytterst politiker som beslutar, men hur beslutsprocessen är utformad varierar. Beslut kan fattas högt upp i kommunstyrelsen eller på nämndnivå. I många kommuner delegeras ansvar till förvaltningarna, där viktiga beslut hamnar hos en enskild tjänsteperson (Tabell 4.10). Att införa samisk mat inom äldreomsorgen kräver ett beslut inom kostenheten, som tar fram matsedeln för brukare. Det är ett inslag i deras verksamhet som behöver förankras inom bland annat budget, i planering av matens näringsinnehåll, i upphandling av ingredienser, kunskap inom kökspersonal och logistik för distribution. En viktig fråga är vilka brukare på vilka avdelningar som ska få maten, vilket förutsätter samarbete med äldreomsorgen. Vissa aspekter av matservering, så som frukost och fika, berör äldreomsorgsverksamheten, som står inför liknande utmaningar.

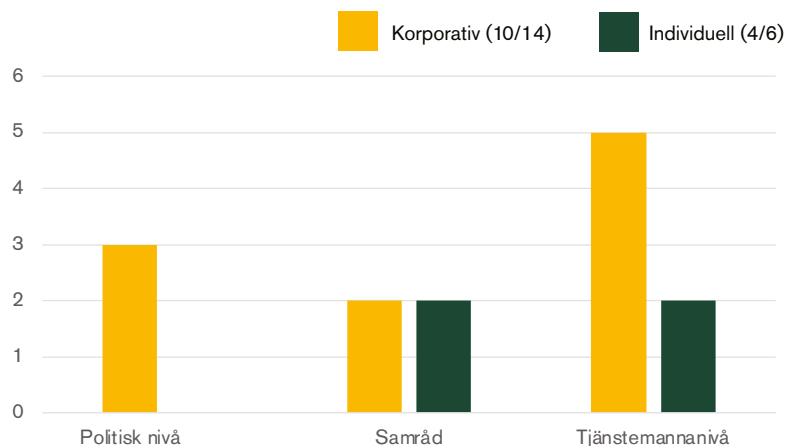
Varje kommun styr själv över hur de implementerar minoritetsrättigheten kulturanpassad omsorg och hur minoriteters möjlighet till inflytande implementeras inom den

kommunala organisationens beslutsprocesser. För att få ett reellt inflytande i processer som berör minoriteter är det viktigt att minoriteten kan delta i de processer som leder till ett beslut. I detta kapitel undersöker vi om det finns organisatoriska skillnader i hur dessa processer hanteras i kommuner med olika samrådsformer.

4.7.1. På vilken nivå fattades beslutet om att inkludera samisk mat i äldreomsorgen

Besluten kan fattas på ett informellt plan. Äldreomsorgen bör utforma sin omsorg så att den är anpassad mat till individen. I en ideal värld skulle man kunna anpassas till individens behov. Tyvärr möter detta organisatoriska svårigheter, eftersom dagens kommunala tjänsteproduktion bygger på massproduktion i det kommunala köket och styrs av effektivisering och kostnadskontroll. Detta har lett till administrativa och kostnads- mässiga svårigheter att spontant anpassa maten till individens behov. Detsamma gäller för minoriteters särskilda behov.

Bland kommuner med korporativ samrådsform har 11 av 14 kommuner svarat (Figur 4.15). Fem av kommunerna som svarat anger att beslut om att inkludera samisk mat i äldreomsorgen fattas på tjänstemannanivå, fyra av dem av kostchef

Figur 4.15: På vilken nivå fattats besluten om att inkludera samisk mat inom äldreomsorgen

eller måltidschef. Av de fem fallen där beslutet fattas på politisk nivå är två av dem fattade av socialnämnden eller i socialutskottet, en av kommunfullmäktige och i två på samråd. Ett av de senare anspelar att det inte finns något fast beslut, mer en dialog: *"Finns inget beslut. Serveringen vid högtidsdagar sker som resultat av dialog mellan måltid och kommunens minoritetssamråd"* (Skellefteå). Bland kommuner med individuell samrådsmodell anger Umeå att beslut fattas på tjänstemannanivå, Sundsvall på tjänstemannanivå av kommundirektören: *"Uppdraget att servera en samiska måltid till förskolor, skolor och äldreboende kom från kommundirektören i samband med att Sundsvalls kommun blev samiskt förvaltningsområde."* I två kommuner fattas beslut på samråd, till exempel anger Östersund att *"Frågan ägs av Vård- och omsorgsnämndens samiska samråd."*

Beslut förankras oftast på tjänstemannanivå, främst hos kost- och måltidschefer, och på politisk nivå bland kommuner med korporativ modell. Detta tyder på att inkluderingen av samisk mat delvis betraktas som en operativ fråga för verksamhetsexperten och delvis som ett politiskt beslut. Samrådet fungerar som en beslutande arena i några fall (2 av 10 svarande i korporativ och 2 av 4 i individuell) i båda modellerna. Det visar att samrådet kan vara den plats där det samiska inflytandet faktiskt kan bli formellt. Som ett exempel från Lycksele visar, är det instrumentellt att ha en övergripande policy på högst politisk nivå för att sedan kunna arbeta

instrumentellt på lägre nivå med införandet av mat: *"Dialog om att öka andelen maträtter. Kommunen har en måltidspolicy som är antagen av samiska rådet och kommunfullmäktige."* Att samråden inte är beslutande över införandet av samisk mat i de flesta kommunerna förstärker betydelsen av dialog och behovet att beslut om mat ska vara förankrad i processer där minoriteten är inkluderad. Materialet visar också det stora spänningsfältet mellan vad vi kan kalla för spontan eller direkt demokrati, där man i spontan demokrati kommer fram till ett beslut i dialog mellan en brukare och personalen eller mellan kostenheten och minoritetssamrådet och i demokrati med mer formella processer. Båda former är viktiga från ett demokratiperspektiv. Övergripande policy kan ge stadga och institutionalisera insatserna, samtidigt bör tjänsterna kunna erbjudas i omsorgskontexten i dialog mellan personal och brukare.

4.7.2. Beslut om statsbidrag i kommuner med olika samrådsformer

Statsbidraget är en viktig källa för att täcka de merkostnader som en kulturanpassad äldreomsorg kräver (Figur 4.16). Dock det är inte en källa som ska täcka själva basomsorgen. Äldre som tillhör en nationell minoritet har rätt till samma basutbud av omsorg som alla andra, men utifrån samma grundkostnad har de också rätt att få en anpassad insats. Att få kulturanpassad mat 365 dagar om året ses tyvärr inte som gångbart i dagens omsorgsstrukturer. Statsbidraget beskrevs talande av äldreomsorgschefen i Umeå, i relation

till kulturanpassad mat, som en möjliggörare av en extra "guldkant" för äldre från minoriteten – något som i praktiken kan betyda en måltid på nationaldagen. Det är viktigt att reflektera över beslutprocesserna kring statsbidraget, då detta bidrag kan vara den extra lilla som krävs för att kunna unna denna "guldkant". Ytterst bör minoriteterna själva ha inflytande över hur bidraget fördelas.

Som Örnköldsvik lyfter i sitt svar det är viktigt att veta att statsbidraget bara ska täcka merkostnader:

Statsbidraget är för merkostnader för enskilda, det där lilla extra, och utgår i grund och botten ifrån att det i en kommun ska finnas medarbetare i berörda verksamheter som har språkkunskaper i de språk en kommun ingår i ett förvaltningsområde för, men tyvärr är så inte fallet varken hos oss eller i många andra kommuner heller.

Hur statsbidraget fördelas mellan olika verksamheter varierar. Enligt Lyckseles modell styr följande fördelning:

Där det finns mest behov, 2025: Samordnare 51%, samiskt råd 6%, Förskola 3%, Äldre 3%, språk 8%, Ungdomar 4,5%, medfinansiering av projekt 9%, skyltning 4,5 %, Utbildning lärare 4,5%, Språkbud 6%.

Samordnarnas lön tar som regel en betydande del av budgeten.

Det finns tre huvudsakliga sätt att inventera behoven. Enligt det ena görs inventering och bedömning av vilka behov som ska prioriteras inom statsbudgeten huvudsakligen av samrådsgruppen. Detta är det vanligaste inom kommuner med en korporativ modell (7 av 14). Det ger det samiska samhället en betydande roll. Även om minoritetssamordnades lön som regel tar störst plats, nämner bara Arjeplog att de beslutar över statsbidraget: "*Minoritetssamordnaren har statsbidraget i sin budget*". Det förekommer även i individuell modell att minoritetssamordnaren föreslår budget efter ventilerings under samråd (1 av 6).

Den andra modellen är att förvaltningar kan söka medel från centralt håll, och då görs

Deg till gáhkkeu (gaahkoe, samiskt säckbröd) förbereds under en workshop i samisk matlagning för kockar i Umeå kommun. Foto: Ildikó Asztalos Morell

inventering och bedömning på tjänstemannanivå: *"Förvaltningar gör en ansökan och skriver sina behov årligen. Beslutas av kommunstyrelsen. (Luleå)"* Sådan metod förekommer i båda modellerna, men är den vanligaste inom individuell modell.

Ett tredje sätt är att man har ett fast nyckeltal som har beslutats på politisk nivå som fördelar budgeten mellan olika förvaltningar, och sedan sker budgetprocessen på tjänstemannanivå.

4.7.3. Hur ser budgetprocessen ut avseende statsbidraget

Beslut över statsbidragets fördelning är en nyckelfråga för att genomföra kommuners uppdrag att stödja minoritetets kultur. Att försäkra att minoriteter har inflytande över hur dessa medel fördelas är därför en viktig demokratifråga. Med utgångspunkt i minoritetssamordnarens svar kunde vi kategorisera svaren i fyra grupper av aktörer. I kommuner med korporativ samrådsform fattas beslutet antingen i någon form av minoritetssamråd (7), som är fallet i Härjedalen, där *"Budgeten utgår ifrån förra årets redovisning och tas upp i samrådsgruppen där samiska representanter får besluta om den"*, och i Jokkmokk där *"Budgeten*

Blodmat är en viktig del av den samiska matkulturen och är särskilt uppskattad bland äldre. Trots det behandlas renblod som avfall i de flesta slakterier då omhändertagandet skulle kräva stora investeringar.
Foto: Ann Sparrock

är statsbidraget. Kommunens budgetberedning är ej involverad utan budgeten fördelas efter samråd med kommunens samrådsgrupp", eller också avgörs den i kommunstyrelsen. Ifall kommunstyrelsen är den sista stationen, som i Berg kommun, får de ett färdigt förslag som redan är godkänt av samrådet: *"Rådet bestämmer över hur statsbidraget ska användas. Beslut i Kommunstyrelsen."* I några kommuner (5) nämns det att minoritetssamordnaren har en förberedande roll att medla förslaget mellan samrådet och kommunstyrelsen, som i Arvidsjaur:

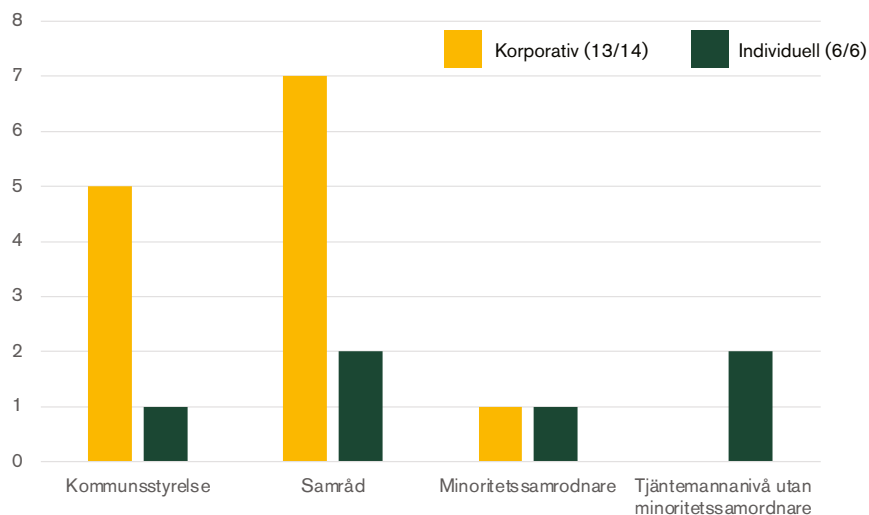
Koordinator tar fram ett underlag till Samisk rådet och de beslutar om fördelningen, ibland kan det innebära att de vill besluta annorlunda än grundförslag. ... Sedan går det vidare till kommunstyrelsen för att fastställa enligt Samiska rådets beslut.

I Arjeplog har *"minoritetssamordnaren statsbidraget i sin budget"*. Det innebär att (med ett undantag) den interna samrådsgruppen har avgörande inflytande över hur statsbidraget fördelas. Även i Arjeplog är det minoritetssamordnaren och tjänstepersoner närmast minoritetsintressen och kunskap som fattar besluten.

Det finns en större variation när vi jämför kommuner som tillämpar en individuell samrådsform. I Östersund, där flest tillfällen med samisk mat finns (8), tas beslut av en *"ansvarig utvecklingsstrateg tillsammans med samisk kurs- och aktivitetssamordnare"*. Det innebär att minoritetssamordnaren med mest kunskap har en nyckelroll. Dock saknas det ett direkt strukturerat inflytande för minoriteterna.

En beslutsprocess liknar den som anges för kommuner med korporativ modell finns i Åre och Örnsköldsvik. Det beskrivs exempelvis på följande sätt:

Örnsköldsviks kommun ingår i både finskt och samiskt förvaltningsområde, vilket innebär att vi har en gemensam budgetprocess, hand i hand, finska och samiska tillsammans i något som vi benämner Budgetsamråd för finska och samiska. Ledamöter, enskilda medborgare med finskt och samiskt påbrå har via öppna samråd valts av medborgare till detta gemensamma finsk-

Figur 4.16: På vilken nivå fattas beslutet om statsbidraget

samiska budgetsamråd där budgetbesluten tas hur statsbidraget ska användas. I budgetsamrådet ingår även några politiker.

Att det finns en vald beständig minoritets-samrådsgrupp möjliggör för minoriteterna att ha inflytande i strukturerad och beständig form. Att politiker deltar i samråd ger ytterligare stadga för att samrådet ska kunna vara ett beslutsfattande organ.

I två av fallen har minoritetssamordnaren en viktig roll. I Sundsvall, liksom i flera korporativa modeller, är minoritetssamordnaren drivande i processen att hämta in inlag från öppet samråd med minoriteterna, filtrera det genom kommunens tjänstemannagrupp och presentera förslaget för beslut till kommunstyrelsen:

Inspel till budgeten tas upp under de samråd som hålls löpande under året. Dialog förs sedan i den interna samordningsgruppen kring aktiviteter och fördelning av medel. Förslag till budget tas fram av samordnaren och stäms av i interna gruppen. Förslag till fördelning av medel lyfts till beslut i plan- och utvecklingsutskottet under kommunstyrelsen.

Även om det finns en strukturerad form för att få in inspel från minoriteterna, så manglas frågorna genom kommunens interna processer utan

minoriteternas direkta deltagande innan det lyfts upp för beslut i högsta forum.

Kommunen som avviker mest är Umeå:

"Budgeten bestäms av samtliga förvaltningar som får ta del av detta statsbidrag. Förvaltningarna bestämmer vilka prioriteringar de har, samt hur de medel de får ska fördelas." Det finns ett tidigare beslut om en fördelningsnyckel mellan olika förvaltningar som går flera år tillbaka i tiden och som har antagits av kommunstyrelsen. Denna nyckel ger till exempel inte medel till kost- och måltidsenheten. Varken minoritetsrepresentanter eller minoritetssamordnaren bjuds in när budgeten diskuteras. På så sätt hålls minoriteten utanför möjligheten till inflytande över beslut om statsbidragets fördelning.

Detta visar att den korporativa modellen i högre grad involverar samrådet som en beslutande part i fördelningen av statsbidraget. Här blir samrådet en arena för faktiskt medbestämmande där resurserna kan styras utifrån brukarnas identifierade behov.

I den individuella modellen har förvaltningen av statsbidraget olika former. Det ena är en utpräglad, centraliserad och administrativ uppgift. I sådant fall, som i Umeå, togs det övergripande beslutet på centralt håll och sedan beslöt det att nämnder var tilldelade medel över budgeten utifrån en fast nyckel. Detta innebär att det

Árran, den samiska eldstaden, var ett viktigt önskemål från de äldre. Vid invigningen på Teg var den ännu inte byggd, men elden fanns på plats ändå. Foto: Lena Maria Nilsson

Samiska civilsamhället och brukarna hamnar utan möjlighet till inflytande över pengarna. I kommuner som Sundsvall är samrådet med i processen, dock med en konsulterande och inte beslutsfattande roll. I Sundsvall, till skillnad från Umeå, förekommer ett välstrukturerat, tätt öppet samråd med minoriteterna tillsammans samt med samer enskilt, där inspel från minoriteterna görs för budgetens fördelning.

Samtidigt finns det ett beständigt samiskt samråd i två kommuner med individuell modell som enbart ingår i förvaltningsområde för samiska (Åre och Östersund). Där är det själva rådet (som i Åre) eller en utvecklingsstrateg och en samisk kurs- och aktivitetssamordnare fattar beslut om statsbidraget (Östersund).

I Örnsköldsvik är det beständiga budgetrådet sammansatt av representanter för både de finska och samiska förvaltningsområdena, vilka gemensamt fattar beslutet om budgeten.

Det stärker iakttagelsen att närvaron av en beständig och välstrukturerad samrådsform bidrar till ökat inflytande för minoriteten och minoritetssamordnaren över besluten om statsbidraget.

4.7.4. Dialog med det samiska civilsamhället om statsbidragets fördelning

Svar på frågan om dialog förs med det samiska civilsamhället angående fördelning av statsbidraget förstärker bilden som gavs i tidigare svar. 13 av 14 kommuner med korporativ samrådsform har angett att sådan dialog förs avseende statsbidragets fördelning mellan olika budgetposter. Samtliga av dessa svarar att dialogen sker på samråd, varav sju specificerar att dialogen sker tillsammans med samiska representanter, till exempel: "Budget avhandlas under samråden med samiska företrädare" (Arjeplog).

Tre av sex kommuner med individuell samrådsform har angett att sådan dialog förs.

Också här har samtliga kommuner angett att dialog sker på samråd, varav två specificerat att det sker på öppna samråd:

I öppna samråd för medborgare på verksamhetsnivå, tematiskt, t.ex. samråd med fokus på förskola i förvaltningsområde, samråd med fokus på äldreomsorg, samråd med fokus på kommunikation och Kontaktcenter samt samråd med fokus på språk- och kulturplanering. Dessa öppna forum är de forum där enskilda medborgare (som lagen avser – enskilda) har möjlighet att komma med förslag på konkreta aktiviteter, t.ex. önska en specifik teaterföreställning på samiska osv. (Örnsköldsvik)

Som exemplet illustrerar innebär samråd med samiska civilsamhället inom den individuella modellen inte att samrådet har en beslutsfattandefunktion. Däremot ges minoritetsrepresentanterna möjlighet för inflytande över besluten.

Övriga kommuner inom den individuella modellen anger att de inte har samråd med civilsamhället om fördelningen av statsbidraget, som till exempel Östersund skriver: *"Nej, inte i dagsläget. Detta beror på att kommunen för närvarande saknar centralt samråd."*

Umeå angav oenighet mellan olika minoriteter om fördelningen: *"Umeå kommun har tagit bort dialogen om budgeten och hur den används. Detta på grund av svårigheter att finna enighet mellan minoriteterna och urfolket."*

Den korporativa modellen bygger på en mer formaliserad samverkan där dialogen sker direkt med utsedda samiska representanter. Detta skapar kontinuitet och en tydlig motpart för kommunen i budgetfrågor. Genom att involvera representanter i samrådet säkerställs att samiska civilsamhället har en fast plats vid förhandlingsbordet.

Med hjälp av post-it-lappar samlas idéer och erfarenheter i arbetet med att utforma ett matårshjul baserat på de samiska åtta årstiderna. Foto: Ildikó Asztalos Morell

I den individuella modellen förekommer i stället öppna samråd. Detta innebär en mer inkluderande men också mer osäker form av dialog, då inflytandet hänger på vilka individer som närvarar. Deltagande i beslut är mer strukturerat i kommuner där det finns ett beständigt samråd för minoriteter.

Medan den individuella modellen betonar tillgänglighet, betonar den korporativa modellen inflytande genom struktur. Den korporativa modellen tycks därmed i högre grad garantera att civilsamhällets röst är en integrerad del av budgetprocessen snarare än ett frivilligt inslag.

Traditionellt fångade samer röding i fjällsjöar, bäckar och rinnande vatten. Naturfångad röding har höga näringsvärden. Foto: Kerstin Holmgren, SLU

5. Identifierade utmaningar i minoritetssamordnarnas svar

Enkätens resultat visar på flera återkommande hinder som påverkar kommunernas möjligheter att arbeta långsiktigt och strukturerat med samiska frågor inom äldreomsorgen. Dessa utmaningar är både organisatoriska, ekonomiska och praktiska – och samverkar ofta på ett sätt som gör det svårt att skapa hållbara lösningar.

Ett av de mest genomgående problemen är otydligheten kring minoritetssamordnarens roll i kommunen. Många samordnare uppger att de saknar ett tydligt mandat eller inte är formellt integrerade i kommunens styrnings- och planeringsprocesser. Det innebär att de inte har möjlighet att påverka beslut om exempelvis äldreomsorgens inriktning, måltidspolicy eller budgetfördelning. I praktiken blir rollen ofta rådgivande och beroende av att andra förvaltningar aktivt bjuder in till samverkan – något som inte alltid sker systematiskt.

Ekonomiska begränsningar lyfts också upp som ett betydande hinder. Statsbidraget som kommunerna får för att arbeta med nationella minoriteter är i många fall otillräckligt för att möjliggöra långsiktig planering eller etablering av strukturer, såsom särskilda samiska enheter inom äldreomsorgen. I stället används bidraget ofta för att täcka merkostnader relaterade till samiska behov, då finansieras dessa ofta inte som en del av kommunens ordinarie livsmedelsbudget. Detta gör det svårt att finansiera återkommande inköp av traditionella samiska råvaror.

Det framgår även av denna studie att tillgången till traditionella råvaror – exempelvis renkött – upplevs som ett hinder av några kommuner. Andra angav att råvarukostnaderna är ett hinder för att introducera samisk mat. Tillgången till samiska råvaror är ojämn vilket påverkar möjligheten att servera traditionell samisk mat kontinuerligt. Avsaknaden av öronmärkta medel för exempelvis

renkött eller viltkött i upphandlingssystemet, i kombination med frånvaron av riktlinjer för samisk kost i äldreomsorgen, försvårar möjligheten att erbjuda en kontinuerligt kulturellt anpassad måltidsverksamhet.

Personalresurser är en annan avgörande faktor. Många kommuner rapporterar svårigheter att rekrytera samisktalande personal eller medarbetare med kunskap om samiska traditioner och värderingar. Detta gäller inte minst inom hemtjänsten, där det är särskilt viktigt att den omsorg som ges i hemmet är anpassad efter individens bakgrund och identitet.

Det råder en tydlig brist på samiska enheter inom hemtjänst och särskilt boende; endast fyra kommuner har sådana, och bara en erbjuder samisk hemtjänst. Det skapar ett stort glapp mellan lagens ambition om kulturellt anpassad

*På projektets konferens berättade Roland Sandgren, VD för Njálgies AB, om företagets roll i att ta fram traditionella renprodukter i slakteriet samt om de möjligheter och hinder som finns för att upphandla kulturanpassade livsmedel till offentliga kök.
Foto: Ildikó Asztalos Morell*

Att laga samisk mat i ett storkök kräver både kunskap och anpassning. Därför genomfördes en workshop för kökspersonal inom Umeå kommuns måltidsservice. På bilden syns Mikael Segerlund och Clas Johansson från Umeå kommuns måltidsservice. Foto: Ildikó Asztalos Morell

omsorg och verkligheten, där personalbrist, kompetensutmaningar och ekonomi hindrar utvecklingen. Äldre samer som bor hemma går därmed miste om språklig och kulturell trygghet. Att hänvisa till låg efterfrågan blir ett cirkelresonemang, eftersom brist på trygga tjänster och erfarenheter av diskriminering minskar viljan att efterfråga dem. Kommunens ansvar enligt minoritetslagen är proaktivt: att erbjuda stöd som möjliggör identitet, inte vänta på att individen själv ska begära det.

Flera kommuner vittnar dessutom om att brukarna i äldreomsorgen inte känner igen den samiska maten som de serveras. Det framkommer att samiska rätter inte alltid uppskattas av de äldre i den utsträckning som vore önskvärt. Detta hänger ofta samman med att maten inte tillagas på ett sätt som överensstämmer med samisk matkultur. Det saknas i många kommuner tillräcklig kompetens om traditionella tillagningsmetoder, råvarornas symbolik och kulturell kontext. Konsekvensen blir att rätterna ibland uppfattas som främmande snarare än inkluderande, vilket riskerar att minska

deras kulturella betydelse – trots goda intentioner. Därför behövs inte bara tillgång till rätt råvaror, utan också riktade insatser för att stärka kunskapen hos kökspersonal och kostansvariga kring en traditionell samisk kosthållning. Äldres inflytande behöver stärkas för att kunna identifiera lokal matkultur, vilket är en förutsättning för att äldre ska känna igen den mat de serveras.

En ytterligare utmaning är avsaknaden av övergripande, samordnade riktlinjer för arbetet med samisk inkludering inom äldreomsorgen. I många kommuner sker detta arbete inom olika förvaltningar utan samordning, vilket leder till variationer i tillämpning och ansvar. Det finns i flera fall inte heller tydliga politiska mål eller strategier som ramar in hur arbetet ska bedrivas, följas upp och utvecklas.

Sammantaget visar dessa utmaningar att det krävs såväl politisk vilja som organisatorisk tydlighet och resurstilldelning för att samiska rättigheter ska bli en levd verklighet i äldreomsorgens vardag.

6. Sammanfattande diskussion

6.1. Slutsatser

Minoritetslagen öppnade för ett systematiskt arbete där kommunerna kan tolka och utveckla sina arbetssätt för att bevara minoritetskulturerna. Att bejaka dessa kulturer inom äldreomsorgen var tidigt en central del av minoritetslagen, men bestämmelserna flyttades senare till socialtjänstlagen. Att erbjuda kulturanpassad mat till äldre är också ett prioriterat område enligt Socialstyrelsens rekommendationer för den kommunala äldreomsorgen.

Samtidigt har en ökad medvetenhet vuxit fram genom spontana rörelser och civilsamhällets aktörskap, där samisk mat har profilerats som en central kulturbärare. År 2019 initierade matinspiratören Ann Sparrock en kartläggning av i vilken utsträckning kommuner serverar

kulturanpassad mat. Hon har sedan dess utvecklat en modell som visar hur det offentliga köket kan introducera samisk mat inom äldreomsorgen, baserat på lokala traditioner.

I denna rapport undersöks betydelsen av både idéburna rörelser och lokala strukturella förutsättningar. Å ena sidan visar resultaten att införandet av samisk mat har ett tydligare mönster i de kommuner där strategiska insatser genomfördes inom ramen för Ann Sparlocks projekt. Vår kartläggning bekräftar att merparten av de kommuner som erbjuder samisk mat flest antal gånger har deltagit i något av dessa projekt. Å andra sidan deltog även 33 procent av de kommuner som inte erbjuder någon samisk mat alls, samt 66 procent av kommuner som enbart erbjuder det en till två gånger per år. Det tyder på att utöver idéburna rörelser spelar även lokala förutsättningar en avgörande roll för möjligheten att introducera samisk mat. Implementeringen förutsätter således ett samspel mellan politik, tjänstepersoners engagemang och civilsamhället. I detta samspel fyller minoritetssamordnaren en nyckelroll mellan kommunen och minoritetssamhället, varför denna rapport utforskar just deras perspektiv. Studien omfattar även ytterligare två kommande rapporter som utgår från köks- respektive äldreomsorgschefers perspektiv.

I en idealisk värld bör brukare kunna vara delaktiga i utformningen av den matsedel de serveras. Det har rapporterats om fall där äldre inkluderas i fokusgrupper för att framföra önskemål till personal, eller där minoritetssamordnaren har fungerat som en länk mellan brukarna och kostenheten. Denna typ av spontant, informellt inflytande kan ses som en form av direkt demokrati. Det övergripande resultatet visar dock att den kommunala äldreomsorgen är en institutionaliserad

Projektgruppen som planerade och genomförde projektet. Från vänster: Ildikó Asztalos Morell (projektledare), Ann Sparrock, Lena Maria Nilsson och Ellacarin Blind. Foto: Liecelott Omma

verksamhet präglad av fasta beslutsstrukturer samt organisatorisk och budgetär kontroll. Framtagande av matsedeln sker ofta inom kost- och måltidsenheternas stuprör. Långsiktiga förändringar, såsom införandet av kulturanpassad mat, kräver komplexa organisatoriska processer som innefattar allt från receptframtagning, näringsberäkning och upphandling till budgetkontroll, logistik, kompetensförsörjning och personalunderlag. Detta förutsätter först och främst att minoriteternas röster hörsammas. Inom kommunala strukturer är samråd den formella organisation som gör det möjligt för minoriteter att utöva inflytande över kommunens tjänster och där stödet till minoritetskulturen utformas. Det är mot denna bakgrund som vår studie undersöker hur införandet av samisk mat har framskridit i kommuner med olika strukturella förutsättningar – så väl som institutionella som sociogeografiska och etniska.

Analysen av enkätresultaten visar på en tydlig medvetenhet och vilja i många kommuner att synliggöra, bevara och respektera samiska kulturella behov inom äldreomsorgen. Flera

kommuner bedriver ett aktivt arbete för att inkludera samiska perspektiv, och flera har implementerat konkreta arbetssätt för att förvalta den samiska kulturen. Samordnarnas svar vittnar om en bred kulturförståelse som sträcker sig från traditionell slöjd (duodji) till modern scenkonst, vilket betyder att den samiska identiteten är dynamisk. Vi fann även en växelverkan mellan aktiviteter som vänder sig specifikt till samer och sådana som sprider kunskap till allmänheten. Detta tyder på en insikt om att minoritetens trygghet är sammankopplad med majoritetens kunskap – något som i hög grad gäller äldre samer. För att en äldre samisk person ska känna trygghet i att uttrycka sin identitet inom en kommunal verksamhet krävs en omgivning som förstår och bekräftar kulturen. Folkbildning och publika kulturevenemang blir därmed en indirekt men väl så viktig del av minoritetsstödet.

6.1.1. Hur ser utbudet av samisk mat ut inom äldreomsorgen

Rapportens **första syfte** var att belysa tillgången till samisk mat inom äldreomsorgen. Resultatet indikerar att introduktionen av samisk mat har

Kalvmärkningen är en central del av renskötselåret. Kunskap om samiska råvaror och maträtter bidrar till att hålla både matkultur och livsmedelskunskap levande. Kunskapen om samiska råvaror bidrar dessutom till livsmedelsberedskap. Foto: Ildikó Asztalos Morell

ökat sedan Socialstyrelsens rapport 2022. I den dåvarande undersökningen uppgav 30 procent av kommunerna att de under de senaste tolv månaderna hade erbjudit mat specifikt riktad till personer tillhörande den samiska nationella minoriteten på särskilda boendena, i syfte att tillgodose deras behov av att upprätthålla sin kulturella identitet. I vår aktuella studie uppnår andelen kommuner som serverar samisk mat till 85 procent.

Utifrån denna enkätundersökning kan vi inte fastställa om den samiska maten enbart erbjuds till samiska brukare eller om den serveras till samtliga brukare. Detta går däremot att uppskatta utifrån vår andra enkät, som besvarades av 14 av 27 kostchefer (Tabell 3.14). Bland dessa 14 kommuner svarade nio att den samiska maten serveras till samtliga brukare. En kommun uppgav att alla serveras samisk mat, men att samiska brukare erbjuds detta oftare och en kommun att samtliga brukare på vissa enheter serveras. Två av kommunerna serverar ingen samisk mat alls. Utöver de kommuner som ingick i enkätstudien har information inhämtats från ytterligare några kommuner. Bland dessa serverar Örnsköldsvik och Östersund samisk mat till samtliga brukare, medan Berg kommun riktar serveringen specifikt till "matgäster med samiskt ursprung".

Studien har inte explicit efterfrågat vid vilken tidpunkt samisk mat började serveras inom äldreomsorgen. Utifrån dokumentation från Ann Sparrocks verksamhet framgår dock att 18 kommuner har deltagit i någon form av utbildning eller insats för att introducera samisk mat på matsedeln sedan 2019. Trots det ökade intresset och det större utbudet av samisk mat krävs ytterligare kunskap om hur menyerna har utarbetats. En sådan fördjupning skulle kunna belysa idéspridningens betydelse för att koppla samman mat med identitet och minoritetsrättigheter. Detta undersökt närmare i vår andra enkät, som riktades till måltids- och kostchefer.

En närmare analys av de 22 kommuner som serverar samisk mat visar en stor variation. I åtta av kommunerna är tillgången begränsad till ett enda tillfälle per år, och i ytterligare två kommuner

Torkad fisk lyfts ur vattenbadet innan den steks över öppen eld i Geunja. Matlagning över öppen eld engagerar flera sinnen samtidigt. Doft, smak och synintryck kan väcka minnen och skapa igenkänning. Foto: Ildikó Asztalos Morell

serveras det två gånger per år. I dessa fall erbjuds den samiska maten oftast i samband med samernas nationaldag.

I studien har vi utgått från att implementeringen av åttaårstidshjulet som utvecklats av Ann Sparrock kan betraktas som ett grundläggande årsutbud. Modellen är djupt förankrad i samiska mattraditioner och kan ge en igenkänning i hur traditionell kost är associerad med de årstidsvariationer som följer renskötselåret. Det skapar även en regelbundenhet i de äldres möjlighet att uppleva traditionsenliga måltider. Det är dock enbart 12 av de 27 kommunerna som har inkluderat samisk mat minst åtta gånger per år i sin matsedel. Vidare har endast tre kommuner (Krokom (24), Härjedalen (26), Berg (52)) infört samisk mat minst 20 gånger per år. Detta innebär att majoriteten av kommunerna snarare serverar samisk mat som ett symboliskt erkännande av den samiska kulturen, än som en grundläggande tillgång till kulturanpassad mat.

6.1.2. Vad finns det för skillnader mellan kommunerna

Rapportens **andra syfte** var att undersöka huruvida det finns skillnader mellan kommuner med olika institutionella, demografiska och

I vår workshop, som leds av Ann Sparrock, tillagas och testas de åtta samiska maträtter som valts ut i projektet. Målet är att anpassa rätterna för storkök så att de kan erbjudas inom äldreomsorgen. Foto: Ildikó Asztalos Morell

sociogeografiska förutsättningar när det gäller i vilken utsträckning de erbjuder samisk mat inom äldreomsorgen.

När det gäller institutionella faktorer låg fokus på samrådets utformning. Kommuner där minoritetsorganisationer bjuds in som samrådspartner definierades som korporativa modeller. Den korporativa samrådsformen var vanlig efter minoritetslagstiftningens införande. I och med lagändringen (Prop. 2017/18:199, s.44) blev det emellertid ett krav att även inkludera individer utan anknytning till föreningslivet eller samebyar i samråden. Ett flertal kommuner tolkade denna lagändring som att samråden med korporativa enheter skulle avvecklas, och samrådsformerna utformades för att möjliggöra individuellt deltagande – vilket vi benämner som en individuell modell.

Det finns dock vissa överlappningar; exempelvis tillämpar vissa kommuner med korporativ modell även öppna samråd, och det förekommer att kommuner med individuell modell har en beständig samrådsgrupp med minoritetsrepresentanter. Majoriteten av kommunerna (21) tillämpar en korporativ

samrådsform, medan sex kommuner använder en individuell modell. Vår studie visar att det finns en viss skillnad i utbudet av samisk mat mellan kommuner med olika samrådsformer. De kommuner som har introducerat flest tillfällen (24–52) tillämpar en korporativ modell med beständigt samråd, ingår enbart i samiskt förvaltningsområde och har ett särskilt samiskt samråd. Dessa kommuner uppvisar även specifika sociogeografiska egenskaper, då de utgörs av mindre inlandskommuner med färre än 20 000 invånare. Även de kommuner som erbjuder mellan 8 och 18 tillfällen per år – vilket möjliggör ett årstidssanpassat utbud – återfinns till största del (77–100%) inom denna kategori. Samtidigt tillämpar en stor andel (66%) av de kommuner som helt saknar servering av samisk mat också en korporativ modell.

När vi undersöker samtliga kommuner som tillämpar en korporativ modell, framgår det att medianvärdet för antalet tillfällen då samisk mat serveras är åtta, medan motsvarande medianvärde för kommuner med individuell modell är ett. Medianvärdet är ännu högre (10) i de korporativa kommuner där det finns ett beständigt samråd för samer och där politiker deltar i beslutsprocesserna.

I jämförelse har kommuner med en individuell modell i de allra flesta fall betydligt färre tillfällen. Även i gruppen med individuell modell kan dock en viss finns skillnad skönjas; de kommuner som har inrättat ett beständigt samråd för samer har i högre utsträckning lyckats introducera den samiska maten.

När vi undersökte de sociogeografiska faktorerna fann vi att medianvärdet för samisk mat är högst i mindre inlandskommuner. De kommuner som kategoriseras utifrån en högre samisk närvaro – mätt i antal personer i röstlängden till sametinget, sametäthet samt kännedom om samiska brukare – uppvisar också ett högre medianvärde för antalet mattillfällen. Vår tolkning är att vissa egenskaper hos de olika samrådsformer kan bidra till gynnsamma förutsättningar för introduktionen av samisk mat. Modellerna har däremot inget deterministiskt samband med utfallet gällande tillgången till samisk mat, vilket är något som behöver undersökas vidare.

6.1.3. Minoriteters inflytande över utbudet

Rapportens **tredje syfte** var att utforska hur dialogens utformning har öppnat för olika former av minoritetsinflytande över beslut och resursfördelning. Vidare undersöktes om introduktionen av samisk mat kan ha främjats av hur denna dialog är strukturerad i kommuner som tillämpar olika samrådsformer.

Vi har undersökt denna fråga med utgångspunkt i Nancy Frasers teori om social rättvisa, med fokus på hur erkännande – i vårt fall erbjudandet av samisk mat – tar sig uttryck och hur deltagandet i beslutsprocesser är strukturerat. I första hand utforskade vi vems röst som representeras i samrådsprocesserna, samt hur processen från förslag till beslut möjliggör ett rättvist deltagande för minoriteten.

I slutändan berör frågan om kulturanpassad mat inom äldreomsorgen de samiska brukarna. Minoritetssamordnarna nämner några exempel på att brukare, deras anhöriga eller äldre samer i civilsamhället deltar i en formell, organiserad form för att påverka matsedeln. Dessa tillfällen rör genomförande fasen, när initiativ till att fokusera på traditionell mat redan tagits. Det beskrivs också

fall av spontant inflytande via tjänstepersoner, där brukares matpreferenser har beaktats. I kommuner med en korporativ modell rapporterade några minoritetssamordnare att brukare kan få inflytande över maten via politiker eller det samiska rådet.

Det förekom också fall där minoritetssamordnaren hade genomfört en behovskartläggning, men där kommunen inte lyckats lokalisera äldre samiska brukare med gällande insatser enligt socialtjänstlagen inom omsorgen – eller där de brukare som fanns inte önskade samisk mat. Det nämns även att äldre personer som beviljats äldreomsorg ofta har omfattande omsorgsbehov, vilket gör det svårt för dem att ställa krav. Mot denna bakgrund blir det extra betydelsefullt hur minoritetens röst representeras, så att de som för talan även kan företräda dem som inte själva är talföra. Frågan om huruvida införandet av samisk mat faktiskt representerar de äldre samiska brukarnas egna önskemål kan därför se olika ut, och avsaknad av direkt efterfrågan

Kostchefer har en viktig roll i implementeringen av samisk mat. Linus Lundquist i Sorsele har arbetat för att skapa förutsättningar och undanröja hinder så att traditionell mat från lokala producenter ska kunna upphandlas. Foto: Ildikó Asztalos Morell

kan vara en viktig förklaringsfaktor bakom avsaknad av servering av samisk mat eller ett lågt antal mattillfällen. I de fall där det saknas brukare som efterfrågar maten kan erbjudandet i stället signalera en proaktiv strategi. Genom en symbolisk handling ökar kommunen därmed erkännandet av kulturen i lokalsamhället. Ett högre antal tillfällen kan å andra sidan signalera en starkare acceptans och en faktisk efterfrågan. I båda fallen innebär dock införandet av samisk mat ett erkännande av den samiska kulturen inom den offentliga verksamheten. Att samisk mat serveras inom äldreomsorgen bidrar även till mål utöver äldre samers rätt till kulturanpassad omsorg och erkännande av den samiska kulturen. Det har även betydelse för vilket engagemang en kommun visar för lokala producenter, vilket i förlängningen ökar förutsättningarna för god krigsberedskap.

Eftersom äldre brukare i en institutionaliserad kontext har en svag röst, är det avgörande att deras intressen hörsammas i samhället. En grundläggande skillnad mellan en korporativ och en individuell modell är att representation i det

förstnämnda är kollektiv, medan den sistnämnda är individuell. Samrådsstrukturerna skapar därmed olika organisatoriska förutsättningar. Som vi har konstaterat finns det ett flertal kommuner med en korporativ modell som har kommit längre med att införa samisk mat jämfört med kommuner som tillämpar en individuell modell. Samtidigt visar resultaten att eldsjälar och engagerade minoritetssamordnare kan driva frågan framåt oavsett samrådsform, i synnerhet när kost- och måltidsverksamheterna uppvisar ett positivt engagemang.

När vi jämför förutsättningarna för att erbjuda samisk mat inom äldreomsorgen i kommuner med olika samrådsstrukturer, finner vi vissa fördelar och nackdelar med respektive modell. De strukturella förutsättningarna för att samisk mat ska inkluderas framstår som robustare i kommuner som tillämpar en korporativ samrådsform, med ett beständigt och strukturerat samråd där samiska representanter deltar i dialog med både politiker och tjänstepersoner – i synnerhet i de kommuner som har inrättat ett särskilt samiskt

Gurpi är en typ av samisk korv som tillverkas av malet renkött som lindas i vomfett och kallröks. Eftersom vomfett klassas som råvara kan bara vissa slakterier med särskilda rutiner ta vara på det. Foto: Ildikó Asztalos Morell

samråd. En del av minoritetssamordnarna i kommuner med en korporativ modell indikerade att kommunen även tillämpade öppna samråd. Sådana exempel framgår även från Lideruds (2026) studie. Vissa kommuner motiverar att de inte har bjudit till öppna samråd med att samiska medborgare har avstått från att delta i samråden på grund av hot från omgivningen. Vi kan dock inte uppvisa ett övergripande resultat gällande huruvida individuella samiska medborgare har möjlighet att delta i dessa samråd, eftersom frågan om samrådsform var öppet formulerad och vi inte ställde någon direkt fråga om individuell representation.

För att undvika att endast föreningsaktiva personer kan delta i samråden, och därmed uppfylla lagstiftningens krav på att bjuda in brett (Prop. 2017/18:199, s.44) är det önskvärt att finna former för att även bjuda in till öppna samråd. Det är den enskilda individens möjligheter till samråd som kommuner med individuell modell tar fasta på. Samtidigt visat vårt material vissa svagheter i minoritetens möjlighet till inflytande i de kommuner som enbart tillämpar öppna, individuellt baserade samråd. En svaghet som har konstaterats är att i några kommuner riskerar samråden att fokusera på information och att vara fragmentariska. De kan sakna såväl uppföljning som insyn i hur framförda önskemål hanteras i kommunens interna processer. Vi fann dock även positiva exempel på hur ett öppet samråd kan främja inflytande. Flera av de kommuner som ingår i studien kombinerar särskilda, beständiga samiska samråd med öppna samråd där alla är välkomna. Sådana stabila samrådsgrupper kan säkra uppföljning och garantera inflytande över tid i frågor som berör samer. Även välstrukturerade, regelbundna och frekventa öppna samråd kan styrka möjligheterna till reellt inflytande.

Detta leder till den andra viktiga aspekten av demokratiprocesserna: hur inflytandet är strukturerat, samt hur processen ser ut från initierandet av ett önskemål till beslut och genomförande. Samrådsstrukturens utformning är central i detta sammanhang. En betydelsefull omständighet som framkommer i våra resultat är huruvida det finns en beständig samrådsgrupp med representation från minoriteten som kan

Lena Maria Nilsson visar rallarros, en näringsrik och mångsidig matväxt som växer vilt i skogen. De unga skotten kan skördas och användas i många olika rätter. Foto: Ildikó Asztalos Morell

följa ärenden, och som i vissa fall även har beslutsmandat. En sådan grupp ingår regelmässigt i den korporativs modellens struktur. Liknande bestående förekommer emellertid även inom den individuella modellen, vilket har konstaterats i två av de kommuner som erbjuder samisk mat. Det finns därmed vissa likheter mellan modellerna gällande vilka aktörer som deltar i dialogen om maten och hur möjlighet till inflytande ser ut. Tjänstepersoner spelar en nyckelroll i båda modellerna, men det är primärt inom den korporativa modellen som politiker och det samiska samrådet har reell betydelse i flera kommuner. Detta kan tyda på att vägarna till beslut är kortare i dessa kommuner, där politiker dessutom har möjlighet att styra verksamheten direkt genom policy eller budgetbeslut.

Vi undersökte även om det fanns skillnader i hur beslut om statsbidraget fattas. Statsbidraget för förvaltningsområden ska täcka merkostnad för enskilda samt stödja användningen av samiska. Tillgången till de ordinarie kommunala tjänsterna bekostas däremot av allmänna skattemedel, vilket

även gäller insatser för nationella minoriteter. Enkäten har inte omfattat information om hur inflytande utövas över fördelningen av de övriga skattemedel som kommuner disponerar över.

Att ha ett strukturellt och återkommande samråd med stabila parter från både minoriteten och kommunen förefaller erbjuda goda möjligheter till en inkluderande dialog. Dialogen om samisk mat sker oftast, dock inte alltid, på politisk nivå i kommuner med en korporativ modell. I vissa av dessa kommuner förs samtalet även på verksamhetsnivå – ibland eftersom de politiska besluten redan är fattade eller har tyst stöd. Samiska aktörer, exempelvis föreningar via samiska rådet, kan ha direkt dialog med de politiker som har mandat att fatta beslut om måltidsintroduktionen. I kommuner med en individuell modell saknas ofta denna dialog, eller så initieras den genom externa projekt. När samiska aktörer väl konsulteras, exempelvis gällande budgeten, har de en rådgivande roll. Beslutsunderlaget tas då fram av minoritetssamordnaren och själva beslutet fattas av kommunstyrelsen, utan direkt samisk representation. I vissa kommuner med en individuell modell görs den övergripande fördelningen av statsbidraget mellan förvaltningarna direkt av kommunstyrelsen, utan inflytande från vare sig minoritetsrepresentanter eller minoritetssamordnare. Detta riskerar att försvaga minoritetens röst. Det förekommer dock ett undantagsfall med ett särskilt, beständigt budgetråd som leds av minoritetssamordnaren, vilket har mandat att fatta beslut om statsbidragets fördelning.

6.1.4. Utmaningar för införandet av samisk mat

Rapportens **fjärde syfte** var att sammanställa minoritetssamordnarnas reflektioner kring de utmaningar som finns inför introduktionen av samisk mat. Resultaten visar att kommunerna möter återkommande organisatoriska, ekonomiska och praktiska hinder i arbetet med samiska rättigheter inom äldreomsorgen. Minoritetssamordnarens roll är ofta otydlig och saknar mandat i styrningsprocesserna, vilket begränsar möjligheterna att påverka omsorgens inriktning. Vidare framhålls att statsbidragen

Torkat renblod från Njalgies i Arvidsjaur. Tillgången till sådana råvaror är en förutsättning för att kunna erbjuda traditionella samiska maträtter inom äldreomsorgen.

Foto: Ildikó Asztalos Morell

är otillräckliga för långsiktig planering och inte täcker kostnaderna för kulturellt anpassad måltidsverksamhet. Brist på samisktalande personal, begränsad kompetens om samisk kultur och en ojämn tillgång till traditionella råvaror försvårar ett kontinuerligt, kulturanpassat stöd. Flera kommuner saknar dessutom kunskap om traditionella tillagningsmetoder, vilket riskerar leda till att de samiska rätterna inte känns igen eller uppskattas av de äldre. Det faktum att endast ett fåtal kommuner har inrättat samiska enheter inom äldreomsorgen skapar ett glapp mellan lagstiftningens intentioner och den faktiska tillgången till en språkligt och kulturellt trygg omsorg. Hänvisningar till låg efterfrågan förstärker i detta sammanhang ett cirkelresonemang som strider mot kommunernas proaktiva ansvar enligt minoritetslagen. Avsaknaden av samordnade riktlinjer och politiskt förankrade mål bidrar ytterligare till otydlighet och en varierande tillämpning. Sammantaget krävs det en tydligare styrning, ökade resurser och riktade kompetensutvecklingsinsatser för att samiska rättigheter ska kunna realiseras i äldreomsorgens vardag.

6.2. Förbättringsförslag

Inrätta tydliga samrådsstrukturer med beslutskraft
– Integrera samiska rätter i måltidsplanering
regelbundet – Stärka minoritetssamordnarens
inflytande i planering och budget – Säkerställ att
lagkrav på konsultation efterlevs (SFS 2022:66).

För att uppfylla det som avses i 5 § minoritetslagen
som en verklig möjlighet till inflytande krävs
robusta institutioner. I detta avseende visade det
sig att korporativa former för representation
som regel har beständiga samrådsstrukturer, vilka
främjar att de ärenden som initierats också följs
upp av samiska representanter. Från kommunens
sida stärker politikerns deltagande genomslaget
för de beslut som fattas. Det är dock viktigt att
individuella röster inkluderas.

Det sistnämnda står i fokus i kommuner som
tillämpar samråd enligt den individuella modellen.
Att ha en beständig grupp som följer upp ärenden
från initiering till beslut fann vi vara avgörande
för att kunna erbjuda reellt inflytande. Att
inkludera minoritetsrepresentanter i beslut över
resurser och insatser främjar inflytandet i samtliga
samrådsformer.

Oavsett representationsform behöver ett
samråd uppfylla följande kriterier: det ska vara
regelbundet och frekvent, ge möjlighet att
uttrycka behov, kompletteras med en berednings-
grupp med minoritetsrepresentation som
finansieras genom offentliga medel. Vidare bör
minoritetsrepresentanter erbjudas möjlighet
att delta i överläggningar om målsättningar
redan i processens tidiga skeden. Slutligen måste
samrådet vara transparent och innehålla etablerade
återkopplingsmekanismer till dem som framför
krav.

Enkäten visar att lokala eldsjälar – vilket
inkluderar minoritetssamordnare – fyller en
nyckelroll i den lokala demokratin för minoriteter.
Informella nätverk och personligt engagemang
har stor betydelse för att stärka inflytandet, men
samtidigt krävs robusta institutioner för att stödja
och bärga detta engagemang.

När det gäller omsorgen om äldre samer är det
avgörande att måltiderna representerar den lokala
samiska matkulturen, samt att de äldre själva ges en
aktiv roll i samrådsprocessen att medverka vid val
av menyer och utformning av recept.

Intresset för projektets workshopar var stort. Vid ett tillfälle deltog 16 äldre personer från Sähkie Umeå sameförening, vars erfarenheter och perspektiv bidrog till att utveckla förslag på samiska måltider inom äldreomsorgen. På bilden från vänster: Kerstin Rundqvist, Gunne-Gerd Holmlund, LiseLott Wallin, Ellen-Ann Andersson, Ulla Barruk-Sunna, Ralf Holmberg, Ingrid Fjellström, Kristina Jonsson, en gäst, Åke Brånemyr, Valter Jonsson, Per Henrik Jonsson, Märtha Andersson, Anita och John Ponga, Ildiko Asztalos Morell, och Karl-Einar Enarsson. Foto: Lena Maria Nilsson

Förstärka och förtydliga minoritetssamordnarens roll och minoriteters möjlighet till reellt inflytande.

6.3. Förslag på fortsatt forskning

Vår studie har funnit att sociodemografiska och geografiska faktorer, så som inlands- eller kustkommun och storleken på kommunen, kan ha påverkat tillgången till samisk mat i äldreomsorgen. Samtidigt kunde inte enkäten belysa närmare hur dessa faktorer utgör skillnad. Därav behövs ytterligare forskning angående:

- Vilka historiska och organisatoriska skillnader finns mellan små och stora samhällen och mellan kust- och inlandskommuner, när det gäller politisk och organisatorisk mobilisering av minoriteter och samspel med myndigheter, som kan förklara variationen i måltidsverksamhetens omfattning?

Studien kunde också visa att institutionella faktorer, så som samrådsformer, skulle kunna ha betydelse för tillgången till samisk mat i äldreomsorgen.

- Studier av mer kvalitativ art skulle behövas för att närmare belysa hur samrådsformernas betydelse varierar i olika lokala kontextuella sammanhang. Även aspekter av andra institutionella faktorer, så som äldreomsorgens och offentliga kökets organisering, behöver belysas.

Studien visade att ett antal faktorer kan ha haft betydelse för förekomsten av samisk mat. Dock visade sig ingen av dessa ha haft ett deterministiskt inflytande. Förutom strukturella sammanhang

och sociala faktorer verkar närvaron av eldsjälär ha haft stor betydelse för processen som ledde till införandet av samisk mat. Därför behöver vidare forskning belysa:

- Vilken betydelse kan andra faktorer, som förloppet av idéspredning och mobilisering av särskilda identitetsmarkerande frågor, så som mat, ha för erkännande av krav för samisk mat i äldreomsorgen?

Vår forskning fokuserade på förutsättningar och spridning av samisk mat i äldreomsorgen.

- Det saknas vidare studier som undersöker betydelsen av samisk mat för äldres välmående inom äldreomsorgen och deras möjligheter att uttrycka sina önskemål om maten.

På ett generellt plan skulle vi behöva fortsatta studier om:

- Vilka framgångsfaktorer som kännetecknar kommuner med hög förekomst av samisk mat. Hur har processen kring införandet sett ut i dessa kommuner? Vilka råd kan de ge andra kommuner med liknande demografiska och strukturella förutsättningar för att lyckas lika bra?
- Det finns behov av kvalitativa fallstudier.

Projektet *Hälsosamt åldrande i urfolkssamhällen i Sverige och Indien med fokus på näringsrik och kulturellt passande matförsörjning* har finansierats av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, Forte. Projektledare var Ildikó Asztalos Morell.

Bibliografi

- Arora-Jonsson, S. (2017). The realm of freedom in new rural governance: Micro-politics of democracy in Sweden. *Geoforum*, 79, 58–69. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.12.010>
- Asztalos Morell, I., & Eriksson, R. (kommande). *Democratic challenges in providing Sámi food in elderly care in Sweden*.
- Council of Europe. (2009). *Code of good practice for civil participation in the decision-making process* (CONF/PLE(2009)CODE1). Council of Europe. <https://rm.coe.int/16802eed5c>
- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning). (2016). *Europeiska unionens officiella tidning*, L 119.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, (25/26), 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Fraser, N. (1997). *Justice interruptus: Critical reflections on the "postsocialist" condition*. Routledge.
- Fraser, N. (2005). Reframing global justice. *New Left Review*, 36, 69–88.
- Fraser, N. (2008a). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*. Columbia University Press.
- Fraser, N. (2008b). From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a "postsocialist" age. In S. Seidman & J. C. Alexander (Eds.), *The new social theory reader* (pp. 188–196). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003060963-30>
- Länsstyrelsen i Stockholms län, & Sametinget. (2023). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk: Minoritetspolitikens utveckling 2022*. Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Liderud, A. (2026). *Minoritetssamordnaren som en gräsrotsbyråkrat: En kvalitativ intervjustudie om minoritetssamordnarens handlingsutrymme*. Examensarbete, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, & Sametinget. (2026). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk: Minoritetspolitikens utveckling 2025*. <https://www.mucf.se/publikationer/nationella-minoriteter-och-minoritetssprak>
- Prop. 2017/18:199. (2018). *En stärkt minoritetspolitik*. Kulturdepartementet. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/03/prop.-201718199>
- Sametinget. (2015). *Förvaltningsområdena växer stadigt*. Minoritet.se. <https://www.minoritet.se/forvaltningsomradena-vaxer-stadigt>
- Sametinget. (2017). *Matlådor med samisk mat var uppskattade*. Minoritet.se. <https://minoritet.se/4529>
- SFS 2009:724. (2009). *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk*.
- SFS 2022:66. (2022). *Lag om konsultation i frågor som rör det samiska folket*. <https://svenskförfattningsamling.se/doc/202266.html>
- SFS 2025:400. (2025). *Socialtjänstlag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2025400_sfs-2025-400/
- Svenska Samernas Riksförbund, & Slow Food Sápmi. (2022). *Golleguolli: Film om fisket i Sápmi*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=4znrVg5jiFk>
- Torsta. (u.å.). *Samisk livsmedelsproduktion mot offentliga kök*. <https://torsta.se/utveckling-av-samisk-livsmedelsproduktion-mot-offentliga-kok/>

SLU Future Food

SLU Future Food är en plattform som stimulerar och utvecklar tvärdisciplinär forskning och samverkan för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbara livsmedelssystem.

- www.slu.se/futurefood
- SLU Future Foods nyhetsbrev
- @SLUFutureFood
- Feeding your mind
- futurefood@slu.se

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE